

Κοινωνική Εργασία. Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών

Τόμ. 38, Αρ. 2 (2024)

2/2024

Τόμος 38 | Τεύχος 2 | Μάιος - Αύγουστος 2024

Volume 38 | Issue 2 | May - August 2024

ISSN: 2944-9332

Κοινωνική Εργασία Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών

Social Work Review of Social Sciences

Επιστημονική Έκδοση του Συνδέσμου Κοινωνικών
Λειτουργών Ελλάδος ΝΠΔΔ ΣΚΛΕ

The Hellenic Journal of Social Work Published by the
Hellenic Association of Social Workers

Αγαπητές Αναγνώστριες και Αγαπητοί Αναγνώστες,

Σας καλωσορίζουμε στο τεύχος Μάϊου – Αύγουστου, του Περιοδικού *Κοινωνική Εργασία - Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών*. Με ένα μικρό διάλειμμα λόγω του θέρους, επανερχόμαστε με την έκδοση του 2^{ου} σε σειρά τεύχους του 2024, με τις ευχές μας για καλό φθινόπωρο!! Ελπίζουμε οι καλοκαιρινές διακοπές να ήταν για όλες/όλους γεμάτες όμορφες και ξεκούραστες στιγμές!!

Η παρούσα έκδοση, όπως είχαμε προαναγγείλει, είναι αφιερωμένη στη θεματική της **«Έμφυλης Βίας»** για αυτό και σχεδόν όλο το υλικό αφορά σε αυτή. Στο εξώφυλλο δε απεικονίζεται το έργο της καλλιτέχνιδας *Γεωργίας Λαλέ* με την ελληνική σημαία σε ροζ χρώμα, η οποία έχει δημιουργηθεί από σεντόνια κακοποιημένων γυναικών.

Στο τεύχος μας λοιπόν φιλοξενούνται τέσσερα επιστημονικά άρθρα. Το πρώτο είναι ένα τιμητικό άρθρο/αφιέρωμα στη μνήμη μιας σπουδαίας γυναίκας και επιστημόνισσας, της αείμνηστης Ευαγγελίας (Λίλλη) Βαριδάκη, η οποία ξαφνικά, πριν λίγο καιρό, έφυγε από κοντά μας. Θέλοντας να τιμήσουμε το έργο και την προσφορά της στην Κοινωνική Εργασία αλλά και ευρύτερα, καθώς τα τελευταία χρόνια ανέπτυξε ένα πολύπλευρο έργο συγγραφικό και κοινωνικό έργο, αναδημοσιεύουμε από το έτος 2017, το άρθρο της με τίτλο *«Προσέγγιση των Ιστοριών Ζωής και Επαγγελματική Ταυτότητα: Η Περίπτωση των Ελληνίδων Κοινωνικών Λειτουργών στον Ιδιωτικό Τομέα»*.

Στη συνέχεια ακολουθούν τρία νέα άρθρα αναφορικά με τα θέματα της έμφυλης βίας. Αρχικά των Καπλάνη και Χατζηφωτίου με τίτλο *«Έμφυλη βία και Σχολική Κοινωνική Εργασία: Μία βιβλιοανασκοπική μελέτη»*, που αποτελεί βιβλιογραφική ανασκόπηση για την έμφυλη βία, με έμφαση στη σχολική έμφυλη βία και τον ρόλο της σχολικής Κοινωνικής Εργασίας στην αντιμετώπισή της. Στη συνέχεια το άρθρο των Ζερέ και Χατζηφωτίου με τίτλο *«Μια συγκριτική προσέγγιση της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ και ετερόφυλες σχέσεις: Ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας»*, στο οποίο επιχειρείται βιβλιοανασκοπική μελέτη στο θέμα της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις, σε σύγκριση με τις ετερόφυλες σχέσεις. Τέλος το άρθρο της Μπράνη με τίτλο *«Σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας ως μορφή έμφυλης βίας στο διαδίκτυο. Ανάδυση στοιχείων σεξισμού και ενοχοποίησης θύματος στον αφηγηματικό λόγο των ανήλικων δραστήων»*, αφορά σε μελέτη για την ανάδειξη και κατανόηση συμπεριφορών έμφυλης βίας στον κυβερνοχώρο σε δείγμα αρρένων εφήβων.

Όσον αφορά τις βιβλιοπαρουσιάσεις, περιλαμβάνονται τα εξής:

- 1) Βιβλιοπαρουσίαση του συγγράμματος *«Κοινωνική Εργασία και Ενδοοικογενειακή Βία»*, της Σεβαστής Χατζηφωτίου, Κοσμητόρισσας και Καθηγήτρια Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Δ.Π.Θ.

- 2) Βιβλιοκριτική του συγγράμματος «*Sex, Νόμος, Έγκλημα. Το σεξουαλικό Ποινικό Δίκαιο με λόγια απλά*», του Ευτύχη Φυτράκη, από τον Συντάκτη του Περιοδικού μας, κ. Κωνσταντίνο Τόγκα.

Τελειώνοντας την παρουσίαση της ύλης μας, σας προτρέπουμε να μην παραλείψετε να ανατρέξετε στις ανακοινώσεις αναφορικά με τη διοργάνωση επιστημονικών συνεδρίων.

- 1) Πανελλήνιο Συνέδριο, με τίτλο «*ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: από τη συνηγορία στην αυτοεκπροσώπηση*», διοργανώνεται από τον Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (ΣΚΛΕ ΝΠΔΔ) σε συνεργασία με το Περιφερειακό Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας,
- 2) Συνέδριο με διεθνή συμμετοχή, με τίτλο «*Κοινωνική εργασία στην εποχή των «ρευστών βεβαιοτήτων»: Συνδέοντας την εμπειρία από το πεδίο με την έρευνα*», διοργανώνεται από τον Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (ΣΚΛΕ ΝΠΔΔ) σε συνεργασία με το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΠΑ.Δ.Α.,
- 3) 1ο Διεθνές Συνέδριο με τίτλο «*Βία κατά των Ανηλίκων. Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις, Πρόληψη και Παρεμβάσεις*», συνδιοργανώνεται από την Εταιρεία για την Ψυχική Υγεία Παιδιών και Εφήβων (Ε.ΨΥ.Υ.Π.Ε.), το Εργαστήριο Συμβουλευτικής, Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης και Κοινοτικών Παρεμβάσεων Πα.Δ.Α. (Ε.ΣΥ.ΨΥ.ΚΟΠ), το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού (Ι.Υ.Π.) και το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α.).

Επιπλέον, μπορείτε να ενημερωθείτε για τα βιωματικά εργαστήρια (workshops) με τίτλο: «*Δεν αποτελεί απλά ιδιωτική υπόθεση: Εργαστήρια Εκπαίδευσης και Ενδυνάμωσης στα Έμφυλα Δικαιώματα και την Έμφυλη Βία στο Άργος Ορεστικό*», για τα οποία είχαν την ευγενή καλοσύνη να μας ενημερώσουν οι διοργανώτριες Λευκοθέα Ριζοπούλου, Ιωάννα Λιόλιου, Νικολέτα Αποστολίδου, Ιωάννα Μιχαήλ, Δέσποινα Τσουμάνα.

Η Συντακτική ομάδα ευχαριστεί θερμά τους/τις συγγραφείς, την ομάδα των κριτών μας για τη σημαντική συμβολή τους και όσες/όσους εμπλούτισαν με το επιπρόσθετο υλικό το 2ο τεύχος τους 2024.

Ευχόμαστε καλή και παραγωγική ανάγνωση!!

Η Διευθύντρια Σύνταξης

Κωνσταντίνα Σκλάβου

Προσέγγιση των ιστοριών ζωής και επαγγελματική ταυτότητα: Η περίπτωση των Ελληνίδων Κοινωνικών Λειτουργών του Ιδιωτικού Τομέα

Βαριδάκη Λεβίν, Ευαγγελία¹

¹ Κοινωνική Λειτουργός, M.S.W, Ph.D.

«Life must be lived forwards, but it can only be understood backwards»

Soren Kierkegaard (1813-1855)

Περίληψη

Η μελέτη αυτή ερευνά τη σημασία των ιστοριών ζωής στη μάθηση, (με την έννοια της κατανόησης), από την οπτική του κατανοούτος υποκειμένου. Θεμελιωμένη στη Δανική παράδοση η οποία αντλεί από τη Σχολή της Φρανκφούρτης και την Κριτική Θεωρία, ερευνά τον παράγοντα της υποκειμενικότητας των γυναικών κοινωνικών λειτουργών του ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα και την ψυχοκοινωνική διαδικασία μέσω της οποίας διαμορφώνεται η επαγγελματική ταυτότητα βάσει των εμπειριών ζωής και εργασίας. Η μελέτη αυτή επίσης ερευνά το υποκείμενο εντός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου και διαδικασιών κοινωνικοποίησης οι οποίες διευκολύνουν, εμποδίζουν ή αλλοιώνουν τη μάθηση λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες φύλου, κοινωνικής τάξης και γενιάς. Η επαγγελματική ταυτότητα αποτελεί διαδικασία δια βίου μάθησης, διαφοροποιείται και μεταβάλλεται συνεχώς και απεικονίζει την υποκειμενικότητα του επαγγελματία και το νόημα που προσδίδει στο επάγγελμα. Κατοπτρίζει επίσης τα ατομικά χαρακτηριστικά της επαγγελματικότητας του υποκειμένου, τους αμυντικούς μηχανισμούς και τους τρόπους διεκπεραίωσης προβλημάτων, την ταύτιση με και διαφοροποίηση από το επάγγελμα, τις σχέσεις με τους εξυπηρετούμενους, με τους συναδέλφους, με τις προνοιακές οργανώσεις, τις κοινωνικές/κοινωνιακές δομές και τους θεσμούς.

Θεωρητικά η έρευνα αντλεί από τη μέθοδο των ιστοριών ζωής στη μάθηση (κατανόηση), από την ψυχαναλυτική κοινωνική ψυχολογία, τις αντικειμενότητες σχέσεις, και από κοινωνιολογικές προσεγγίσεις με έμφαση στο φεμινισμό και τις κοινωνικές τάξεις. Η έρευνα πεδίου συμπεριέλαβε 25 βιογραφικές αφηγηματικές συνεντεύξεις Ελληνίδων κοινωνικών λειτουργών του ιδιωτικού τομέα και κυρίως των ΜΚΟ της περιοχής των Αθηνών, το διάστημα 2002-2004. Οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν, αναλύθηκαν και ερμηνεύτηκαν με την εις βάθος ερμηνευτική μέθοδο.

Η μέθοδος των ιστοριών ζωής στη μάθηση και την κατανόηση έχει τη δυνατότητα να αξιοποιηθεί σε ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών, προνοιακών, κοινοτικών και θεραπευτικών πλαισίων όπως: στην εκπαίδευση ενηλίκων και στη συνεχιζόμενη εκπαίδευση, στη βιομηχανία - στα προγράμματα στήριξης εργαζομένων -, στη συμβουλευτική και την ενδυνάμωση ατόμων και ομάδων, σε ψυχοθεραπευτικά κέντρα, νοσοκομεία, στον τομέα της γηριατρικής και σε κοινοτικά προγράμματα για τη διατήρηση της προφορικής ιστορίας.

Λέξεις κλειδιά: Ιστορία ζωής, εμπειρία ζωής, υποκειμενικότητα, διαδικασία μάθησης και επαγγελματική ταυτότητα.

Εισαγωγή

Το ερευνητικό μου ενδιαφέρον για τις Ελληνίδες κοινωνικούς λειτουργούς προέκυψε ως συνέπεια των δυσχερών εργασιακών συνθηκών και της προσπάθειας ανταπόκρισης στις επαγγελματικές απαιτήσεις με περιορισμένους πόρους, ελλιπείς δομές και ανεπαρκείς προϋπολογισμούς. Η ισορροπία ανάμεσα στις πολλαπλές ανάγκες των εξυπηρετούμενων, τη δυσλειτουργικότητα της πρόνοιας, την ελλειμματική κοινωνική πολιτική και την αναπόφευκτη επαγγελματική εξουθένωση ήταν ένα εξαιρετικά δύσκολο καθήκον που απαιτούσε ανθρώπινες δυνάμεις πέραν των συνηθισμένων. Από τις παρατηρήσεις μου στον εργασιακό χώρο διαπίστωνα ότι το προφίλ και ο επαγγελματισμός των κοινωνικών λειτουργών (ο τρόπος που ασκούν την κοινωνική εργασία) αποτελούσε ενδιαφέρον θέμα για έρευνα. Η εκπαίδευση, η μεθοδολογία, το θεωρητικό υπόβαθρο και ο κώδικας επαγγελματικής δεοντολογίας ήταν μεν κοινά προαπαιτούμενα για όλους, αλλά στην πράξη υπήρχε σημαντικός βαθμός διαφοροποίησης που κυρίως προερχόταν από τις διαφορετικές εμπειρίες ζωής των επαγγελματιών.

Ο τρόπος άσκησης της κοινωνικής εργασίας εμπεριέχει και τα ατομικά χαρακτηριστικά των επαγγελματιών, πράγμα που σημαίνει ότι παρουσιάζει πολλές διαφορετικές αποχρώσεις. Η παρατήρηση αυτή από μόνη της αποτελεί υπεραπλούστευση με την έννοια ότι σύμφωνα με την κοινή λογική «κάθε άτομο είναι μοναδικό». Οπότε το σχόλιο αυτό δεν επαρκεί για την κατανόηση του παράγοντα της διαφορετικότητας. Για την κατανόηση της διαφορετικής αντιμετώπισης των επαγγελματικών προκλήσεων είναι απαραίτητη η έρευνα των παραγόντων που διευκολύνουν ή εμποδίζουν την άσκηση του επαγγέλματος, τις απαιτήσεις του επαγγέλματος, τις ατομικές ανάγκες των κοινωνικών λειτουργών και τους τρόπους εναρμόνισης και εξισορρόπησης αυτών των δυο. Δηλαδή, η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι εμπειρίες ζωής και οι εργασιακές εμπειρίες διευκολύνουν, εμποδίζουν ή αλλοιώνουν τη διαδικασία της μάθησης ή αλλιώς του κατανοείν και συντελούν στη διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας. Επέλεξα λοιπόν για την έρευνά μου τη μέθοδο των «ιστοριών ζωής» στην οποία, σύμφωνα με την ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Roskilde, η επαγγελματική ταυτότητα θεωρείται ψυχοκοινωνικά προσανατολισμένη, πολυδιάστατη και εύπλαστη, μεταβαλλόμενη και χρωματισμένη με εμπειρίες ζωής όπως τις έχει κατανοήσει και εσωτερικεύσει το υποκείμενο.

Η Ελλάδα αποτελεί ενδιαφέρουσα περίπτωση για τη μελέτη της υποκειμενικότητας εξαιτίας των ιστορικών γεγονότων και της ανολοκλήρωτης και μετ' εμποδίων εκσυγχρονιστικής διαδικασίας της χώρας. Παράλληλα, η κοινωνική θέση της Ελληνίδας κατά τον 19ο και τον 20ο αιώνα βαθμιαία αλλάζει από το κέντρο της οικογενειακής εστίας και το ρόλο του φύλακα αγγέλου που φροντίζει για όλα τα μέλη της οικογένειας στον διπλό ρόλο της συμμετοχικής, λίγο ή πολύ, με τον σύντροφο, φροντίδας της οικογένειας και της εργαζόμενης, εξωστρεφούς γυναίκας με συνείδηση φύλου, με δικές της ιδέες και θέση στην κοινωνία.

Το πλούσιο αυτό εμπειρικό υλικό συντελεί στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνικές συνθήκες επηρεάζουν τους ατομικούς στόχους και τις προσδοκίες. Με την ενδελεχή ανάλυση των ιστοριών ζωής γίνεται αντιληπτό το πώς οι γυναίκες κοινωνικοί λειτουργοί προσεγγίζουν το επάγγελμα μέσα από προσωπικά βιώματα και εμπειρίες. Το θέμα αυτό δεν έχει ερευνηθεί επαρκώς και η παρούσα μελέτη συμβάλλει στο πεδίο αυτό.

Η έρευνα ξεκίνησε το 2001 στη Δανία, μετά από μια δεκαετία στο πεδίο και στην εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα. Η έρευνα πεδίου διεξήχθη στην περιοχή των Αθηνών το διάστημα 2002-2004.

Προσεγγίσεις των Ιστοριών Ζωής

Για την κατανόηση της έρευνας είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στις έννοιες-κλειδιά: ιστορία ζωής, υποκειμενικότητα, εμπειρία, διαδικασία μάθησης και επαγγελματική ταυτότητα.

1. Ο όρος Ιστορία Ζωής παραπέμπει στο πώς ερμηνεύει και παρουσιάζει ο ερευνητής τη ζωή ενός ατόμου έτσι όπως το άτομο αυτό την αφηγήθηκε. Ο ορισμός του Salling Olesen (1996:79) δηλώνει ότι ιστορία ζωής είναι «μια σειρά από αντιφατικές αλληλεπιδράσεις της καθημερινής ζωής, (η οποία είναι δομημένη από κοινωνικές αντιφάσεις) και το άτομο είναι από μόνο του ένα αντιφατικά δομημένο προϊόν κοινωνικοποίησης». Όπως ήδη προαναφέρθηκε, η προσέγγιση των ιστοριών ζωής έχει τις ρίζες της στη Σχολή της Φρανκφούρτης και την Κριτική Θεωρία (σύνθεση μαρξισμού και ψυχανάλυσης). Μελετά την υποκειμενικότητα και τη διαδικασία της μάθησης στην καθημερινή ζωή, συνδυάζοντας θεωρητικές έννοιες με την εις βάθος ερμηνευτική μέθοδο. Συγκεκριμένα, η Κριτική Θεωρία ενδιαφέρεται για «τον κοινωνικά παραγόμενο και ιστορικά δυναμικό χαρακτήρα της ανθρώπινης υποκειμενικότητας με τις εσωτερικές του αντιφάσεις» (Salling Olesen, 2004: 425).

2. Ο παράγων της υποκειμενικότητας: Στο κέντρο των ιστοριών ζωής βρίσκεται ο παράγων της υποκειμενικότητας, ο οποίος δημιουργείται σε αλληλεπίδραση με άλλα άτομα, αντικείμενα ή καταστάσεις. Περιέχει τα συναισθήματα, τις σκέψεις, και τις επιθυμίες του ατόμου και τους μηχανισμούς που εμπλέκονται στην αντιμετώπιση των κοινωνικών αντιφάσεων και αντιθέσεων και των εσωτερικών αμφιθυμιών. Η υποκειμενικότητα ορίζεται ως μια «ιστορική και δυναμική οντότητα, γεμάτη εσωτερικές αντιφάσεις και εντάσεις, η οποία θέτει υπό αμφισβήτηση την ιδέα ενός ελεύθερου, ανεξάρτητου και συνειδητού υποκειμένου» (Salling Olesen, 2004: 445) και διαμορφώνεται μέσα από βιωματικές μαθησιακές διαδικασίες.

Η προσέγγιση των ιστοριών ζωής δεν είναι ψυχαναλυτικά προσανατολισμένη αποκλειστικά για θεραπευτικούς σκοπούς αλλά, μέσω της ψυχαναλυτικής κοινωνικής ψυχολογίας, ο ερευνητής μελετά τη διαμόρφωση της υποκειμενικότητας εντός συγκεκριμένου κοινωνικο-ιστορικού πλαισίου.

Σύμφωνα με τον Salling Olesen (2004:446), «Η ψυχαναλυτική ερμηνεία μας βοηθά να κατανοήσουμε τη συνείδηση και τις ατομικές αντιδράσεις του υποκειμένου στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο εντός του οποίου δημιουργούνται αλλά και το οποίο δημιουργούν». Με άλλα λόγια, η έρευνα δεν ενδιαφέρεται να ψυχαναλύσει το υποκείμενο και να θεραπεύσει τα παθολογικά του στοιχεία, αλλά να μελετήσει τη δυναμική αλληλεπίδραση του υποκειμένου με τον εξωτερικό κόσμο, μέσα από μια διαρκή διαδικασία μεταβολής υποκειμένου και εξωτερικού κόσμου. Η διαμόρφωση της υποκειμενικότητας είναι μια διαδικασία αντιφατική που ενέχει άγχος, απογοητεύσεις αλλά και ικανοποίηση. Σκοπός του ερευνητή είναι να ερμηνεύσει τον τρόπο νοηματοδότησης των εμπειριών του υποκειμένου, και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τις κοινωνικές αντιφάσεις και ανταπεξέρχεται στις δυσκολίες. Το ζήτημα της διαμόρφωσης της υποκειμενικότητας αντλεί από την υλιστική θεωρία της κοινωνικοποίησης του Lorenzer (1972).

3. Ορισμός της εμπειρίας: Μια άλλη έννοια-κλειδί στην προσέγγιση των ιστοριών ζωής είναι η ατομική και συλλογική εμπειρία της καθημερινής ζωής (συγχρονική) και κατά τη διάρκεια της ζωής (διαχρονική), εντός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου στο οποίο το άτομο ζει και εργάζεται (Weber and Salling Olesen, 2001; Weber, 1999). Η εμπειρία και η κατανόηση είναι φαινόμενα γνωσιακά και συναισθηματικά και τα εμπλεκόμενα άτομα επηρεάζονται κατά έναν τρόπο που διευκολύνει, διαστρεβλώνει ή εμποδίζει τη δυνατότητα για μάθηση (Salling Olesen, 2000). Με άλλα λόγια, η εμπειρία είναι το πεδίο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η μάθηση. Η έννοια της εμπειρίας έχει μελετηθεί από τους Adorno και Negt και ο ορισμός της από τον Salling Olesen (2007: 9-10) έχει ως εξής: «Εμπειρία είναι η διαδικασία κατά την οποία οι άνθρωποι ατομικά και συλλογικά κατανοούν την πραγματικότητα

και τη σχέση τους με αυτήν. Επίσης είναι μια ατομική και συλλογική διαδικασία της κοινωνικά δομημένης συνείδησης. Τελικά η εμπειρία είναι μια ενεργή, κριτική και δημιουργική διαδικασία».

4. Η δια Βίου Μάθηση: Εκτός της θεσμικής εκπαίδευσης, η μάθηση λαμβάνει διάφορες μορφές, όπως για παράδειγμα: κατανόηση, αντίληψη, σύλληψη, νοηματοδότηση, επίγνωση, αυτο-επίγνωση και συνειδητοποίηση. Τα κοινωνικά φαινόμενα και οι ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις εγγράφονται στις γνωστικές λειτουργίες, γίνονται αισθητές μέσω των συναισθημάτων και εκδραματίζονται από το υποκείμενο. Η μάθηση ως δυναμική έννοια μπορεί να μελετηθεί «στη σχέση μεταξύ συνειδητού, υποσυνείδητου και ασυνείδητου επιπέδου του υποκειμένου, και ως τρόπος διαχείρισης των εμπειριών ζωής κατά τη διαδικασία κοινωνικής κατασκευής του νοήματος» (Salling Olesen, 2004:453). Η μάθηση, μεταξύ άλλων, είναι:

- Η ικανότητα παρατήρησης και διαφοροποίησης ανάμεσα στις παρελθούσες και παρούσες εμπειρίες, χωρίς να θεωρηθούν οι παρούσες γνωστές και οικείες.
- Η δυνατότητα του ατόμου να ανταπεξέρχεται στις συγκρούσεις του εαυτού με την εξωτερική πραγματικότητα και να δείχνει ανοχή στην αμφιθυμία.
- Η χρήση παραγωγικών και αποτελεσματικών μηχανισμών αντιμετώπισης των δυσκολιών όταν το άτομο απειλείται ή βρίσκεται σε κίνδυνο.
- Η ικανότητα να διακρίνει το άτομο τα διαφανή κοινωνικά φαινόμενα από τα αδιαφανή.
- Η ικανότητα ενδοσκόπησης και αυτορρύθμισης, δηλαδή να μπορεί το άτομο να ρυθμίζει και να ελέγχει τις αλληλεπιδράσεις του και τα συναισθήματά του με άλλα άτομα.
- Η δυνατότητα στοχασμού, αναστοχασμού και αυτοστοχασμού.
- Η ικανότητα διαχωρισμού της αντικειμενικής από την υποκειμενική πραγματικότητα.
- Η δυνατότητα δημιουργίας ρεαλιστικών και βιώσιμων κοινωνικών σχέσεων (Salling Olesen, 2000).

5. Περί επαγγελματικής ταυτότητας: Τα τυπικά κριτήρια για την άσκηση του επαγγέλματος προαπαιτούν πιστοποιημένη γνώση του αντικείμενου, της μεθόδου και μεθοδολογίας, της επαγγελματικής δεοντολογίας, την ακαδημαϊκή πιστοποίηση και την άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Αυτά συνθέτουν την επαγγελματική ταυτότητα με την τυπική/αντικειμενική έννοια του όρου. Η υποκειμενική έννοια είναι εντελώς διαφορετική. Συνδέεται με τις εμπειρίες ζωής του επαγγελματία, την κατανόηση των εμπειριών του, τις ταυτίσεις του εντός και εκτός εργασίας και τους τρόπους αλληλεπίδρασης με άλλα άτομα, πράγματα ή καταστάσεις. Η έρευνα αυτή αντιλαμβάνεται την επαγγελματική ταυτότητα ως δυναμική, ρευστή, όχι στατική και σε διαλεκτική σχέση μεταξύ ατόμου-κοινωνίας. Η επαγγελματική ταυτότητα είναι μια έννοια ψυχοκοινωνική και πολυδιάστατη, χρωματισμένη με διακριτικές αλλά και έντονες αποχρώσεις, συνδεδεμένες με εμπειρίες ζωής και εργασίας. Ο εκσυγχρονισμός και οι ενυπάρχουσες κοινωνικές/κοινωνιακές αντιθέσεις δημιουργούν διακυμάνσεις και προκλήσεις στη ζωή και εργασία του ατόμου, οι οποίες εσωτερικεύονται υποκειμενικά, δημιουργώντας τη δυνατότητα μάθησης και διαμόρφωσης ατομικής και επαγγελματικής ταυτότητας: «Η εργασιακή και η επαγγελματική ταυτότητα είναι οι τρόποι με τους οποίους αντιλαμβανόμαστε το νόημα της εργασίας γενικά, και το περιεχόμενο της εργασίας ειδικότερα. Αυτό συμπεριλαμβάνει τι προσφέρει και τι απαιτεί η εργασία αλλά πρωταρχικά απεικονίζει τον υποκειμενικό καθορισμό του εργασιακού νοήματος. Η υποκειμενική σχέση με το επάγγελμα και το περιεχόμενο της εργασίας είναι θεμελιωμένα στην ιστορία ζωής του υποκειμένου και θεωρούμε ότι είναι ατομικά. Στην πραγματικότητα όμως δεν είναι ιστορίες μεμονωμένων περιπτώσεων, αλλά είναι το φύλο, η γενιά και τα πολιτισμικά συστήματα σε αλληλεπίδραση με τα εκπαιδευτικά συστήματα και τις δομές της αγοράς εργασίας» (Salling Olesen, 2000:11).

Η επαγγελματική ταυτότητα συνοδεύεται από δύο έννοιες οι οποίες ρίχνουν επιπρόσθετο φως

στην έρευνα αυτή. Η πρώτη αναφέρεται στο Μοντέλο Γενικευμένων Προσόντων (General Qualification Model) και η δεύτερη στη δυνατότητα του υποκειμένου για αυτορρύθμιση (self-regulation). Η πρώτη έννοια αναπτύχθηκε από τους Andersen, A. (1993) και Salling Olesen (1994), οι οποίοι αναφέρουν ότι, εκτός από τα τυπικά προσόντα, τα άτομα χρησιμοποιούν και άτυπες, υποκειμενικές στρατηγικές όταν εμφανίζονται κοινωνικά και επαγγελματικά. Αυτό συμπεριλαμβάνει την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων και συγκρούσεων, τις κοινωνικές δεξιότητες, την εφευρετικότητα, την επινοητικότητα, και την ικανότητα διαχείρισης της αμφιθυμίας, μεταξύ άλλων. Το Μοντέλο Γενικευμένων Προσόντων είναι σημαντικό για τους εργαζόμενους στην κοινωνική πρόνοια και λειτουργεί συμπληρωματικά με την τυπική εκπαίδευση. Η ικανότητα ανταπόκρισης στις ανάγκες, αντιφάσεις και ανεπάρκειες του συστήματος είναι ζωτική για τους κοινωνικούς λειτουργούς.

Η δεύτερη έννοια είναι η ικανότητα αυτορρύθμισης, η οποία αποτελεί και μέρος του Μοντέλου Γενικευμένων Προσόντων. Αυτορρύθμιση περιγράφεται η προϋπόθεση επίτευξης «ρεαλιστικής ισορροπίας η οποία διευκολύνει το δρών υποκείμενο να διαχειρίζεται τις απαιτήσεις της κοινωνίας» (Salling Olesen, 2000:15). Ρεαλιστική ισορροπία σημαίνει ότι στη σχέση ατόμου-κοινωνίας το υποκείμενο προσπαθεί συνεχώς να εξισορροπήσει αυτά τα δύο. Οι κοινωνικοί λειτουργοί προσπαθούν να εξισορροπήσουν τις ανάγκες και προσδοκίες των εξυπηρετούμενων με τους περιορισμένους πόρους, τους κανονισμούς της οργάνωσης, τις ανεπάρκειες της κοινωνικής πολιτικής και τις δικές τους προσωπικές ανάγκες. Η ικανότητα για αυτορρύθμιση αποκτάται στην καθημερινή ζωή κάτω από πίεση και απογοητεύσεις και εμπεριέχει τεράστιες δυνατότητες μάθησης. Οι Kluge και Negt (2014: 98) ορίζουν την αυτορρύθμιση ως ένα «φυσικό χαρακτηριστικό» και ισχυρίζονται ότι, η κατανόηση και εσωτερίκευση της αρχής της αυτορρύθμισης από το άτομο συντελεί ουσιαστικά στην εξέλιξη του ανθρώπινου είδους παρόλες τις υπάρχουσες δυσκολίες.

Σκοπός της έρευνας

Η έρευνα αναφέρεται στις Ελληνίδες κοινωνικούς λειτουργούς του ιδιωτικού τομέα και επιχειρεί να τους δώσει φωνή μέσα από αναφορές σε εμπειρίες κοινωνικοποίησης, εκπαίδευσης, οικογενειακές και εργασιακές. Αυτό καθιστά απαραίτητη τη σύνδεση των υποκειμένων με το ιστορικό πλαίσιο, το φύλο, την κοινωνική τάξη, τη γενιά και την ιστορία της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα.

Η έρευνα εστιάζει στις ακόλουθες ερωτήσεις:

- (α) Πώς κατανοούν τα υποκείμενα τις εμπειρίες της ζωής τους και πώς ερμηνεύει η ερευνήτρια τις εμπειρίες των υποκειμένων;
- (β) Πώς μετατρέπονται οι εμπειρίες ζωής σε μάθηση ή εμποδίζουν τη μάθηση;
- (γ) Πώς συντελεί η μάθηση στην ψυχοκοινωνική διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας;

Παραγωγή Εμπειρικού Υλικού

Η έρευνα στο πεδίο διήρκεσε δύο έτη (2002-2004) και έλαβε χώρα στην Αθήνα και στην ευρύτερη περιοχή της. Πραγματοποιήθηκαν ατομικές βιογραφικές αφηγηματικές συνεντεύξεις με είκοσιπέντε (25) γυναίκες κοινωνικούς λειτουργούς που γεννήθηκαν μεταξύ 1920-1970 και ιστορικά ανήκαν σε πέντε διαφορετικές γενιές. Εκτός από τις συνεντεύξεις, οργανώθηκαν και δύο ομαδικές συζητήσεις (group discussions) με κάποια από τα υποκείμενα που συμμετείχαν στην έρευνα.

Οι συνεντεύξεις αποτελούντο από δύο μέρη: Το πρώτο μέρος είναι το αφηγηματικό, στο οποίο το υποκείμενο αφηγείται τις εμπειρίες του με όσο το δυνατόν λιγότερες διακοπές και παρεμβάσεις από τον ερευνητή. Στο δεύτερο μέρος (ερωτήσεις-απαντήσεις), ο ερευνητής θέτει διευκρινιστικές ερωτήσεις,

καλύπτοντας κενά που παρέμεναν αναπάντητα, και ό,τι άλλο θα προσέθετε νόημα στο εμπειρικό υλικό. Δεν υπάρχει δυνατότητα λεπτομερούς περιγραφής της παραγωγής του εμπειρικού υλικού. Σκόπιμο όμως είναι να τονιστεί ότι η διαδικασία αυτή είναι εξαιρετικά απαιτητική και χρειάζεται προσοχή, γνώσεις, ευαισθησία και σεβασμό στη δυναμική της σχέσης ερευνητή-ερευνώμενου (Maynard and Purvis, 1994). Οι θεματικές των δύο ομαδικών συζητήσεων ήταν εστιασμένες: (α) στο φύλο και τη διαμόρφωση της έμφυλης ταυτότητας των Ελληνίδων και (β) τη διττή φύση της κοινωνικής εργασίας (παροχή φροντίδας από τη μια μεριά και άσκηση ελέγχου από την άλλη).

Τα κριτήρια επιλογής των υποκειμένων ήταν να είναι γυναίκες, κοινωνικοί λειτουργοί, εργαζόμενες στον ιδιωτικό τομέα με τουλάχιστον τρία έτη προϋπηρεσία. Η διάκριση ιδιωτικού/δημόσιου τομέα έγινε λόγω της εξοικείωσής μου με τις ΜΚΟ. Παρά το γεγονός ότι οι εργασιακές συνθήκες στον ιδιωτικό τομέα ήταν εξουθενωτικές, το Δημόσιο παρείχε περισσότερα εργασιακά προνόμια συν το ότι οι πελατειακές πρακτικές του Δημοσίου έθεταν τα αξιοκρατικά κριτήρια υπό αμφισβήτηση. Θεώρησα δίκαιο να συμπεριληφθούν και οι συνταξιούχοι διότι η μακρόχρονη εμπειρία τους στο πεδίο θα αποτελούσε πολύτιμη πηγή πληροφόρησης. Προϋπόθεση για τη συμμετοχή τους ήταν η εθελοντική απασχόληση σε κάποιον ιδιωτικό φορέα μετά τη συνταξιοδότηση για λόγους εξασφάλισης συνέχειας στην κοινωνική πρόνοια.

Συνοπτική αναφορά στην ανάλυση και ερμηνεία του εμπειρικού υλικού

Κατά την παραγωγή του εμπειρικού υλικού αρχίζει και η απομαγνητοφώνηση των κειμένων και ακολουθεί η συστηματική επεξεργασία, ανάλυση και ερμηνεία των κειμένων προς αναγνώριση των βασικών θεματικών των ιστοριών ζωής. Η ανάλυση ήταν συναισθηματικά βεβαρυμμένη με απαιτήσεις συνεχούς στοχασμού/αναστοχασμού, επίγνωση και έλεγχο των ταυτίσεων και αποταυτίσεων με τα βιώματα των υποκειμένων και τη διαχείριση του παραγόμενου άγχους. Η όλη διαδικασία ακολούθησε διάφορα στάδια, τα οποία δεν υπάρχει η δυνατότητα να αναφερθούν λεπτομερώς.

Οι θεματικές κατηγορίες οι οποίες αναφέρονται στις κοινές εμπειρίες και τάσεις που προέκυψαν για όλα τα υποκείμενα, σε διαφορετική έκταση, ήταν οι εξής:

(1) Φροντίδα και κοινωνικοποίηση, (2) προνόμιο και πλεονέκτημα, (3) απώλεια και αποχωρισμός, (4) στιγματοποίηση και ετερότητα, (5) διαχείριση ορίων εντός του εαυτού και μεταξύ του εαυτού και του εξωτερικού κόσμου, (6) τραύμα από ιστορικοπολιτικά γεγονότα, (7) συγκρουόμενες εμπειρίες παράδοσης και νεωτερικότητας, (8) θρησκεία και πνευματικότητα, (9) τυπικές και άτυπες εκπαιδευτικές εμπειρίες, (10) ηθικές και ανθρωπιστικές αξίες και διλήμματα, (11) εργασιακές εμπειρίες απασχόλησης, υποαπασχόλησης, ετεροαπασχόλησης, ανεργίας, και εθελοντισμού, (12) εμπειρίες έμφυλης, κοινωνικής τάξης και γενιάς.

Οι εμπειρίες αυτές ενέχουν τεράστιες δυνατότητες μάθησης και κατανόησης και συντελούν στη διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας. Είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους, αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται. Από τις δώδεκα ανωτέρω κατηγορίες, η τελική επεξεργασία ανέδειξε τέσσερις πλέον καθοριστικές, τις εξής: (I) Προνόμιο και πλεονέκτημα, (II) απώλεια και αποχωρισμός, (III) στίγμα και ετερότητα, (IV) διαχείριση ορίων εντός του εαυτού και μεταξύ του εαυτού και του εξωτερικού κόσμου.

(I) Προνόμιο-Πλεονέκτημα: Με την ευρεία έννοια οι προνομιακές εμπειρίες συνδέονται με τη φροντίδα, την πρωτογενή και δευτερογενή κοινωνικοποίηση, την εκπαίδευση, την εργασία, και την οικονομική επάρκεια (πλούτος, υλικά αγαθά). Ο πλούτος συνδέεται ιστορικά με τη φιλανθρωπία (προπομπός της κοινωνικής πρόνοιας), ως κατ' εξοχήν ασχολία των γυναικών της ανώτερης και μεσαίας τάξης και «ευγενής υποχρέωση των πλουσίων». Η δυνατότητα παροχής επαρκούς ή αρκετά

καλής φροντίδας στο άτομο είναι εφικτή ασχέτως πλούτου. Η ποιοτική εκπαίδευση συνδέεται με κοινωνικούς, πολιτισμικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, την αφοσίωση των εκπαιδευτικών, των παιδαγωγών, των γονέων και του κράτους. Το προνόμιο είναι ατομική και συλλογική εμπειρία, κατανοητή υποκειμενικά και αντικειμενικά και επηρεάζει τη διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας του υποκειμένου.

(II) Απώλεια-Αποχωρισμός: Οι έννοιες αυτές αναφέρονται σε εμπειρίες θανάτου, χωρισμού, συναισθηματικής και οικονομικής στέρσης, αναπηρία, απώλεια σωματικών λειτουργιών, απώλεια εργασίας και απώλεια ταυτότητας, μεταξύ άλλων. Η απώλεια δύναται να είναι υποκειμενική και αντικειμενική, ατομική και συλλογική, και είναι κοινή εμπειρία ζωής των εξυπηρετούμενων αλλά και των κοινωνικών λειτουργών. Γίνεται κατανοητή υποκειμενικά και εσωτερικεύεται ως τραύμα.

(III) Στίγμα-Ετερότητα: Είναι κοινωνικό φαινόμενο που βιώνεται ατομικά ή συλλογικά όταν τα μέλη μιας κοινωνίας αποδίδουν αρνητικά χαρακτηριστικά σε συγκεκριμένες ομάδες ή άτομα, τονίζοντας υποτιθέμενα στοιχεία κατωτερότητας και αποκλείοντάς τους από την υπόλοιπη κοινωνία. Το κοινωνικό στίγμα υπάρχει ως αντικειμενική πραγματικότητα αλλά βιώνεται και εσωτερικεύεται υποκειμενικά. Ο στιγματισμός δημιουργεί συναισθήματα ντροπής, ανεπάρκειας, κατωτερότητας, ενοχών και εχθρικότητας. Συνδέεται με τον ρατσισμό, με τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις, με σχέσεις ισχύος ανάμεσα στα άτομα και με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Στις σύγχρονες κοινωνίες, οι εξυπηρετούμενοι από την κοινωνική πρόνοια είναι εξ' ορισμού στιγματισμένοι. Οι κοινωνικοί λειτουργοί έχουν επίσης βιώσει το στίγμα, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, μέσα από τις εμπειρίες της ζωής. Το σημείο συνάντησης του (τραυματισμένου) θεραπευτή με τον (τραυματισμένο) εξυπηρετούμενο είναι αποφασιστικό για την έκβαση της σχέσης και επηρεάζει την επαγγελματική ταυτότητα του κοινωνικού λειτουργού.

(VI) Όρια - Διαχείριση Ορίων: Το όριο είναι έννοια αφηρημένη, μια φαντασιακή γραμμή που διαχωρίζει τον εαυτό από τον άλλον (άτομο, πράγμα, κατάσταση). Η εξατομικευμένη ικανότητα διαχείρισης, ανατροπής ή υπέρβασης των αντικειμενικών/υποκειμενικών ορίων εξαρτάται από τις συνθήκες, τα αίτια, τα κίνητρα και την όλη ιστορία ζωής του υποκειμένου. Η παρούσα έρευνα αντιλαμβάνεται τη διαχείριση ορίων σε συνάρτηση με την ικανότητα του ατόμου για αυτορρύθμιση με σκοπό την ικανοποιητική ισορροπία ατόμου- κοινωνίας. Στην έρευνα αυτή τα όρια και η διαχείριση ορίων υποδηλώνουν ότι το υποκείμενο βρίσκεται σε μια διαρκή παλινδρομική κίνηση προς επίτευξη ισορροπίας μεταξύ των επιθυμιών του και των εμποδίων που θέτει η κοινωνία. Η διαχείριση των ορίων είναι σημαντική γιατί επηρεάζει και τη διαχείριση των άλλων εμπειριών ζωής: το προνόμιο, την απώλεια, και το στίγμα. Ο Εθνικός Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών των ΗΠΑ αναφέρει ότι: «Η ικανότητα χάραξης και διαφύλαξης των επαγγελματικών ορίων είναι σημαντική για μια αποτελεσματική και μακροχρόνια σταδιοδρομία στην κοινωνική εργασία. Οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι υποχρεωμένοι καθημερινά να αποφασίζουν για θέματα οριοθέτησης, και οι αποφάσεις αυτές δεν επηρεάζουν μόνο τη δική τους ευημερία, αλλά και των εξυπηρετούμενων, των συναδέλφων και των αγαπημένων προσώπων».

Από τις εικοσιπέντε περιπτώσεις επιλέχτηκαν τέσσερις για την παρουσίαση του εμπειρικού υλικού. Η επιλογή δεν ήταν εύκολη, διότι κάθε ιστορία ζωής με τη μοναδικότητά της παρουσιάζει ένα δικό της ξεχωριστό ενδιαφέρον συμβάλλοντας σημαντικά στην έρευνα. Για την επίλυση του προβλήματος, άντλησα από τον Schwandt (2001: 47), ο οποίος υποστηρίζει ότι οι περιπτώσεις «δεν επιλέγονται για την αντιπροσωπευτικότητά τους» αλλά «για να φωτίσουν επαρκώς συγκεκριμένα ζητήματα, έννοιες, ή προβλήματα». Με το σκεπτικό αυτό επέλεξα τέσσερις ιστορίες ζωής ως μοντέλα για να δείξω τον τρόπο με τον οποίον συντελούν στη διαδικασία της μάθησης και διαμορφώνουν την επαγγελματική ταυτότητα.

1) Η Περίπτωση της Αντιγόνης: Η Κοινωνική Εργασία ως Προνόμιο

Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο: Η βιογραφία της Αντιγόνης αρχίζει να ξετυλίγεται το πρώτο ήμισυ του 20ου αιώνα κατά τη διάρκεια του οποίου σημαντικά γεγονότα σημάδεψαν τη χώρα και καθόρισαν το μέλλον της. Από τη φεμινιστική οπτική, όπως τονίζει η Βαρίκα (2007) αναφορικά με τη χειραφέτηση των γυναικών, οι Ελληνίδες κατέβαλαν σημαντικές προσπάθειες να αντιστρέψουν, να υπερβούν και να αλλάξουν τις συνθήκες της ζωής τους. Με τον όρο «συνείδηση φύλου» η Βαρίκα περιγράφει τη διαδικασία κατά την οποία οι γυναίκες αλλάζουν την αυτοαντίληψή τους και την αντίληψη της ευρύτερης κοινωνίας για την κοινωνική θέση της γυναίκας. Επίσης, αποκτούν επίγνωση της διττής (κοινωνικής και βιολογικής) κατηγορίας στην οποία ανήκουν. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση άρχισε πλέον να ανοίγει τις πόρτες της και στις γυναίκες, πολλές από τις οποίες δεν επιθυμούσαν να αποτελούν το αντικείμενο αγάπης του πατέρα και του συζύγου με σκοπό την επιδεικτική κατανάλωση και την άνωθεν κοινωνική κινητικότητα (179-181). Το γεγονός ότι οι γυναίκες της μεσαίας τάξης ενθαρρύνονταν να γίνουν δασκάλες και της ανώτερης τάξης να συμμετέχουν ενεργά σε φιλανθρωπικές δραστηριότητες ενδυνάμωσε την ταυτότητά τους. Οι γυναίκες αυτές κατέβαλλαν προσπάθειες να κερδίσουν δικαιωματικά τη θέση τους στην κοινωνία ως πολίτες με όλη τη σημασία της λέξης και όχι ως παθητικά υποκείμενα, υποτακτικά στον πατέρα και στον σύζυγο. Εν συντομία, αυτές ήταν οι ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες την εποχή της κοινωνικοποίησης της Αντιγόνης.

Οικογενειακό υπόβαθρο: Η Αντιγόνη γεννήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1920 σε μια εύπορη πόλη της ελληνικής περιφέρειας και ήταν το τρίτο παιδί μιας μεγαλοαστικής ευκατάστατης οικογένειας. Η ίδια αφηγείται ότι μεγάλωσε σε ένα αρμονικό περιβάλλον «χωρίς ψυχολογικά και οικονομικά προβλήματα», σε ένα μεγάλο σπίτι, με κήπο και βοηθητικό προσωπικό. Οι δύο γονείς φρόντιζαν ευσυνείδητα για την εκπαίδευση, καλλιέργεια και ευημερία των παιδιών, παρέχοντάς τους εξαιρετικές δυνατότητες εκπαίδευσης και κοινωνικοποίησης. Σημαντικό επίσης ήταν ότι ο ευρύς και σύγχρονος τρόπος σκέψης των γονέων συνέβαλλε στην αποφυγή έμφυλων διακρίσεων μεταξύ των τέκνων. Οι πρακτικές αυτές θεωρούντο καινοτόμες για την εποχή τους πράγμα που θα μπορούσε να συνυπολογιστεί στις προνομιακές εμπειρίες ζωής του υποκειμένου.

Η μητέρα, η οποία προερχόταν και η ίδια από ευκατάστατη οικογένεια, είχε άρτια μόρφωση για την εποχή εκείνη. Μιλούσε ξένες γλώσσες και ήταν άτομο με πολλά λογοτεχνικά, μουσικά, κοινωνικά και παιδαγωγικά ενδιαφέροντα και γνώσεις οικιακής οικονομίας. Προσπαθούσε να μεταδώσει στα παιδιά της την αγάπη για μάθηση και την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και ενδιαφερόντων. Στα πλαίσια της διαπαιδαγώγησης συμπεριλαμβάνονταν και η συναισθηματική ασφάλεια, η αυτονομία, η ελευθερία, η υπευθυνότητα και η ανεξαρτησία. Ο πατέρας της Αντιγόνης ήταν Έλληνας της διασποράς, ευκατάστατος με ενδιαφέροντα επιχειρηματικά, αλλά και αγάπη και αφοσίωση στην οικογένεια και τα παιδιά. Κατά την Αντιγόνη, ο πατέρας της ήταν ένα άτομο με έντονα ανεπτυγμένη την αίσθηση της δικαιοσύνης. Η κοινωνία της πόλης τους τον αποκαλούσε «ο δίκαιος» και συχνά κατέφευγαν στις συμβουλές του για την επίλυση νομικών και προσωπικών διαφορών.

Εκπαιδευτικό πλαίσιο: Το εκπαιδευτικό πλαίσιο και οι συνθήκες της εποχής έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα επαγγελματική σταδιοδρομία του υποκειμένου. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η Αντιγόνη φοίτησε ως εσωτερική σε ένα από τα εξέχοντα ιδιωτικά παρθεναγωγεία της Αθήνας με προτεστάντισσες καθηγήτριες της Αμερικανικής Αποστολής. Εκτός του ότι ήταν άριστη μαθήτρια, διέπρεψε και σε όλες τις εξωσχολικές δραστηριότητες που διέθετε το Κολλέγιο για την κοινωνική, πνευματική και σωματική ανάπτυξη των μαθητριών. Διαμόρφωσε το σύστημα αξιών της σύμφωνα με τις αρχές και αξίες του Κολλεγίου οι οποίες ήταν η φροντίδα για τον άνθρωπο που υποφέρει, βασισμένη στην αρχή «Εσύ να βοηθάς τους άλλους. Να μην βοηθούν οι άλλοι εσένα». Η Αντιγόνη συμμετείχε

ενεργά στην οργάνωση φιλανθρωπικών εκδηλώσεων του σχολείου και σταδιακά διαμόρφωσε τη συνείδηση ότι οι προνομιούχοι έχουν την ηθική υποχρέωση να συνδράμουν τους έχοντες ανάγκη.

Με το πέρας των γυμνασιακών σπουδών και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Αντιγόνη αποφάσισε να κάνει χρήση της υποτροφίας που της προσφέρθηκε για πανεπιστημιακές σπουδές στις ΗΠΑ. Οι γονείς δεν έφεραν αντίρρηση παρόλο που δεν κατανόησαν απολύτως την ανάγκη της Αντιγόνης για ανώτερες σπουδές στο εξωτερικό. Η κοινωνική θέση της οικογένειας δεν καθιστούσε τις σπουδές αναγκαίες για το μέλλον και την εξασφάλιση της θυγατέρας τους. Η Αντιγόνη όμως παρακινούμενη από την επιθυμία για μάθηση και διεύρυνση των γνώσεων και του πνευματικού της ορίζοντα παρέμεινε σταθερή στην απόφασή της. Οι εκπαιδευτικές εμπειρίες της Αντιγόνης στις ΗΠΑ ήταν κάτι στο οποίο αναφέρθηκε λεπτομερώς στην αφήγησή της με φωτεινές (αλλά και σκοτεινές) αποχρώσεις λόγω των ακαδημαϊκών δυσκολιών που αντιμετώπισε σε σχέση με τις σπουδές στην Ελλάδα. Για να ξεπεράσει τις δυσκολίες, να φτάσει σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο και τελικά να βραβευτεί στην αποφοίτηση, η Αντιγόνη κατέβαλλε συνειδητή και επίπονη προσπάθεια. Η υπέρβαση αυτή ήταν σημαντική για την εικόνα εαυτού και την εικόνα των άλλων προς αυτήν. Ο χαρακτηρισμός της μέτριας μαθήτριας στις ΗΠΑ, αποτελούσε στίγμα που δεν αντιπροσώπευε αυτό που η ίδια πίστευε για τον εαυτό της. Η απώλεια της ταυτότητας ως καταξιωμένη μαθήτρια και η αντικειμενική ή υποκειμενική στιγματοποίηση αναφέρονται ως τραυματικά βιωμένες εμπειρίες, για την αντιμετώπιση των οποίων η Αντιγόνη κινητοποίησε τεράστιους εσωτερικούς υπερβατικούς μηχανισμούς.

Αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές της στην κοινωνιολογία και την κοινωνική εργασία αποφάσισε να επιστρέψει στη χώρα της παρόλο που είχε τη δυνατότητα να παραμείνει στις ΗΠΑ. Όπως εξηγεί και η ίδια: «Δεν πήγα στην Αμερική ως μετανάστης...δεν έφυγα από την χώρα μου ρίχνοντας πίσω μου μαύρη πέτρα...έφυγα με σκοπό να σπουδάσω και να γυρίσω στον τόπο μου». Αξίζει να σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη τα μεταναστευτικά κύματα από την Ελλάδα προς τις ΗΠΑ ήταν τεράστια.

Εργασιακό πλαίσιο: Σημαντικό μέρος της εργασιακής εμπειρίας καταλαμβάνει και η εθελοντική προσφορά του υποκειμένου σε ΜΚΟ και φιλανθρωπικές οργανώσεις. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οργάνωσε ομάδες εθελοντών για τη σίτιση των παιδιών των προσφύγων από τη Μικρασιατική Καταστροφή. Μετά το πέρας των σπουδών στις ΗΠΑ, η Αντιγόνη επέστρεψε στην Ελλάδα και εργάστηκε στις Διεθνείς Ανθρωπιστικές Οργανώσεις για την ανοικοδόμηση της χώρας (τομέας παιδικής προστασίας). Τα τυπικά προσόντα, ο επαγγελματισμός και η αφοσίωσή της στο αντικείμενο, οδήγησαν σε προαγωγή της Αντιγόνης στα γραφεία της Διεθνούς Οργάνωσης στην Κεντρική Ευρώπη.

Με πλήρη συναίσθηση των ευθυνών που αναλαμβάνει η Αντιγόνη αναφέρει: «Πρώτα ήμουν υπεύθυνη για την Ελλάδα... μετά ήμουν (υπεύθυνη) για όλο τον κόσμο...!». Το αντικείμενο εργασίας της ήταν η κοινωνική προστασία των δια της βίας εκδιωχθέντων πληθυσμών από τη χώρα τους λόγω πολέμων, συρράξεων ή συγκρούσεων, μεταξύ άλλων αιτιών. Οι δια της βίας μετακινούμενοι πληθυσμοί - ήτοι πολιτικοί πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο - βάσει διεθνών συμβάσεων έχουν το δικαίωμα προστασίας από μια ασφαλή χώρα υποδοχής. Η Αντιγόνη εργάστηκε στο πλαίσιο αυτό μέχρι την ημέρα της συνταξιοδότησης. Κατόπιν επέστρεψε στην Ελλάδα και ανέλαβε εθελοντική εργασία σε ΜΚΟ για την προστασία προσφύγων που κατέφευγαν στην Ελλάδα. Ο τομέας προστασίας πολιτικών προσφύγων και αιτούντων άσυλο, σύμφωνα με τις αναφορές του υποκειμένου, ήταν εξαιρετικά υπεύθυνος, κοπιαστικός και απαιτητικός σε ό,τι αφορά την αποκατάσταση των πληθυσμιακών μειονοτήτων, τη διαχείριση των πολιτισμικών διαφορών και τις διαπραγματεύσεις με τις χώρες υποδοχής. Η έννοια των ορίων και η ικανότητα διαχείρισης των ορίων είναι εμφανής στις εκπαιδευτικές και εργασιακές εμπειρίες του υποκειμένου.

Επίλογος: Σημαντική μαθησιακή εμπειρία στην περίπτωση της Αντιγόνης ήταν η προνομιακή ζωή

που είχε την τύχη να βιώσει και η ηθική υποχρέωση να προσφέρει ένα μέρος από αυτά που η ζωή της παρείχε απλόχερα. Η εθελοντική και επαγγελματική εργασία για την προστασία ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων ήταν η ανταπόδοση του προνομίου αυτού στην κοινωνία. Σύμφωνα με τις συνθήκες της εποχής, τον φιλελεύθερο τρόπο κοινωνικοποίησης και την ταξική προέλευση του υποκειμένου, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η εκπαιδευτική και επαγγελματική τροχιά που διέγραψε ήταν συμβατή με το ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου ξετυλίχτηκε η συγκεκριμένη ιστορία ζωής. Το μη-συμβατό στοιχείο ήταν το γεγονός ότι η Αντιγόνη έχτισε μεν λαμπρή σταδιοδρομία αλλά δεν δημιούργησε οικογένεια, πράγμα που στην εποχή της αποτελούσε κοινωνικό πρόσταγμα για τις γυναίκες. Η επαγγελματική ταυτότητα της Αντιγόνης θα μπορούσε να ονομαστεί: «Το προνόμιο ως μέσον υπεράσπισης και εφαρμογής οικογενειακών ανθρωπιστικών αξιών στην κοινωνική πρόνοια».

2) Η Περίπτωση της Ιφιγένειας: Η Κοινωνική Εργασία ως Απώλεια

Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο: Η Ιφιγένεια γεννήθηκε στη Βόρειο Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του 1920. Συνεπώς τα σημαντικά ιστορικο-πολιτικά γεγονότα που σημάδεψαν την εποχή αυτή είναι τα ίδια με την περίπτωση της Αντιγόνης. Πόλεμοι, προσφυγιά, εμφύλιος, προσπάθειες ανασυγκρότησης της χώρας και αγώνας για τη μόρφωση, την εργασία, και τη χειραφέτηση των γυναικών.

Οικογενειακό υπόβαθρο: Η Ιφιγένεια ήταν το μοναδικό παιδί μιας μικροαστικής οικογένειας της ελληνικής περιφέρειας. Ο πατέρας της ήταν υπάλληλος τραπέζης και, κατά την Ιφιγένεια, ήταν τίμιος, ευσυνείδητος, αλλά όχι ιδιαίτερα δυναμικό άτομο. Για λόγους υγείας, η μητέρα απουσίαζε από τη ζωή της κόρης. Σύμφωνα όμως με τα οικογενειακά ακούσματα, ήταν μια έξυπνη, δυναμική και μπροστά από την εποχή της γυναίκα. Στην παιδική ηλικία η Ιφιγένεια διαγνώστηκε με αδενοπάθεια και βίωσε μια, υπέρ το δέον, προστατευτική συμπεριφορά εκ μέρους της οικογένειας. Τελείωσε το δημοτικό κατ' οίκον διδαχθείσα με δασκάλες ελληνικών, γαλλικών και γερμανικών. Η ίδια αναφέρει ότι τον περισσότερο καιρό ήταν μόνη στο δωμάτιο, χωρίς την παρουσία ενηλίκων ή παιδιών. Έτσι έμαθε να αυτοσχεδιάζει μηχανισμούς αυτοσυντήρησης και επιβίωσης. Η επαφή με τα άτομα της οικογένειας περιοριζόταν στην κάλυψη των βασικών αναγκών διατροφής και καθαριότητας. Όταν η Ιφιγένεια έγινε δώδεκα η μητέρα της πέθανε από καρκίνο. Τότε έμαθε πως η μητέρα της γνώριζε ότι θα πεθάνει και απέφευγε συνειδητά την επαφή μητέρας-κόρης, για να συνηθίσει το παιδί τη μητρική έλλειψη και να αποφύγει το τραύμα αποχωρισμού. Η Ιφιγένεια δηλώνει ότι θεωρεί την απόφαση της μητέρας της λανθασμένη διότι στερήσε και τις δύο από μια ζωτικά σημαντική σχέση. Ο πατέρας ξαναπαντρεύτηκε αλλά η σχέση της Ιφιγένειας με τη μητριά της ήταν εξαιρετικά περίπλοκη και η ατμόσφαιρα στο σπίτι δυσάρεστη. Υπό τις συνθήκες αυτές, μετά τη λήξη των γυμνασιακών σπουδών, η Ιφιγένεια έφυγε από το σπίτι προς αναζήτηση εργασίας. Συμπερασματικά και σύμφωνα με την αφήγηση του υποκειμένου, η φροντίδα που έλαβε κατά την παιδική ηλικία για την κάλυψη των συναισθηματικών της αναγκών ήταν ανεπαρκής και επώδυνη.

Εκπαιδευτικό πλαίσιο: Στα γυμνασιακά της χρόνια, η Ιφιγένεια φοίτησε στη Γερμανική Σχολή όταν η Ελλάδα βρισκόταν υπό την γερμανική κατοχή. Αυτό της δημιούργησε τεράστια αμφιθυμία διότι, από τη μια μεριά, αγαπούσε τους καθηγητές της, οι οποίοι κατά την Ιφιγένεια δεν ασπάζονταν τον ναζισμό και την μύησαν στην αγάπη για λογοτεχνία, ποίηση και απαγγελία. Από την άλλη μεριά, οι Γερμανοί είχαν υποδουλώσει τη χώρα και τους κατοίκους. Ως αποτέλεσμα της αμφιθυμίας αυτής, μετά την αποφοίτηση, η Ιφιγένεια αποφάσισε ότι δεν επιθυμούσε άλλη (εκπαιδευτική ή επαγγελματική) σχέση με τους κατακτητές. Η δεύτερη εκπαιδευτική εμπειρία του υποκειμένου έλαβε χώρα στην Αγγλία, όταν της προσφέρθηκε η δυνατότητα υποτροφίας για σπουδές στην κοινωνική πολιτική και κοινωνική διοίκηση. Η εμπειρία αυτή αναφέρεται από την Ιφιγένεια ως εξαιρετικά θετική, πλούσια σε γνώσεις, αναγνώριση των ικανοτήτων της από τους καθηγητές και επιβράβευση από το πανεπιστήμιο.

Εργασιακό πλαίσιο: Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι, η Ιφιγένεια αρχικά επιθυμούσε να σπουδάσει θέατρο και να γίνει ηθοποιός λόγω της αγάπης της στην απαγγελία ποιημάτων κατά τη φοίτηση στη Γερμανική Σχολή. Μετά από μια αποτυχημένη προσπάθεια να σπουδάσει θέατρο, αποφάσισε να εργαστεί στα προγράμματα των διεθνών ανθρωπιστικών οργανώσεων για την ανοικοδόμηση της χώρας. Έτσι ξεκινά η εργασία της Ιφιγένειας στην κοινωνική πρόνοια. Αναφέρει ότι άρχισε στον Εμφύλιο με τα προγράμματα παιδικής προστασίας. Έλαβε μέρος σε αποστολές στα χωριά της Β. Ελλάδος για τη βοήθεια και περίθαλψη παιδιών τα οποία λόγω του Εμφυλίου είχαν αποχωριστεί από τους γονείς τους. Μετά την αποχώρηση των διεθνών οργανώσεων από τη χώρα, η Ιφιγένεια εργάστηκε στα προγράμματα του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας της ελληνικής περιφέρειας. Με την ολοκλήρωση της εργασίας της στο Δημόσιο, μετέβη στην Αθήνα και εστίασε το ενδιαφέρον της στα προνοιακά προγράμματα των Μη-Κυβερνητικών Οργανώσεων στα οποία εργάστηκε κατά χρονικά διαστήματα με ενθουσιασμό.

Για την κάλυψη των επιπρόσθετων οικονομικών αναγκών της οικογένειας, η Ιφιγένεια θεωρούσε ότι ήταν υποχρεωμένη να διακόπτει περιστασιακά τη συνεργασία της με τις ΜΚΟ, για να εργαστεί ως γραμματέας σε ιδιωτικές επιχειρήσεις του κερδοσκοπικού τομέα. Ο ιδιωτικός κερδοσκοπικός τομέας της ελεύθερης οικονομίας προσέφερε καλύτερες αμοιβές συγκριτικά με την κοινωνική εργασία αλλά ενοχοποίησε την Ιφιγένεια για «ανορθόδοξη επαγγελματική συμπεριφορά». Το ζήτημα των προτεραιοτήτων μεταξύ οικογένειας και κοινωνικής εργασίας ήταν ένα ηθικό δίλημμα, το οποίο η Ιφιγένεια διαπραγματεύτηκε με τη συνειδήσή της για πολλά χρόνια, και στο οποίο έκανε εκτενείς αναφορές στην αφήγησή της. Μετά τη συνταξιοδότηση, η Ιφιγένεια συνέχισε να εργάζεται εθελοντικά σε ΜΚΟ για την εξάλειψη της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Πυρηνική οικογένεια: Τα δύσκολα μεταπολεμικά/μετεμφυλιακά χρόνια, ο γάμος και η δημιουργία οικογένειας για τις γυναίκες θεωρείτο κοινωνικά πιο σημαντικός από την επαγγελματική σταδιοδρομία. Η Ιφιγένεια αφηγείται ότι, για λόγους κοινωνικής και οικονομικής εξασφάλισης, υποχρεώθηκε να συνάψει γάμο με συνοικέσιο παρόλο που τα προσωπικά της ενδιαφέροντα και οι φιλοδοξίες της την προέτρεπαν να ακολουθήσει διαφορετικά μονοπάτια. Κατά την Ιφιγένεια, ο γάμος αυτός δεν ήταν επιτυχημένος αλλά ήταν υποχρεωμένη να τιμήσει το κοινωνικό συμβόλαιο που υπέγραψε. Απέκτησε δίδυμα τέκνα, τα οποία, αμέσως μετά τη γέννηση και εντός του μαιευτηρίου μολύνθηκαν από σοβαρή λοίμωξη. Αυτό είχε ως επακόλουθο την ολική αναπηρία των παιδιών και την κατάληξή τους λίγα χρόνια αργότερα. Κατόπιν η Ιφιγένεια απέκτησε δύο παιδιά υγιή, αλλά συνέχισε να θυμάται και να θρηνεί για τα πρώτα παιδιά, τα οποία κατά τη γνώμη της χάθηκαν λόγω απροσεξίας του μαιευτηρίου.

Η απώλεια των παιδιών και η μητρική απώλεια σημάδεψαν την Ιφιγένεια και επηρέασαν τον τρόπο πρόσληψης της κοινωνικής εργασίας. Ο τρόπος με τον οποίον αντιμετώπιζε το επάγγελμα λόγω χαμηλών αποδοχών και μειωμένης αναγνώρισης, από τη μια μεριά, και ο σεβασμός στον ανθρωπιστικό χαρακτήρα της κοινωνικής εργασίας ως «λειτουργήματα», από την άλλη, δημιούργησαν στην Ιφιγένεια αμφιθυμία και ενοχές. Όταν έχασε τον σύζυγό της και ανέλαβε την αποκλειστική φροντίδα των παιδιών, η αμφιθυμία της άρχισε να αυξάνεται όσο αυξάνονταν και οι οικονομικές υποχρεώσεις. Η ανοχή της αμφιθυμίας ήταν υπό έλεγχο, όταν σε περιόδους αυξημένων οικονομικών αναγκών η Ιφιγένεια εργαζόταν στον ιδιωτικό, κερδοσκοπικό τομέα ως γραμματέας. Όταν οι οικονομικές ανάγκες της οικογένειας ήταν μειωμένες, η Ιφιγένεια είχε την ευχέρεια να επανέρχεται στην κοινωνική πρόνοια και στις ΜΚΟ.

Επίλογος: Η περίπτωση της Ιφιγένειας δεν παρουσιάζει την αρμονική απόχρωση της Αντιγόνης στη διαλεκτική σχέση ατόμου-περιβάλλοντος. Η εμπειρία της απώλειας εσωτερικεύθηκε από το υποκείμενο ως συναισθηματική και υλική στέρηση και το υποκείμενο δεν εστιάστηκε αποκλειστικά στην

κοινωνική προσφορά, όπως στην περίπτωση της Αντιγόνης. Προτεραιότητα του υποκειμένου ήταν η προστασία και ασφάλεια των τέκνων και δευτερευόντως τα επαγγελματικά καθήκοντα. Οι σχέσεις της με τους εξυπηρετούμενους βασίζονταν περισσότερο στις αρχές του σεβασμού, της ισότητας και αμοιβαιότητας, παρά σε σχέσεις ισχύος, ελέγχου, ταύτισης και συναισθηματικής εμπλοκής.

Η εμπειρία του έμμεσου ή άμεσου στίγματος βιώθηκε στην παιδική και εφηβική ηλικία με τη μορφή της ασθένειας, της έλλειψης ουσιαστικής φροντίδας, απομόνωσης, περιθωριοποίησης, και παραπτωματικής σχολικής συμπεριφοράς. Στην ενηλικίωση, σημαντικές εμπειρίες ζωής παρεμποδίστηκαν λόγω φύλου. Επαγγελματικά, βίωσε το στίγμα του επαγγελματία που δεν παραμένει πιστός στο «λειτούργημα» αλλά ενίοτε επιδιώκει υλικές παροχές. Παρόλα αυτά, μέσα από μια διαδικασία υπαρξιακών και φιλοσοφικών στοχασμών, η Ιφιγένεια θεωρεί τον εαυτό της τυχερό και προνομιούχο για όσα αγαθά της πρόσφερε η ζωή, τα οποία συνυπολογίζει με τις απώλειες και αισθάνεται ευγνωμοσύνη. Σε ό,τι αφορά τη διαχείριση ορίων εντός του εαυτού και μεταξύ του εαυτού και του εξωτερικού κόσμου, το υποκείμενο δημιουργεί έναν δικό του ιδιόμορφο τρόπο διαχείρισης ορίων όχι πάντα κοινωνικά συμβατό. Η επαγγελματική ταυτότητα της Ιφιγένειας θα μπορούσε να ονομαστεί: «Ακροβατώντας ανάμεσα σε απώλειες και προνόμια, συμμόρφωση και χειραφέτηση, εγγύτητα και απόσταση, ιδεαλισμό και ρεαλισμό».

3) Η Περίπτωση της Λήδας: Η Κοινωνική Εργασία ως Στίγμα

Κοινωνικό πλαίσιο: Η περίπτωση της Λήδας απεικονίζει τη διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας, μέσα από εμπειρίες μετανάστευσης, επαναπατρισμού, ετερότητας και στιγματοποίησης. Για την καλύτερη κατανόηση της περίπτωσης, παρατίθεται το κοινωνικό πλαίσιο των Ελλήνων της Αυστραλίας.

Οι Έλληνες της Αυστραλίας: Από κοινωνιολογική σκοπιά οι βιβλιογραφικές αναφορές τονίζουν ότι: (α) Οι ηλικιωμένοι αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας και λόγω της γλωσσικής ανεπάρκειας έχουν δύσκολη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας (Αμηνά, 1994). (β) Οι μετανάστες χρειάζονται μια ρεαλιστική και όχι ιδεαλιστική εικόνα για τη χώρα τους (Αφένδρας, 1994). (γ) Ο επαναπατρισμός δημιουργεί εκπαιδευτικά προβλήματα στα παιδιά των μεταναστών (Μάρκου, 1994, Τσουκαλάς, 1994). (δ) Οι Ελληνίδες μετανάστριες είναι σε πιο μειονεκτική θέση σε σχέση με τους άνδρες αλλά και με τις γυναίκες άλλων εθνικοτήτων. Η μετανάστευση για τις Ελληνίδες αποτέλεσε τρόπο χειραφέτησης και διαφυγής από την εξάρτηση σε μια καταπιεστική πατριαρχική ελληνική κοινωνία (Κουφάκου, 1994). (ε) Οι μετανάστριες από Ν. Ευρώπη υπήρξαν βολικό εργατικό δυναμικό, κακοπληρωμένο, εργαζόμενο κάτω από ανθυγιεινές συνθήκες, χωρίς δυνατότητες εκπαίδευσης και κοινωνικής κινητικότητας, το ονομαζόμενο «προλεταριάτο του προλεταριάτου» (Collins στην Κουφάκου, 1994: 67).

Από την ανθρωπολογική σκοπιά της Bottomley (1992), τονίζονται οι άτυπες, εξωθεσμικές και ρατσιστικές πρακτικές Άγγλο-Αυστραλιανών ομάδων ενάντια στις εθνικές μειονότητες, φέρουσες το υποτιμητικό επίθετο «Wogs». Για την αντιμετώπιση του ρατσισμού, οι μετανάστες ανέπτυξαν αμυντικούς μηχανισμούς αντίστασης και προσαρμογής. Οι ελληνικές κοινότητες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη ζωή των μεταναστών ως κοινωνικά δίκτυα που συνέβαλλαν «στη διατήρηση της συγγένειας και της φιλίας, στις κοινές εμπειρίες και την αμοιβαία κατανόηση» (131). Ο άτυπος αλλά αισθητός ρατσισμός των Αυστραλών, βιωμένος υποκειμενικά, υπήρξε μια από τις τραυματικές εμπειρίες της Λήδας και καθοριστικός παράγων επαγγελματικού προσανατολισμού. Το στίγμα του ξένου, του κατώτερου, του ανεπιθύμητου και περιθωριοποιημένου ατόμου - μέλους εθνικής μειονότητας μεταναστών από τη Νότια Ευρώπη - της δημιούργησε τεράστια αμφιθυμία για τη χώρα υποδοχής και

τους κατοίκους της. Τα ξενοφοβικά συναισθήματα των Αυστραλών δημιούργησαν στους Έλληνες την ανάγκη οργάνωσης των δικών τους κοινοτήτων (1890), για αμοιβαία στήριξη, ασφάλεια και την αίσθηση του «ανήκειν». Από την άλλη πλευρά όμως, η περιχαράκωση εντός των ορίων της Κοινότητας με τρόπο κλειστοφοβικό ήταν από μόνος του παράγων απομόνωσης και αυτοαποκλεισμού. Η αμφιθυμία των Ελλήνων μεταναστών για τη χώρα υποδοχής, συχνά δεν επέτρεπε ανοίγματα προς τα έξω. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον αμοιβαίο αποκλεισμό μεταξύ Αυστραλών και μεταναστευτικών κοινοτήτων. Με τις συνθήκες αυτές, δημιουργήθηκαν στενές, έως ασφυκτικές, σχέσεις εντός της ελληνικής οικογένειας και της ελληνικής Κοινότητας.

Από την οπτική της κοινωνικής ψυχολογίας (Κατάκη, 1998), τα μέλη των αγροτικών κοινοτήτων της ελληνικής περιφέρειας δεν αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ατομικά αλλά συλλογικά. Αισθάνονται, σκέφτονται και δρουν συλλογικά, όχι μόνο για το δικό τους καλό αλλά για το καλό όλων. Οι κοινοί στόχοι, αξίες και σχέσεις αλληλεξάρτησης κυριαρχούν των εξατομικευμένων αναγκών. Η περίπτωση της Λήδας αποτελεί παράδειγμα οικογένειας μεταναστών, προερχόμενη από την ελληνική αγροτική περιφέρεια, της οποίας το αξιακό σύστημα δεν προέβλεπε τη διαδικασία εξατομίκευσης των μελών. Τα χαρακτηριστικά της ελληνικής αγροτικής οικογένειας από τη μια μεριά και της ελληνικής μεταναστευτικής οικογένειας από την άλλη, συν ο παράγων του φύλου, αποτέλεσαν τριπλό δεσμό που καθιστούσε δυσχερή την εξατομίκευση του υποκειμένου. Εκ πρώτης όψεως, η δυσκολία διαφοροποίησης και εξατομίκευσης θα μπορούσε να εκληφθεί ως αδυναμία. Στην πραγματικότητα όμως, αυτό που φαίνεται ως προσωπική αδυναμία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις κοινωνικές συνθήκες.

Οικογενειακό υπόβαθρο ή τρία πολιτισμικά σοκ του υποκειμένου: Η Λήδα γεννήθηκε σε μεγάλη πόλη της Αυστραλίας από γονείς Έλληνες μετανάστες εργαζόμενους στη βιομηχανία. Σε ηλικία 6 ετών οι γονείς της αποφάσισαν να επιστρέψουν στην Ελλάδα και η απόφαση αυτή προκάλεσε στη Λήδα το πρώτο πολιτισμικό σοκ. Στην ηλικία των 12 ετών, οι γονείς της αποφάσισαν να μεταναστεύσουν πάλι στην Αυστραλία για να προσφέρουν στα παιδιά τους καλύτερες εκπαιδευτικές δυνατότητες. Η επιστροφή στην Αυστραλία προκάλεσε στη Λήδα ένα δεύτερο πολιτισμικό σοκ η διαχείριση του οποίου προστέθηκε στις δυσκολίες της εφηβείας. Όταν η Λήδα έγινε 24, και μετά το πέρας της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, οι γονείς πήραν την απόφαση του οριστικού επαναπατρισμού. Αυτό ήταν το τρίτο πολιτισμικό σοκ, διότι οι εργασιακές συνθήκες στην Αυστραλία ήταν ιδανικές για σταδιοδρομία στην κοινωνική εργασία αλλά στην Ελλάδα οι δυσκολίες και τα εμπόδια ήταν τεράστια. Η Λήδα δεν είχε τη δυνατότητα να παραμείνει μόνη της στην Αυστραλία διότι, όπως αφηγείται, η στενή αλληλεξάρτηση των μελών της οικογένειας και η νεαρή της ηλικία δεν άφηναν περιθώρια αυτονομίας. Η εμπειρία του επαναπατρισμού (το τρίτο πολιτισμικό σοκ) αφορούσε την επαγγελματική αποκατάσταση, η επίτευξη της οποίας προέκυψε σταδιακά και μετ' εμποδίων, όπως ετεροαπασχόληση, θεσμικές προσαρμογές, κατανόηση πολιτισμικών και εκπαιδευτικών διαφορών, γραφειοκρατία και πελατειακές πρακτικές, μεταξύ άλλων.

Εκπαιδευτικό πλαίσιο: Στα πλαίσια της θεσμικής εκπαίδευσης, η Λήδα πήγε νηπιαγωγείο στην Αυστραλία, δημοτικό στην Ελλάδα (με δυσκολίες προσαρμογής και ανεπάρκειες στην Ελληνική γλώσσα), και γυμνάσιο στην Αυστραλία (με δυσκολίες στην αγγλική γλώσσα τις οποίες ξεπέρασε με ενισχυτική διδασκαλία). Η κατανόηση της θέσης των Ελλήνων μεταναστών στην Αυστραλία, την ώθησε να σπουδάσει διαπολιτισμικές σχέσεις και Κοινωνική Εργασία σε ένα από τα καλύτερα πανεπιστήμια της χώρας. Ο τελικός στόχος ήταν να εργαστεί στην κοινωνική πρόνοια και να συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των Ελλήνων μεταναστών. Η απόφαση επαναπατρισμού όμως, ματαίωσε τα επαγγελματικά σχέδια της Λήδας πριν την υλοποίησή τους. Μετά από ένα διάστημα παραμονής και εργασίας στην Ελλάδα, αποφάσισε να μεταβεί στην Αγγλία για μεταπτυχιακές σπουδές στην Κοινωνική

Πολιτική. Η εμπειρία αυτή, εκτός από τις ακαδημαϊκές γνώσεις, υπήρξε εξαιρετικά θετική και καθοριστική για την κατανόηση της δυναμικής σχέσης του εαυτού με τον άλλον. Αντίθετα με την Αυστραλία, η Λήδα στην Αγγλία δεν βίωσε ρατσισμό αλλά αποδοχή και αναγνώριση.

Εργασιακό πλαίσιο: Ως εκπαιδευόμενη κοινωνική λειτουργός στην Αυστραλία, η Λήδα είχε την εργασιακή εμπειρία των προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας για τους Έλληνες της Αυστραλίας. Εκεί διαπίστωσε και κατανόησε σε βάθος, όχι μόνο τις δυσκολίες των μεταναστών αλλά και τις δικές της ταυτίσεις με τους νέους αλλά και τους ηλικιωμένους μετανάστες με τους οποίους μοιραζόταν τη νοσταλγία για την πατρίδα. Τα βάσανα των ηλικιωμένων μεταναστών την επηρέασαν και της δημιούργησαν αμφιθυμικά συναισθήματα ως προς την επιστροφή στην Ελλάδα ή τη μόνιμη παραμονή στην Αυστραλία. Η έντονη ταύτιση με τους μετανάστες (κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης) προβλημάτισε και ενόχλησε την Λήδα. Θεώρησε την ταύτιση ως εμπόδιο στην επαγγελματική σχέση του κοινωνικού λειτουργού με τον εξυπηρετούμενο, και η επισήμανση του εμποδίου αυτού ήταν σημαντική για τη μετέπειτα επαγγελματική της πορεία.

Ο οριστικός επαναπατρισμός στην Ελλάδα ήταν μακρόχρονη μεταβατική διαδικασία με εμπόδια και απογοητεύσεις αλλά και με θετική έκβαση. Αντικειμενικές και υποκειμενικές δυσκολίες δεν επέτρεψαν στη Λήδα την άμεση ένταξή της στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας στην Ελλάδα. Η επιταγή όμως για αυτονομία και οικονομική ανεξαρτησία της έστρεψε το ενδιαφέρον στη διδασκαλία της αγγλικής σε φροντιστήρια ξένων γλωσσών. Σύμφωνα με την αφήγηση του υποκειμένου, η διδασκαλία αν και μηχανιστική και επαναλαμβανόμενη αποτελούσε πρόκληση για μάθηση και ανάπτυξη. Τα ωράρια εργασίας εξουθενωτικά αλλά οι αμοιβές ικανοποιητικές. Τέλος, η αλληλεπίδραση με μαθητές όλων των κοινωνικών στρωμάτων αποτέλεσε ενδιαφέρουσα εργασιακή εμπειρία.

Μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα και επίμονη έρευνα, η Λήδα ξεκίνησε να εργάζεται στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας και συγκεκριμένα στις ΜΚΟ. Την πρώτη φορά εργάστηκε στα προγράμματα κοινωνικού αποκλεισμού με σύμβαση ορισμένου χρόνου μικρής διάρκειας. Τη δεύτερη φορά προσελήφθη από μεγάλη μη-κυβερνητική οργάνωση, στον τομέα κοινωνικής προστασίας ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων και μελών εθνικών μειονοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό, η Λήδα εντόπισε ξανά την ταύτισή της με τους εξυπηρετούμενους εξ' αιτίας των κοινών βιωμάτων. Λόγοι επαγγελματικής ευσυνειδησίας την κινητοποίησαν να αντιμετωπίσει το ζήτημα της ταύτισης ώστε να μην επηρεάζει την έκβαση της επαγγελματικής σχέσης.

Επίλογος: Η αφήγηση της Λήδας αναφέρεται σε τρία διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια (Αυστραλία, Ελλάδα, Αγγλία). Κεντρικά θέματα της ανάλυσης ήταν το φαινόμενο της εξωτερικής μετανάστευσης και του επαναπατρισμού, η διαχείριση της ετερότητας και του στίγματος και οι μηχανισμοί αντιμετώπισης του άγχους και της αμφιθυμίας. Η μετανάστευση καθιστά συχνά τα άτομα ευάλωτα λόγω της μετάβασης σε ένα διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο, άγνωστο και ανοίκειο. Η εμπειρία του πολιτισμικού σοκ, η άνιση σχέση του εαυτού με τον κυρίαρχο άλλον, και η προσπάθεια προσαρμογής, είναι παράγοντες που απορροφούν σημαντικό μέρος της ψυχικής ενέργειας του υποκειμένου. Η αφήγηση της Λήδας περιέχει την έννοια της στιγματοποίησης και τους μηχανισμούς αντιμετώπισης του στίγματος. Περιέχει επίσης την ταύτιση με τους εξυπηρετούμενους λόγω κοινών εμπειριών, αλλά και την προσπάθεια απο-ταύτισης για αποτελεσματική συνεργασία. Η έννοια του προνομίου ως σημαντική εμπειρία ζωής εντοπίζεται με τη μορφή της μετανάστευσης και των ευκαιριών που προσφέρονται για εκπαίδευση, εργασία, υλικές παροχές και ανάπτυξη. Επίσης το προνόμιο εμφανίζεται και σε σύγκριση με τους εξυπηρετούμενους της πρόνοιας με τους οποίους η Λήδα ταυτίζεται. Η προσπάθεια απο-ταύτισης συμπεριλαμβάνει και τη σύγκριση κοινωνικού λειτουργού-πελάτη όπου η Λήδα συνειδητοποιεί ότι, στην πραγματικότητα, είναι προνομιούχος σε σχέση με τους εξυπηρετούμενους. Η εμπειρία της απώλειας

βιώθηκε ως απώλεια του οικείου για το ανοίκειο, απώλεια ταυτότητας, απώλεια υλικής ασφάλειας και απώλεια των προνομίων και ευκαιριών που παρέχει η χώρα υποδοχής. Η διαχείριση των ορίων εντός του εαυτού και μεταξύ του εαυτού και του εξωτερικού κόσμου υπήρξε μια επίπονη μαθησιακή διαδικασία ανάπτυξης και ωρίμανσης. Οι αλληλεξαρτώμενες σχέσεις των Ελλήνων μεταναστών επέβαλλαν όρια δυσδιάκριτα μεταξύ εαυτού και εξωτερικού κόσμου αφού το ατομικό συμφέρον είναι συνυφασμένο με το συμφέρον όλων. Όμως η παραδοσιακή αυτή αντίληψη έχει συχνά σημαντικό κόστος για το μεμονωμένο άτομο σε μια σύγχρονη κοινωνία διαφοροποιημένη και εξατομικευμένη. Παρόλα αυτά η Λήδα επένδυσε στον δυσεπίτευκτο συνδυασμό εξατομίκευσης και διατήρησης των οικογενειακών δεσμών. Η επαγγελματική ταυτότητα του υποκειμένου θα μπορούσε να ονομαστεί: «Η ίαση του εαυτού ως διευκολυντικός παράγων ίασης του άλλου στην κοινωνική εργασία».

4) Η περίπτωση της Ρούλας: Η Κοινωνική Εργασία ως Διαχείριση Ορίων

Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο: Η περίπτωση της Ρούλας έχει επιλεγεί για την απεικόνιση της εμπειρίας διαχείρισης ορίων σαν μια υποθετική γραμμή που χωρίζει το υποκείμενο από τον εξωτερικό κόσμο. Η διαχείριση ορίων πραγματοποιείται με τη ρύθμιση του εαυτού (self-regulation) και συμβάλλει στην επίτευξη ισορροπίας του ατόμου με το περιβάλλον του. Η εμπειρία αυτή είναι διϋποκειμενική, διαθέτει τεράστιες δυνατότητες μάθησης και συμβάλλει στη διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας. Για την κατανόηση του υποκειμένου εντός του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου, ανατρέχω στην εποχή της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης. Η βιομηχανοποίηση και αστικοποίηση προσέλκυσαν πάνω από το 60% του πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές στις πόλεις, και το φαινόμενο αυτό άλλαξε ριζικά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της χώρας (Κοτζαμάνης και Μίχου, 2011). Τα έτη 1950-1959 και 1974-1981, η έξοδος των αγροτών έλαβε χώρα με τη μορφή της εσωτερικής μετανάστευσης (Βλάχου και Κότσιρας, 2010). Η μεσαία τάξη της Αθήνας διαμορφώθηκε από την εισροή των εσωτερικών μεταναστών οι οποίοι τροφοδότησαν τις πόλεις με εργατικό δυναμικό για τη βιομηχανία, την οικοδομή, το εμπόριο και τις επιχειρήσεις. Ως κίνητρα εσωτερικής μετανάστευσης αναφέρονται κυρίως οι καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, εκπαίδευσης, εργασίας και ανάπτυξης (Κυριαζή-Άλλισον, 2008). Η Κατάκη (1998:31) εξηγεί ότι η ελληνική κοινωνία μεταπήδησε από την παραδοσιακή-αγροτική εποχή στη βιομηχανική και μεταβιομηχανική και από εκεί στην εποχή της τεχνολογίας. Οι γρήγορες αλλαγές δημιούργησαν ένα «μωσαϊκό» αντιλήψεων, ιδεών, αξιών και συμπεριφορών. Το παλαιό με το καινούργιο «ανακατεύονται και διαφοροποιούνται συνεχώς» δημιουργώντας έτσι μια κινούμενη «καλειδοσκοπική» εικόνα.

Οικογενειακό υπόβαθρο: Η Ρούλα γεννήθηκε τη δεκαετία του 1960 σε μια αγροτική οικογένεια της ελληνικής περιφέρειας με δύσκολες συνθήκες διαβίωσης λόγω έλλειψης ευκαιριών και δυνατοτήτων για ανάπτυξη. Ως αποτέλεσμα της φτώχειας και της στέρησης που επικρατούσαν στις αγροτικές περιοχές, ένα μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού μεταφέρθηκε στις πόλεις για εξεύρεση εργασίας. Έτσι έκανε και η οικογένεια της Ρούλας. Η μετάβαση στην Αθήνα επέβαλλε στην οικογένεια έναν διαφορετικό τρόπο ζωής. Οι γονείς από αγρότες έγιναν βιομηχανικοί εργάτες, εργαζόμενοι και οι δύο στην ίδια βιομηχανία με εναλλασσόμενα ωράρια για τη φροντίδα των παιδιών. Τα παιδιά γράφτηκαν στο σχολείο και, σύμφωνα με την αφήγηση της Ρούλας, η σχολική της επίδοση ήταν άριστη. Η ζωή της Ρούλας διαμορφώθηκε με επίκεντρο το σχολείο. Στις διακοπές όμως επισκεπτόταν το χωριό και τους μητρικούς και πατρικούς συγγενείς. Η Ρούλα περιγράφει τους γονείς της ως εργατικούς και ευσυνειδητούς με αγάπη και φροντίδα για τα παιδιά τους. Εργάστηκαν σκληρά στη βιομηχανία και έκαναν κάθε δυνατή προσπάθεια για να τους παρέχουν μια ζωή χωρίς φτώχεια και στερήσεις. Στα πλαίσια της προσπάθειας να μεγαλώσουν τα παιδιά χωρίς ψυχικά τραύματα, οι γονείς δεν μοιράστηκαν μαζί τους τις οικονομικές

δυσκολίες που αντιμετώπιζαν και τον αγώνα που κατέβαλλαν για να τα βγάλουν πέρα. Η στάση αυτή των γονέων προστάτευε τα παιδιά από τη συναισθηματική επιβάρυνση που προκαλούν παρόμοιες εμπειρίες.

Η δομή της οικογένειας ήταν πατριαρχική, με τον πατέρα-αρχηγό και υπεύθυνο για τη λήψη αποφάσεων και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Ήταν αυστηρός, απόλυτος και αυταρχικός και δεν ενθάρρυνε τον διάλογο με τα παιδιά. Επέβαλλε την άποψή του και ήταν συντηρητικός σε ό,τι αφορούσε την ελευθερία κίνησης των παιδιών, διότι η μετάβαση από τη μικρή αγροτική κοινωνία στη μεγαλούπολη της Αθήνας του δημιούργησε έντονη αίσθηση ευθύνης για την ασφάλεια των παιδιών. Η μητέρα της Ρούλας απεικονίζεται ως σιωπηλή φιγούρα, αφιερωμένη στη φροντίδα της οικογένειας και υποταγμένη στις αποφάσεις του συζύγου. Από την άλλη μεριά, ήταν και η ίδια βιομηχανική εργάτρια, συνέβαλλε στο οικογενειακό εισόδημα και συγχρόνως έφερε και την κύρια ευθύνη της οικογενειακής φροντίδας. Η Ρούλα δεχόταν τα πατρικά όρια με σεβασμό αλλά και δυσφορία για τη στέρηση της ελευθερίας. Στην εφηβεία απέκτησε την ευχέρεια να παρακάμπτει ευέλικτα και χωρίς συγκρούσεις τους πατρικούς περιορισμούς για την ικανοποίηση της ανάγκης της για ψυχαγωγία. Μετά την ένταξή της στην τριτοβάθμια εκπαίδευση της παραχωρήθηκε εκ μέρους του πατέρα η πολυπόθητη ελευθερία και αυτονομία.

Εκπαιδευτικό πλαίσιο: Η παραδοσιακή ερώτηση, σπουδές ή γάμος, βρήκε την Ρούλα έτοιμη για σπουδές πρώτα, και για γάμο μετά τις σπουδές και την επαγγελματική αποκατάσταση. Με αρχική επιθυμία τις σπουδές στην αγγλική φιλολογία αλλά και τη δυνατότητα εξερεύνησης άλλων εναλλακτικών, η Ρούλα, αφού έγινε δεκτή στη σχολή κοινωνικής εργασίας και ενημερώθηκε για το αντικείμενο, αποφάσισε να δώσει μια ευκαιρία στο σχετικά νέο αυτό επάγγελμα. Τα φοιτητικά χρόνια είχαν ενδιαφέρον και από άποψη σπουδών αλλά και λόγω απελευθέρωσης από την πατρική κυριαρχία. Ήταν η ιδανική ευκαιρία μάθησης, κοινωνικοποίησης, κατανόησης της σημασίας του φύλου και των έμφυλων σχέσεων, και γνωριμίας με την αγορά εργασίας για λόγους οικονομικής ανεξαρτησίας. Η επιθυμία της Ρούλας για μεταπτυχιακές σπουδές δεν πραγματοποιήθηκε λόγω γάμου και οικογενειακών υποχρεώσεων. Υποκαταστάθηκε όμως επαρκώς με μία διαρκή συμμετοχή και παρακολούθηση σεμιναρίων, συνεδρίων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Πυρηνική οικογένεια: Μετά από μία ικανοποιητική επαγγελματική αποκατάσταση ακολούθησε ο γάμος και η δημιουργία οικογένειας. Το νέο ζευγάρι δεν ακολούθησε τα παραδοσιακά γονεϊκά πρότυπα. Οι σχέσεις ήταν ισότιμες, οι δύο σύζυγοι συνεισέφεραν στο οικογενειακό εισόδημα, οι λήψεις αποφάσεων ήταν κοινές και η ευθύνη για τα τέκνα μοιρασμένη. Η Ρούλα έκρινε ότι η ανάγκη οριοθέτησης ήταν σημαντική για την ισορροπία της οικογένειας και τις λειτουργικές ενδοοικογενειακές σχέσεις. Ο τρόπος οριοθέτησης του υποκειμένου ήταν δίκαιος και δημοκρατικός αλλά, ενίοτε, μπορούσε να πάρει και μορφή αυταρχική, όμοια με το πατρικό πρότυπο της παιδικής ηλικίας.

Εργασιακό πλαίσιο: Ως κοινωνική λειτουργός η Ρούλα ειδικεύτηκε στον τομέα των ατόμων με οπτική αναπηρία. Στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού και με τη στήριξη των ευρωπαϊκών προγραμμάτων, οι προϋποθέσεις και οι ευκαιρίες για αλλαγές και καινοτομίες ήταν τεράστιες πράγμα ενθαρρυντικό για ένα δυναμικό ξεκίνημα. Η πολλαπλότητα των καθηκόντων του υποκειμένου στη ΜΚΟ ήταν επίσης μια ενδιαφέρουσα εμπειρία, διότι δεν περιοριζόταν αποκλειστικά στην επαφή με τους εξυπηρετούμενους αλλά επεκτεινόταν και σε άλλους τομείς. Σύμφωνα με την αφήγηση της Ρούλας, η άσκηση πολλαπλών καθηκόντων ήταν θετική εργασιακή εμπειρία: απέφυγε το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης (burnout syndrome) και απέκτησε γνώσεις και σε άλλα αντικείμενα όπως τα ευρωπαϊκά προγράμματα κοινωνικού αποκλεισμού. Ένας παράγων που αναφέρθηκε ως επαγγελματικά ωφέλιμος ήταν οι συναντήσεις με συναφείς οργανώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Σκοπό

είχαν την γνωριμία και επικοινωνία, και την ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών για την υλοποίηση των προγραμμάτων. Η όλη εμπειρία αναφέρθηκε ως μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα αφύπνιση σε θέματα ενημέρωσης και πληροφόρησης. Η σύγκριση της Ελλάδας με άλλες ευρωπαϊκές χώρες στον τομέα της πρόνοιας (γενικότερα) και της αναπηρίας (ειδικότερα), διεύρυνε την αντίληψη της Ρούλας αναφορικά με τα δυνατά και αδύνατα σημεία της Ελλάδας και τις δυνατότητες βελτίωσης.

Σε επίπεδο ενδοϋπηρεσιακό, οι σχέσεις αναφέρονται ως συναδελφικές και ικανοποιητικές. Προστριβές, διαφωνίες, παρεξηγήσεις και ανταγωνισμοί δεν αποτελούν σοβαρό θέμα και τελικά πάντα επιλύονται. Οι σχέσεις της κοινωνικής υπηρεσίας με τη διοίκηση είναι σχέσεις συνεργασίας, εμπιστοσύνης και θετικής επικοινωνίας. Ενίοτε προκύπτουν διαφορές σχετικά με τη δημόσια προβολή της διοίκησης αντί της κοινωνικής υπηρεσίας, αλλά κατά κανόνα αυτό γίνεται κατανοητό από την κοινωνική υπηρεσία.

Είναι σημαντικό για τα άτομα με οπτική αναπηρία να επιδιώκουν την αποδοχή, την αναγνώριση και την καταξίωση. Σχετικά με τη στάση του υποκειμένου απέναντι στην οπτική αναπηρία, η αφήγηση παρουσιάζει αποχρώσεις άγχους και αμφιθυμίας μεταμφιεσμένες σε άρνηση και εκλογίκευση. Επειδή η οπτική αναπηρία δεν παρουσιάζει σωματική δυσμορφία, η Ρούλα παραβλέπει την έλλειψη όρασης και εστιάζει στην εξωτερική εμφάνιση: «Κάποιος μπορεί εύκολα να ξεχάσει την οπτική αναπηρία γιατί αισθητικά τα άτομα αυτά δεν είναι καθόλου άσχημα... εγώ συχνά ξεχνάω ότι δεν βλέπουν διότι είναι σαν κι' εμένα.... είναι οι συνεργάτες μου... αυτό δεν είναι πρόβλημα... έχω την αίσθηση ότι δεν είναι ανάπηροι ...ότι είναι σαν εμάς!» Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Ρούλα «ξεχνάει» την οπτική αναπηρία, δηλαδή δεν την παρατηρεί, δεν την βλέπει και δεν την προσέχει. Έτσι γίνεται και η ίδια οπτικά αδύνατη με τη μεταφορική έννοια. Η αμφιθυμία του υποκειμένου για την οπτική αναπηρία (μείγμα φόβου και αποδοχής), την οδηγεί σε μηχανισμούς εκλογίκευσης και άρνησης που συχνά αποπροσανατολίζουν τη διαδικασία της κατανόησης. Η σύγκριση της ελληνικής κοινωνικής πρόνοιας με την πρόνοια άλλων χωρών εστιάστηκε, μεταξύ άλλων, στον κώδικα δεοντολογίας και συγκεκριμένα στην αρχή του σεβασμού για τον άνθρωπο και τους εξυπηρετούμενους της κοινωνικής πρόνοιας. Σύμφωνα με την αφήγηση της Ρούλας, στις Σκανδιναβικές χώρες ο πελάτης απολαμβάνει μεγαλύτερο σεβασμό από την Οργάνωση και τους επαγγελματίες πρόνοιας σε σχέση με την Ελλάδα. Η δική μου ερμηνεία στην υποκειμενική άποψη της Ρούλας έχει ως εξής: οι χώρες με άρτια οργανωμένη κοινωνική πρόνοια και δυνατότητα κάλυψης σημαντικών αναγκών παρέχουν στους επαγγελματίες την ευκαιρία να εργασθούν με τρόπο που συμβάλλει ουσιαστικά στη λύση των προβλημάτων του πελάτη και κατ' επέκταση της κοινωνίας. Ως αποτέλεσμα, οι επαγγελματίες πρόνοιας αντλούν ικανοποίηση από την εργασία τους, και απολαμβάνουν την αναγνώριση και τον σεβασμό του κράτους και των πολιτών. Εν συνεχεία, ο σεβασμός αυτός επιστρέφει στους πολίτες, στους εξυπηρετούμενους της πρόνοιας και την κοινωνία γενικότερα.

Στην Ελλάδα η επαγγελματική σχέση κοινωνικού λειτουργού-πελάτη είναι συχνά φορτισμένη με ένταση, λόγω των ελλείψεων κοινωνικής πολιτικής και ανεπαρκών κοινωνικών παροχών, μεταξύ άλλων. Σύμφωνα με την αφήγηση της Ρούλας, η οριοθέτηση των δυνατοτήτων βοήθειας και παροχών είναι απαραίτητη στην επαγγελματική σχέση. Συχνά όμως η δυσαρέσκεια του εξυπηρετούμενου λόγω περιορισμένης βοήθειας είναι εμφανής. Κατά τη γνώμη της Ρούλας η ειλικρινής και ανεπιτήδευτη αντιμετώπιση του πελάτη από τον κοινωνικό λειτουργό είναι απαραίτητη και αποτελεί δείγμα σεβασμού. Τα δε όρια της επαγγελματικής σχέσης δεν επιτρέπεται να παραβιάζονται, διότι η παραβίαση εμπεριέχει την έννοια της διαχείρισης των ορίων του εαυτού και του άλλου. Η διαδικασία της οριοθέτησης απεικονίζεται σαν μια επαναλαμβανόμενη κίνηση προσέγγισης-απόστασης έως ότου επιτευχθεί μια σχετικά ικανοποιητική ισορροπία.

Επίλογος: Η συνοπτική αναφορά στην περίπτωση της Ρούλας προσπάθησε να περιγράψει τη

διαχείριση των ατομικών και επαγγελματικών ορίων βάσει των εμπειριών ζωής. Για τις έμμεσες και άμεσες εμπειρίες στιγματοποίησης με τη μορφή μετανάστευσης, οικονομικής ανεπάρκειας και εμπλοκής στην οπτική αναπηρία, το υποκείμενο ενεργοποίησε αμυντικούς μηχανισμούς και μηχανισμούς προσαρμογής, αμφιθυμία αλλά και ανοχή της αμφιθυμίας, και ευέλικτη αλλά και ενίοτε άκαμπτη οριοθέτηση. Ο αποχωρισμός από τον τόπο καταγωγής, η έλλειψη ελευθερίας στην εφηβεία, η άκαμπτη πατρική οριοθέτηση και η έλλειψη δυνατοτήτων για μεταπτυχιακές σπουδές, είναι εμπειρίες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως απώλειες. Το υποκείμενο όμως βίωσε και προνομιακές εμπειρίες όπως μια επαρκή γονεϊκή φροντίδα, άριστες σχολικές επιδόσεις και κατ' επέκταση την εύνοια γονέων και εκπαιδευτικών, ικανοποιητική εργασία και σταδιοδρομία, δυνατότητες αποφυγής του συνδρόμου επαγγελματικής εξουθένωσης, επαγγελματικά ταξίδια στο εξωτερικό, κοινωνική και επαγγελματική αναγνώριση και την επιθυμητή δημιουργία οικογένειας. Η επαγγελματική ταυτότητα του υποκειμένου θα μπορούσε να περιγραφεί ως «Διαχείριση ορίων μεταξύ (α) παράδοσης και εκσυγχρονισμού, (β) ρεαλισμού και συναισθηματισμού, (γ) έμφυλης ισότητας και ανισότητας, (δ) σωματικής ικανότητας και αναπηρίας, (ε) διαχείρισης και ενσυναίσθησης, (στ) προσέγγισης και αποστασιοποίησης».

Διάλογος μεταξύ Αντιγόνης, Ιφιγένειας, Λήδας και Ρούλας

Η Αντιγόνη και η Λήδα επέλεξαν συνειδητά την κοινωνική εργασία αλλά από διαφορετική αφετηρία. Το ενδιαφέρον της Αντιγόνης για την κοινωνική πρόνοια προέκυψε ως ηθική υποχρέωση, ως κάτι φυσικό και αναμενόμενο από τους εύ-πορους προς τους ά-πορους. Αρχικά αυτό συνέβη με τη μορφή της φιλανθρωπίας για να εξελιχθεί μετέπειτα σε εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη. Το ενδιαφέρον της Λήδας για την κοινωνική εργασία διαμορφώθηκε ως υποχρέωση και ανάγκη στήριξης της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκε (μετανάστες). Με άλλα λόγια, η Αντιγόνη και η Λήδα ξεκίνησαν από διαφορετική αφετηρία με κοινή κατάληξη την προστασία εθνικών μειονοτήτων, προσφύγων και μεταναστών. Η Αντιγόνη έφθασε ανεμπόδιστα στην κορυφή της ιεραρχίας της οργάνωσης. Η επαγγελματική τροχιά της Λήδας, λόγω των πολλαπλών μεταναστεύσεων και επαναπατρισμών, συνάντησε (υποκειμενικά και αντικειμενικά) εμπόδια και εξελίχθηκε σταδιακά με κατεύθυνση ανοδική. Η Ιφιγένεια και η Ρούλα προσέγγισαν την κοινωνική εργασία λόγω εξωτερικών αντικειμενικών συνθηκών και όχι λόγω μιας εκ των προτέρων συνειδητής επιλογής. Το ενδιαφέρον τους για την κοινωνική πρόνοια ουσιαστικά αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε στην πορεία. Από προσωπική επιλογή και στις δύο περιπτώσεις η προτεραιότητα δόθηκε στις ανάγκες της οικογένειας και στα τέκνα, πράγμα που λειτούργησε μάλλον ανασταλτικά στην αποκορύφωση της επαγγελματικής τους εξέλιξης. Τέλος, το κοινωνικό φύλο και η κοινωνική τάξη καθόρισαν σε σημαντικό βαθμό την επαγγελματική ταυτότητα όλων των υποκειμένων.

Συμπεράσματα

1. Οι τρεις ερωτήσεις της έρευνας μπορούν να απαντηθούν εν συντομία ως εξής:

(α) Η κατανόηση των εμπειριών ζωής από το υποκείμενο και η ερμηνεία της ερευνήτριας

Τα άτομα δίνουν νόημα ή κατανοούν τις εμπειρίες ζωής μέσα από την υποκειμενικότητά τους η οποία αρχίζει να παράγεται από τη στιγμή της γέννησης και της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης και συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια του βίου. Η υποκειμενικότητα περιέχει συναισθήματα, σκέψεις, επιθυμίες και μηχανισμούς άμυνας και αντιμετώπισης των κοινωνικών αντιφάσεων και των εσωτερικών αμφιθυμιών. Η παραγωγή της υποκειμενικότητας είναι μια δυναμική, βιωματική και (δια βίου) μαθησιακή διαδικασία, μέσα από αντιθέσεις και εντάσεις αλλά και μέσα από σχέσεις αποδοχής και αναγνώρισης.

Η ερευνήτρια μελετά την αλληλεπίδραση του υποκειμένου με τον εξωτερικό κόσμο, προσπαθώντας να ερμηνεύσει τη νοηματοδότηση των εμπειριών ζωής και την ανταπόκριση του υποκειμένου στις εμπειρίες αυτές. Χρησιμοποιεί ψυχοκοινωνικές προσεγγίσεις συνδυάζοντας την πολιτισμική ανάλυση (cultural analysis) με ψυχαναλυτικές ερμηνείες των κοινωνικών σχέσεων. Η επεξεργασία του εμπειρικού υλικού από την ερευνήτρια είναι συναισθηματικά βεβαρυμμένη και απαιτεί στοχασμό και αυτοστοχασμό, επίγνωση και έλεγχο των ταυτίσεων και συναισθηματικών εμπλοκών με το υποκείμενο. Απαιτεί επίσης τη δυνατότητα της ερευνήτριας να διεισδύσει στον εαυτό και στον άλλον, και να κατανοήσει την επικοινωνία εαυτού και άλλου, ώστε αυτά που παρατηρεί, αισθάνεται και κατανοεί να αποτελούν αξιόπιστα ερευνητικά εργαλεία.

Ο αυτοστοχασμός (με ελεγχόμενο ναρκισσισμό) βοηθά την ερευνήτρια στην παραγωγή γνώσης αλλά συνοδεύεται από άγχος που χρήζει διαχείρισης. Όταν η ερευνήτρια εκ-θέτει τον εαυτό της γίνεται ευάλωτη. Ερευνήτρια και υποκείμενο αλληλοπαρατηρούνται και η ερευνήτρια κατανοεί το υποκείμενο έμμεσα, όταν το ερέθισμα που ξεπηδάει ασυνείδητα από το υποκείμενο συναντάται με το ασυνείδητο της ερευνήτριας μέσα από ταυτίσεις και μεταβιβάσεις. Γι' αυτό ο εαυτός της ερευνήτριας και η σχέση της με το υποκείμενο θεωρούνται βασικά ερευνητικά εργαλεία. Στην ερμηνευτική προσέγγιση ο δυϊσμός ερευνήτριας-υποκειμένου αμφισβητείται διότι η αλληλοπαρατήρηση και αλληλεπίδραση δημιουργούν αμοιβαία επιρροή, έτσι ώστε η πραγματικότητα διαμορφώνεται δι'υποκειμενικά. Η μεταβίβαση κινείται μεταξύ ερευνήτριας και υποκειμένου και ερευνήτριας και εμπειρικού υλικού (κειμένου). Αυτό διακινεί την ερευνήτρια να αντιδράσει και να επεξεργαστεί την αντίδρασή της. Η αντίδραση επιστρέφει στο κείμενο με νέα μηνύματα. Αυτά με τη σειρά τους διακινούν περισσότερες αντιδράσεις εκ μέρους της ερευνήτριας οι οποίες επιστρέφουν πάλι στο κείμενο. Αυτή η εμπρός-πίσω κίνηση συνεχίζεται έως το σημείο κορεσμού.

(β) Εμπειρίες ζωής και διαδικασία μάθησης

Η μάθηση είναι διαδικασία γνωστική και συναισθηματική. Οι εμπειρίες ζωής δημιουργούν προκλήσεις τις οποίες το άτομο εσωτερικεύει και επεξεργάζεται για να κατανοήσει και να ανταποκριθεί. Τα άτομα ανταποκρίνονται στις εμπειρίες με τρόπο που διευκολύνει, διαστρεβλώνει ή εμποδίζει τη μάθηση. Οι εμπειρίες είναι το πεδίο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η μάθηση μέσα από μια διαδικασία κατά την οποία το άτομο αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα και τη σχέση του με αυτήν. Οι δομές της ανθρώπινης εμπειρίας (δράσεις, σκέψεις, συναισθήματα) καθορίζονται από τις ορμές του υποκειμένου και συνδέονται με την ιστορία και τον πολιτισμό του κοινωνικού πλαισίου. Το σημείο σύνδεσης είναι ο τόπος συνάντησης του ατόμου με τον εξωτερικό κόσμο. Τα κοινωνικά φαινόμενα και οι ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις εγγράφονται στις γνωστικές λειτουργίες, γίνονται αισθητές μέσω των συναισθημάτων και εκδραματίζονται από το υποκείμενο. Με άλλα λόγια, η διαδικασία του κατανοείν είναι έννοια δυναμική, μελετάται στη σχέση μεταξύ συνειδητού, υποσυνειδητού και ασυνείδητου και στον τρόπο διαχείρισης των εμπειριών ζωής. Οι μηχανισμοί άμυνας και αντιμετώπισης των δυσκολιών, καθώς και οι μηχανισμοί ανοχής και μη-ανοχής της αμφιθυμίας, συντελούν στη μάθηση ή στην άρνηση/αλλοίωση της μάθησης.

(γ) Μάθηση και επαγγελματική ταυτότητα

Η διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας συντελείται ψυχοκοινωνικά μέσα από τη διαλεκτική σχέση ατόμου - κοινωνίας. Πηγάζει από την ιστορία ζωής και γι' αυτό θεωρείται ατομική. Λαμβάνοντας όμως υπόψη ένα συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο εντός του οποίου δημιουργείται η επαγγελματική ταυτότητα και τους παράγοντες τάξη, φύλο, και γενιά, θα μπορούσε, κατά μια έννοια, να θεωρηθεί και συλλογική. Η επαγγελματική ταυτότητα συνδέεται με τον τρόπο που ο επαγγελματίας κατανοεί και ταυτίζεται με τις εμπειρίες ζωής και εργασίας, τον τρόπο που αντιλαμβάνεται

το νόημα και το περιεχόμενο της εργασίας, και τον τρόπο που αυτά αντανακλώνται στην εργασιακή πρακτική.

2. Σύνοψη παρουσίαση των (αντιφατικών) χαρακτηριστικών των υποκειμένων μέσα από (αντιφατικές) διαδικασίες κοινωνικοποίησης

(α) Το υποκείμενο συγκροτείται ψυχικά και κοινωνικά: Οι απειλές που εισπράττει το υποκείμενο από τον εξωτερικό κόσμο δημιουργούν άγχος, φόβο και αμφιθυμία. Ως απάντηση το υποκείμενο χρησιμοποιεί μηχανισμούς αντιμετώπισης αυτών των συναισθημάτων, οι οποίοι διευκολύνουν, εμποδίζουν ή αλλοιώνουν τη διαδικασία του κατανοείν.

(β) Το υποκείμενο φροντίζει και φροντίζεται: Κατά την πρωτογενή κοινωνικοποίηση το βρέφος εξαρτάται απόλυτα από τη μητέρα/αντικείμενο. Στην παρεχόμενη -άνευ όρων- φροντίδα δεν υπάρχει αμοιβαιότητα. Σταδιακά το υποκείμενο αυτονομείται από την αδιαχώριστη δυάδα (μητέρα/παιδί), και στη δευτερογενή κοινωνικοποίηση το (εν δυνάμει) ηθικό υποκείμενο βρίσκεται πλέον σε σχέση αλληλεξάρτησης και αμοιβαιότητας με τον άλλον. Στην ιδιωτική σφαίρα αναλαμβάνει τη φροντίδα της οικογένειας και στη δημόσια παρέχει φροντίδα στους εξυπηρετούμενους.

(γ) Το θηλυκό υποκείμενο είναι συγχρόνως μοντέρνο και παραδοσιακό, χειραφετημένο και υποταγμένο: Η μετάβαση από την παράδοση στη νεωτερικότητα δεν έχει ξεκάθαρα και συγκεκριμένα όρια και παρουσιάζει παλινδρομήσεις, εμπόδια και επικαλύψεις. Τα υποκείμενα αντιλαμβάνονται τη μετάβαση αυτή ως σημαντική εμπειρία ζωής και αισθάνονται ότι ανήκουν συγχρόνως και στις δύο εποχές. Η παράδοση μεταδίδεται από τις προηγούμενες στις επόμενες γενιές μέσα από την ιστορία και τον πολιτισμό. Το παρόν εμπεριέχει το παρελθόν γιατί έχει συγκροτηθεί στα θεμέλια του παρελθόντος. Για την επίτευξη ισορροπίας μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας, τα υποκείμενα αντιμετωπίζουν τις κοινωνικές προκλήσεις με αντίσταση, διαπραγματεύσεις, προσαρμογές, υποχωρήσεις και συμμόρφωση.

(δ) Το υποκείμενο είναι ισχυρό και ανίσχυρο: Η δύναμη είναι πολύπλοκη και πολυδιάστατη έννοια. Μια αίσθηση δύναμης είναι παραγωγική ενώ η αίσθηση αδυναμίας μπορεί να αποβεί καταστροφική. Θεωρητικά ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού εμπεριέχει την έννοια της δύναμης. Στην πράξη όμως οι κοινωνικοί λειτουργοί συχνά αισθάνονται ανίσχυροι λόγω της ανεπαρκούς αναγνώρισης του επαγγέλματος και της υπολειμματικής κοινωνικής πρόνοιας. Η κρατική φροντίδα προς τις ευάλωτες ομάδες ειδικά και προς όλους τους πολίτες γενικότερα, δεν συμπεριλαμβάνεται στις προτεραιότητες του συστήματος. Για τους λόγους αυτούς, η δυναμική του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού αποτελεί θέμα προς συζήτηση διότι εξαρτάται από το τι θα μπορούσε να επιτευχθεί θεωρητικά και ιδεατά. Όταν όμως η αντικειμενική πραγματικότητα δεν επαληθεύει τη θεωρία, επάγγελμα και επαγγελματίας αποδυναμώνονται.

(ε) Το ρεαλιστικό και το ιδεαλιστικό υποκείμενο: Ο ρεαλιστικός και ο ιδεαλιστικός τρόπος σκέψης συνυπάρχουν εντός του υποκειμένου ως αποτέλεσμα μιας διττής (υλιστικής και ιδεαλιστικής) κοινωνικοποίησης. Η κοινωνική εργασία στηρίζει τις παγκοσμίως αναγνωρισμένες και απαράβατες ανθρωπιστικές αξίες αλλά η αντικειμενική πραγματικότητα τις υπονομεύει. Έτσι, οι επαγγελματίες της πρόνοιας βρίσκονται συχνά εγκλωβισμένοι ανάμεσα (α) στις αξίες του κώδικα επαγγελματικής δεοντολογίας, (β) στις κοινωνικές/κοινωνιακές αξίες, (γ) στις συστημικές ανεπάρκειες, (δ) στις αξίες της οργάνωσης και (ε) στις δικές τους προσωπικές αξίες. Η συνεχής προσπάθεια εξισορρόπησης αυτών των αντιθετικών δυνάμεων και η παραγόμενη αμφιθυμία εμπεριέχουν τεράστιες δυνατότητες μάθησης.

(στ) Η επαγγελματίας κοινωνικής πρόνοιας είναι υποκείμενο πολιτικό και ταξικό με ενσυναίσθηση για τον εξυπηρετούμενο: Η εργασιακή τροχιά των κοινωνικών λειτουργών του ιδιωτικού τομέα είναι

παραχώδης. Παρέχει δυνατότητες ανάληψης πρωτοβουλίας, αυτοσχεδιασμού και δημιουργικότητας αλλά δεν παρέχει επαγγελματική ασφάλεια. Οι εξυπηρετούμενοι της πρόνοιας συνιστούν μια ευάλωτη κατηγορία ατόμων συχνά περιθωριοποιημένων. Τα υποκείμενα της έρευνας ανήκουν σε διαφορετικά κοινωνικά στρώματα. Έχουν πολιτική και ταξική συνείδηση και ασκούν κριτική στις αδυναμίες του συστήματος με έμφαση στην έλλειψη πόρων και οργάνωσης, την πολιτική και οικονομική διαφθορά, τον σεξισμό, και τις αναποτελεσματικές γραφειοκρατικές διαδικασίες. Συνηγορούν υπέρ του εξορθολογισμού και εκσυγχρονισμού του προνοϊακού τομέα όχι όμως εις βάρος των ανθρωπιστικών αρχών του επαγγέλματος.

3. Υποκείμενο και επάγγελμα εντός ιστορικού πλαισίου

Η ανάλυση του υποκειμένου εντός του πλαισίου στο οποίο ζει και εργάζεται συμβάλλει στην κατανόηση της εξέλιξης της κοινωνικής εργασίας. Κοινωνία και υποκείμενο βρίσκονται σε σχέση διαλεκτική όπου το υποκείμενο δημιουργεί την κοινωνία και δημιουργείται από την κοινωνία: Η περίπτωση της Αντιγόνης ακολουθεί την εξέλιξη της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα, από την εποχή της φιλανθρωπίας και του εθελοντισμού, έως όπου απέκτησε μια ικανοποιητική θέση ανάμεσα στα άλλα επαγγέλματα. Στην περίπτωση της Ιφιγένειας διαφαίνεται η κοινωνική εργασία στην Ελλάδα ως μακρά διαδικασία με ημιτελή και όχι ικανοποιητική πορεία. Κακοπληρωμένη και ανεπαρκώς αναγνωρισμένη, η κοινωνική εργασία αγωνίζεται να βρει τη θέση της ανάμεσα στα άλλα επαγγέλματα. Η γραφειοκρατία δημιουργεί προβλήματα σε εξυπηρετούμενους και κοινωνικούς λειτουργούς, οι οποίοι προκειμένου να ανταπεξέλθουν παραβλέπουν τη γραφειοκρατία και αυτοσχεδιάζουν. Δεν είναι ακόμα σαφές αν η κοινωνική εργασία είναι λειτούργημα ή επάγγελμα με όλη τη σημασία της λέξης.

Η Λήδα αντιλαμβάνεται την κοινωνική πρόνοια στην Ελλάδα σε σχέση με άλλες χώρες της Δύσης. Επίσης, αντιλαμβάνεται τον ελληνικό δημόσιο τομέα ως δυσλειτουργικό, άκαμπτο και γραφειοκρατικό. Στις προνοϊακές οργανώσεις του ιδιωτικού, μη-κερδοσκοπικού τομέα δεν διακρίνει σχέσεις συνεργασίας και αλληλεγγύης, αλλά ανταγωνισμό και αντιπαλότητα για θέματα γοήτρου και χρηματοδότησης. Είναι δε εμφανές ότι, τα ακαδημαϊκά προσόντα των κοινωνικών λειτουργών από πανεπιστήμια του εξωτερικού δεν αξιοποιούνται επαρκώς στην Ελλάδα. Η Ρούλα περιγράφει την κοινωνική εργασία διερχόμενη μια μεταβατική περίοδο από παραδοσιακή-φιλανθρωπική σε σύγχρονη-επαγγελματική δραστηριότητα. Η διαδικασία αυτή παλινδρομεί μεταξύ ανάπτυξης και οπισθοδρόμησης. Από τη μια μεριά η ευρωπαϊκή χρηματοδότηση συμβάλλει στην ανάπτυξη των προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας στον τομέα της αναπηρίας. Από την άλλη, η κρατική οικονομική συμβολή είναι απαραίτητη αλλά ανεπαρκής για τη βιωσιμότητα δομών και προγραμμάτων. Στο παρελθόν η αναπηρία δεν περιλαμβανόταν ανάμεσα στις κρατικές προτεραιότητες και τα προγράμματα ήταν περισσότερο φιλανθρωπικά παρά επαγγελματικά προσανατολισμένα. Αναφορικά με τις έμφυλες σχέσεις, ενώ η κοινωνική εργασία ήταν (και εξακολουθεί ακόμα να είναι) γυναικείο επάγγελμα, οι άνδρες κοινωνικοί λειτουργοί φαίνονται να προωθούνται σε υψηλότερες διοικητικές θέσεις από τις γυναίκες.

4. Συμβολή της έρευνας

Τα ευρήματα της έρευνας που αναφέρονται σε ατομικές και συλλογικές εμπειρίες ζωής και εργασίας, στη διαδικασία του κατανοείν και στη διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας, θα μπορούσαν να εφαρμοστούν και σε ευρύτερη ομάδα Ελληνίδων κοινωνικών λειτουργών. Η επέκταση των αποτελεσμάτων είναι ρεαλιστική και δύναται να επιτευχθεί με την επαγωγική μέθοδο, δηλαδή την άντληση γενικότερων συμπερασμάτων από τα δεδομένα συγκεκριμένων περιπτώσεων. Η παρούσα

έρευνα αποτελεί μια συμβολή στα επαγγέλματα γενικά και στην κοινωνική εργασία ειδικά. Θα μπορούσε επίσης να ονομαστεί «Η διαδικασία της μάθησης μέσω της προσέγγισης των ιστοριών ζωής από την οπτική των Ελληνίδων κοινωνικών λειτουργών».

Σε μικρο-επίπεδο μπορούν να ωφεληθούν από την έρευνα όσοι ενδιαφέρονται για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ εμπειριών ζωής και εργασίας. Σε μεσο-επίπεδο η έρευνα είναι χρήσιμη στον τομέα ανθρωπίνων πόρων των οργανισμών δημοσίου και ιδιωτικού τομέα και στους συλλόγους εργαζομένων, με στόχο τη βελτίωση απόδοσης και την αύξηση της εργασιακής ικανοποίησης. Επίσης, οι τομείς εκπαίδευσης ενηλίκων, συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και διά βίου μάθησης ωφελούνται από την έρευνα σε θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού και ανα-προσανατολισμού. Στον ψυχοθεραπευτικό τομέα η προσέγγιση των ιστοριών ζωής είναι χρήσιμη σε θέματα αυτογνωσίας, στοχασμού και αναστοχασμού, κατανόησης εαυτού και άλλου, στη μεταξύ τους διαλεκτική σχέση και στη βελτίωση επικοινωνίας στην ιδιωτική και δημόσια σφαίρα (οικογένεια και εργασία). Σε μακρο-επίπεδο η προσέγγιση των ιστοριών ζωής που ερευνά τη μάθηση από την οπτική του υποκειμένου αποτελεί πρόκληση για τις παραδοσιακές εργασιακές δομές και τους θεσμούς. Λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τα βιώματα και τις ανάγκες των εργαζομένων, η προσέγγιση αυτή μπορεί να συμβάλλει σε πιο βελτιωμένες και ανθρώπινες συνθήκες εργασίας σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η έρευνα είναι πολυεπίπεδη και έχει τη δυνατότητα εφαρμογής σε ψυχοθεραπευτικά και συμβουλευτικά πλαίσια, σε σχολές κοινωνικής εργασίας, ψυχολογίας, κοινωνιολογίας και τυπικά ή άτυπα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Έχει αποδειχτεί εξαιρετικά χρήσιμη στον τομέα της γηριατρικής για τη βοήθεια των ηλικιωμένων και τη διατήρηση της προφορικής ιστορίας. Αποσκοπεί στην καλύτερη γνώση του εαυτού εντός του κοινωνικού πλαισίου, συνδέοντας τον εαυτό με το κοινωνικό πλαίσιο. Τέλος, αποτελεί μέρος της ιστορίας της ελληνικής κοινωνικής πρόνοιας του 20ου αιώνα, μέσα από την οπτική εικοσιπέντε Ελληνίδων κοινωνικών λειτουργών.

Η έρευνα πεδίου, όπως προαναφέρθηκε, έλαβε χώρα στην Αθήνα τα έτη 2002-2004, πέντε χρόνια πριν την αρχή της οικονομικής κρίσης. Σήμερα, όλα τα ζητήματα που αναφέρθηκαν, όχι μόνο δεν έχουν επιλυθεί αλλά αντιθέτως έχουν αυξηθεί σημαντικά. Η παρουσίαση ολοκληρώνεται εδώ με την ελπίδα ότι η χώρα και το προνοϊακό σύστημα θα συνέλθουν από τα καταστροφικά αποτελέσματα της κρίσης και ένας ανανεωμένος δημόσιος τομέας μαζί με έναν άρτιο ιδιωτικό τομέα και μια ισχυρή κοινωνία των πολιτών θα παρέχουν στους πολίτες επαρκή κοινωνική προστασία, υπηρεσίες φροντίδας, υγείας, εκπαίδευσης και απασχόλησης.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Alheit, P. (1994). Taking the Knocks. Youth Unemployment and Biography - A Qualitative Analysis. Cassell Publishers, London and NY.
- Alheit, P., Becker-Schmidt, R., Salling Olesen, H. (2004). Shaping an Emerging Reality – Researching Lifelong Learning. Roskilde University Press, Denmark.
- Andersen, A. and Trojaborg, R. (2004). Including a Life History Dimension in Research on Learning within Organizations. Paper for the ESREA Conference. Institute for Educational Research, Roskilde University.
- Andersen, L. L. (2000). Telling Modernization - Three Voices. Paper no. 8, Life History Project, Roskilde University, Denmark.
- Andersen, L.L. (1996). A voice of your own - An Educational Ethnography. In Olesen, H. S. and Rasmussen, P. Theoretical Issues in Adult Education. Roskilde University Press.
- Andersen, L.L. (2012). Inner and outer life and work. The roots and horizon of psychoanalytically informed work life research. Forum: Qualitative Social Research. Vol. 13, No 3, Art. 23.
- Atkinson, R. (1998). The Life History Interview. Qualitative Research Methods Series No 44. Sage Publications.
- Bauman, Z. (2007). Modernity and Ambivalence. Polity Press, Cambridge.
- Becker-Schmidt, R. (2000). The Relevance of Biographical Studies for Empowerment Strategies. Hannover University.
- Becker-Schmidt, R. (2004). The transformation of gender relations as a learning project. In Alheit, P. et al, Shaping an Emerging Reality-Researching Lifelong Learning. Roskilde University.
- Bereswill, M. Morgenroth, C. Redman, P. (2010). Psychoanalysis, culture and society. Special Issue on Alfred Lorenzer, Vol. 15 (3).
- Bertaux, D. (1981). Biography and Society. The life history approach in the social

- sciences. Sage Studies in International Sociology 23. Sponsored by the International Sociological Association. Also in *The Biographical Method in Artisanal Bakery*, (2003).
- Billups, J. (2002). *Faithful Angels. Portraits of International Social Work Notables*. NASW Press.
- Bottomley, G. (1992). *From Another Place. Migration and the Politics of Culture*. Cambridge University Press.
- Chamberlayne, P. Wengraf T. Rustin, M. (2002). *Biography and Social Exclusion in Europe. Experiences and Life Journeys*. The Policy Press, UK.
- Chodorow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering – Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. The University of California Press.
- Christou, A. (2003). *Narratives of Place, Culture and Identity: Second generation Greek-Americans return home*. D.Phil. thesis in Geography, Graduate Research Center in Culture, Development and Environment, University of Sussex, UK.
- Clogg, R. (2002). *A Concise History of Greece. Second Edition*. Cambridge University Press.
- Cortese, A. (1995). The rise, hegemony, and decline of the Chicago School of Sociology 1892-1945. *The Social Science Journal*, 32, (3), pp. 235-254.
- Denzin, N. and Lincoln, Y. (2000). *Handbook of Qualitative Research. Second Edition*. Thousand Oaks, CA. Sage Publications.
- Deveraux, G. (1967). *From Anxiety to Method in the Behavioral Sciences*. Mouton and CO. The Hague. Paris.
- DiNitto, D. (2007). *Social Welfare - Politics and Public Policy. Third Edition*. Prentice Hall, USA.
- Dybbroe, B. and Ollagnier, E. (2003). *Challenging Gender in Lifelong Learning- European Perspectives*. Adult Education Research Group. Roskilde University Press.
- Dybbroe, B. (2003). Professionalism and gendered learning in care. What's so feminine about it? In Dybbroe, B. and Ollagnier, E. *Challenging Gender in Lifelong Learning: European Perspectives*. Adult Education Research Group. Roskilde University Press.

- Dybbroe, B. (2013). Work Identity and Contradictory Experiences of Welfare Workers in a Life-history Perspective. In Historical Social Research: Cultural Analysis and In-Depth Hermeneutics. The Official Journal of Quantum Interquant. HSR Vol. 38, No2. GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences.
- Flyvbjerg, B. (2001). Making Social Science Matter. Cambridge University Press.
- Forum: Qualitative Social Research/Volume 13, No 3, September 2012. Special Issue on Alfred Lorenzer. Authors: Olesen, S.H., Leithauser, T., Dybbroe, B., et al.
- Freud, S. (1919/2003). The Uncanny. Published by the Penguin Group.
- Froggett, L. (2002). Love, Hate and Welfare. Psychosocial Approaches to Policy and Practice. The Policy Press, University of Bristol, UK.
- Goffman, E. (1963/1986). Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity. A Touchstone Book, Simon and Schuster Inc. NY.
- Gubrium, J. and Holstein, J. (2002). Handbook of Interview Research. Sage Publications.
- Herzfeld, M. (1992). The Social Production of Indifference. Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy. The University of Chicago Press.
- Hollway, W. (2006). The Capacity to Care. Gender and Ethical Subjectivity. Routledge Publications.
- Hollway, W. and Jefferson, T. (2000). Doing Qualitative Research Differently. Sage Publications.
- Hunt, J. (1989). Psychoanalytic Aspects of Fieldwork. Qualitative Research Methods Series No 18. A SAGE University Paper.
- Illeris, K. (1998). Adult Education in a Transforming Society. Adult Education Research Project. Roskilde University Press.
- Illeris, K. (2002). The Three Dimensions of Learning. Roskilde University Press.
- Illeris, K. (2004). Adult Education and Adult Learning. Roskilde University Press.
- Josselson, R. and Lieblich, A. (1994). Exploring Identity and Gender. The Narrative Study of Lives. Volume 2. Sage Publications, UK, USA.

- Josselson, R. and Lieblich, A. (1999). Making Meaning of Narratives. The Narrative Study of Lives, Vol. 6. Sage Publications.
- Kalyvas, S. (2015). Modern Greece - What Everyone Needs to Know. Oxford University Press.
- Kluge and Negt (2014). History and Obstinacy. Zone Books, NY.
- Kokkinaki, S. (1986). Social Work Education in Greece, In Brauns, H. and Kramer, D. (1986), Social Work Education in Europe. A Comprehensive Description of Social Work Education in 21 European Countries. Eigenverlag des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge.
- Kristeva, J. (1991). Strangers to Ourselves. Columbia University Press, NY
- Kvale, S. (1996). Interviews - An introduction to Qualitative Research Interviewing. Sage Publications.
- Leithauser, T. (2012). Psychoanalysis, socialization and society -The psychoanalytical thought and interpretation of Alfred Lorenzer. Forum: Qualitative Research. Vol 13, No 3, Art. 17.
- Margolin, L. (1997). Under the Cover of Kindness. The invention of Social work. University Press of Virginia, USA.
- Maxwell, J. (1996). Qualitative Research Design. An Interactive Approach. Applied Social Research Methods. Volume 41. Sage Publications.
- Maynard M. and Purvis J. (1994). Researching Women's Lives from a Feminist Perspective. Taylor and Francis Publishers. London.
- Merrill, B. (2007). Using Biographical and Life history Approaches in the Study of Adult and Lifelong Learning: European Perspectives. PETER LANG, Germany.
- Mouzelis, N. (1995). Modernity, late development and civil society, in Hall, J. Civil Society, Theory, History, Comparison. Polity Press.
- Mueller-Vollmer, K. (2002). The Hermeneutics Reader. Continuum Publishers. NY.
- Papadaki, E. (2000). Social Worker's Work Orientation and Job Satisfaction in Public Social Services in Crete. Umea University, Sweden.

- Roberts, B. (2002). *Biographical Research*. Open University Press.
- Rosenthal, G. (1993). Reconstruction of life stories: Principles of selection for generating stories for narrative biographical interviews. In Josselson, R. and Lieblich, A. *The Narrative Study of Lives*. Volume 1. Sage Publications, UK, USA.
- Salling Olesen, H. and Rasmussen, P. (1996). *Theoretical Issues in Adult Education*. Roskilde University Press.
- Salling Olesen, H. (2001). Professional identity as learning processes in life histories. In Broncano, Olesen, Cisneros, *Adult Education and the Labor, Market No 6*. ESREA, DIALOGOS.
- Salling Olesen, H. (2004). The learning subject in life history- A qualitative research approach to learning. In *The Autobiographic Adventure –Theory and Practice*. EDIPUCRS, Porto Alegre, 2004, Brasil.
- Salling Olesen, H. (2005). Professional Identities and Professional Learning. ESREA Network on Life History and Biography. *Biographical Research and Practice as a Setting for Personal and Social Change*.
- Salling Olesen, H. (2007). Theorizing learning in life history: A psycho-societal approach. In *Studies in the Education of Adults*. Volume 39, Issue 1.
- Salling Olesen, H. (2012). Professions and Vocations-Collective Work Identities in Late Modernity. Department of Educational Research, Roskilde University.
- Salling Olesen, H. Weber, K. (2012↵). Socialization, language, and scenic understanding. Alfred Lorenzer's contribution to a psycho-societal methodology. *Forum: Qualitative Research*, Vol 13, No. 3, Art 22.
- Salling Olesen, H. (2013). The societal nature of subjectivity: An inter↵disciplinary methodological challenge, in *Historical Social Research. Cultural Analysis and In-Depth Hermeneutics*. The Official Journal of Quantum and Interquant. HSR Vol. 38, No 2.
- Schutze, F. (1992). Pressure and guilt: war experience of a young German soldier and their biographical implications. Parts (1, 2). In *International Sociology. Journal of the International Sociological Association*. Volume 7, Number 2. Sage Publications.
- Schwandt, T (2000). Three epistemological stances for qualitative inquiry - interpretivism, hermeneutics, and social constructionism. In Denzin, N. and Lincoln, Y. *Handbook of*

Qualitative Research. Second Edition. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Schwandt, T. (2001). Dictionary of Qualitative Inquiry. Second Edition. Sage Publications.

Silverman, D. (2000). Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. Sage Publications.

Sprecht, H. and Courtney, M. (1994). Unfaithful Angels. How has Social Work Abandoned its Mission? The Free Press, USA.

Van Wormer, K. (2002). Our social work imagination: How social work has not abandoned its Mission. Journal of Teaching in Social Work. Vol. 22 (3/4). The Haworth Press, Inc. USA.

Weber, K. (2001). Aggression, Recognition, and Qualification. On the Social Psychology of Adult Education in Everyday Life. Paper no.13, Life History Project, Roskilde University.

Weber, K. (2001). Experience and Discourse. Theorizing Professions and Subjectivity. RUC.

Weber, K. and Dybbroe, B. (2007). She was really out of control... ESREA Network on Life History and Biography. Roskilde University, Denmark.

Winnicott, D. (2003). The Maturation Processes and the Facilitating Environment. The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, London.

Ελληνική

Αβδελά, Ε. και Ψαρρά, Α. (1997). Σιωπηρές Ιστορίες - Γυναίκες και Φύλο στην Ιστορική Αφήγηση. Εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Αφενδράς Β. (1994). Έλληνες της Μελβούρνης: Εθνογλωσσική ζωτικότητα και πολιτική για τους μετανάστες. Στο «Έλληνες Μετανάστες στην Πολυπολιτισμική Κοινωνία της Αυστραλίας». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ. 84-85. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

Αμηρά, Α. (1994). Γηραιά και Μετανάστευση. Στο «Έλληνες Μετανάστες στην Πολυπολιτισμική Κοινωνία της Αυστραλίας». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ.84-85.. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

- Αμίτσης, Γ. (2001). Αρχές Οργάνωσης και Λειτουργίας του Συστήματος Κοινωνικής Πρόνοιας. Το Ελληνικό Μοντέλο Κοινωνικών Υπηρεσιών και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία. Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Βαρίκα, Ε. (2007). Η Εξέγερση των Κυριών. Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907. Αθήνα: Εκδόσεις Κατάρτι.
- Bauman, Z. (2005). Σπαταλημένες Ζωές – Οι απόβλητοι της Νεωτερικότητας. Αθήνα: Εκδόσεις Κατάρτι.
- De Gaulejac, V. (1987). Η Ταξική Νεύρωση. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Δουμάνης, Ν. (2004). Οι Έλληνες της Αυστραλίας. Στον Clogg, R. Η Ελληνική Διασπορά τον 20ον Αιώνα. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Goffman, E. (1963/2001). Στίγμα : Σημειώσεις για τη Διαχείριση της Φθαρμένης Ταυτότητας. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Ιγγλέση Χ. (2001). Ο Αναστοχασμός στην Φεμινιστική Έρευνα – Σκιαγράφηση μιας Αμφίθυμης Σχέσης. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Καβουνίδη, Τ. (1999). Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής. Τόμος Α. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κατάκη, Χ. (1998). Οι Τρεις Ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας. 8η Έκδοση. Εργαστήριο Διερεύνησης Ανθρωπίνων Σχέσεων. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Klein, M. and Riviere, J. (1990). Η Αγάπη και το Μίσος. Η Ανάγκη της Επανόρθωσης. Αθήνα: Εκδόσεις Κονιδάρη.
- Κοτζαμάνης, Β., Μίχου, Ζ. (2011). «Πού γεννήθηκα; Πού κατοικώ; Η γεωγραφική κινητικότητα στον Ελλαδικό χώρο μέσα από μια πρώτη χωρική προσέγγιση». Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων του Πανεπιστημίου της Θεσσαλίας. www.tvxs.gr [news/info@tvxs.gr](mailto:info@tvxs.gr)
- Κότσιρας, Α., Βλάχου, Μ.Ε. (2010). Οι Επιπτώσεις της Μετανάστευσης στην Αγροτική Κοινωνία. Σχολή Τεχνολόγων Γεωπονίας. ΤΕΙ Καλαμάτας.
- Κουτσούκης, Κ. και Σκλιάς, Π. (2005). Διαφθορά και Σκάνδαλα στην Δημόσια Διοίκηση και την Πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- Κουφάκου, Κ. (1994). Μετανάστευση και Χειραφέτηση: Ελληνίδες Μετανάστριες στην Αυστραλία. Στο «Έλληνες Μετανάστες στην Πολυπολιτισμική Κοινωνία της Αυστραλίας». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ.84-85. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

- Kristeva, J. (2004): Ξένοι Μέσα στον Εαυτό μας. Αθήνα: Εκδόσεις Scripta.
- Κυριαζή, Ν. (2001). Κοινωνιολογική Έρευνα – Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κυριαζή - Αλλισον, Ε. (2008). Εσωτερική Μετανάστευση και Μεταπολεμική Αθήνα. Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας. Τίτλος Ερευνητικού Προγράμματος: Τάσεις κοινωνικού μετασχηματισμού σε αστικό περιβάλλον. Κοινωνική αναπαραγωγή, κοινωνικές ανισότητες, και κοινωνική συνοχή στην Αθήνα του 21ου αιώνα.
- Λυγερός, Σ. (2012). Από την Κλεπτοκρατία στην Χρεωκοπία. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Λυδάκη, Α. (2001). Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Μάρκου, Γ. (1994). Προβλήματα Σχολικής Ένταξης Παλιννοστούντων Μαθητών. Στο «Έλληνες Μετανάστες στην Πολυπολιτισμική Κοινωνία της Αυστραλίας». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών τ.84-85. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).
- Μουζέλης, Ν. (2002). Από την Αλλαγή στον Εκσυγχρονισμό - Κριτικές Παρεμβάσεις. Πολιτική, Κοινωνία, Πολιτισμός, Θεωρία. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Ναυρίδης, Κ. και Χρηστάκης, Ν. (1997). Ταυτότητες. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Παναγιωτοπούλου, Ρ. (1997). Η Επικοινωνία στις Οργανώσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, ΑΕ.
- Πανταζής, Π. (2004). Από τα Υποκείμενα στο Υποκείμενο: Η Βιογραφική Προσέγγιση στην Ψυχοκοινωνική Έρευνα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαταξιάρχης Ε., Παραδέλλης, Θ. (1998). Ταυτότητες και Φύλο στην Σύγχρονη Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Πετμεζίδου, Μ. (2000). Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία. 3η Έκδοση. Τόμος 1, 2. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Πουλόπουλος, Χ. (2014). Κρίση, Φόβος και Διάρρηξη της Κοινωνικής Συνοχής. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Ρωμαίος, Γ. (2012). Η Ελλάδα των Δανείων και των Χρεωκοπιών. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης.
- Σήγκαλ, Χ. (1995). Μέλανι Κλάιν. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Σταθόπουλος, Π. (2005). Κοινωνική Πρόνοια. Ιστορική Εξέλιξη- Νέες Κατευθύνσεις. Αθήνα: Εκδόσεις

Παπαζήση.

Ταυλαρίδου-Καλούτση, Α. και Παπαφλέσσα, Θ. (2007). Η Βιωματική Διδακτική στην Εκπαίδευση των Κοινωνικών Λειτουργών. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Τσιώλης, Γ. (2006). Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις – Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Τσιώλης, Γ. (2010). Η Βιογραφική αφηγηματική προσέγγιση. Στην Καλλινικάκη Θ. Ποιοτικές Μέθοδοι στην Έρευνα της Κοινωνικής Εργασίας. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Τσουκαλάς, Κ. (1994). Παλιννόστηση και Καταμερισμός της Εργασίας. Στο «Έλληνες Μετανάστες στην Πολυπολιτισμική Κοινωνία της Αυστραλίας». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ.84-85, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

Φίλιας, Β. (1996). Αναφορές στην Κοινωνική Πραγματικότητα του Τέλους του 20ου Αιώνα. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Φίλιας, Β. (2012). Από την Εξαχρείωση στην Εξαθλίωση 1974-2012. Αθήνα: Εκδόσεις Προσκήνιο, Άγγελος Σιδεράτος.

Έμφυλη βία και Σχολική Κοινωνική Εργασία: Μία βιβλιοανασκοπική μελέτη

Καπλάνης Κωνσταντίνος¹, Χατζηφωτίου Σεβαστή²

¹ Σχολικός Κοινωνικός Λειτουργός, BSc. στην Κοινωνική Εργασία, MEd. στην Ειδική Αγωγή & Εκπαίδευση, MA στην Κοινωνική Εργασία στην Εκπαίδευση – Ένταξη Ετεροτήτων (School Social Work), Εκπαιδευόμενος Συστημικός Ψυχοθεραπευτής, 2ο ΣΔΕΥ ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ. ΒΟΙΩΤΙΑΣ

² Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας, Φύλου και Ενδοοικογενειακής βίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο αποτελεί μελέτη βιβλιογραφικής ανασκόπησης για την έμφυλη βία, εστιάζοντας στη σχολική έμφυλη βία και τον ρόλο της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας στην αντιμετώπισή της στο σχολικό περιβάλλον. Η ανασκόπηση βασίστηκε σε βάσεις δεδομένων όπως PubMed, PsycInfo, SCOPUS, Taylor & Francis, Springer και Google Scholar, χωρίς χρονικούς περιορισμούς στις δημοσιεύσεις. Συνολικά, αναλύθηκαν 180 πηγές από το 1992 έως το 2024, από τις οποίες επιλέχθηκαν 74 βάσει της σχετικότητάς τους με το θέμα και την κάλυψη τριών θεματικών πεδίων: έμφυλη βία, σχολική έμφυλη βία και Σχολική Κοινωνική Εργασία με έμφαση στις καλές πρακτικές. Η ανασκόπηση εντοπίζει εννοιολογικούς προσδιορισμούς για την έμφυλη και σχολική έμφυλη βία, καθώς και τη συμβολή της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας στην πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου μέσω καλών πρακτικών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις επιπτώσεις της έμφυλης βίας στην ψυχική υγεία γυναικών, κοριτσιών, ευάλωτων ομάδων και ατόμων εκτός ετεροκανονικότητας, με τα κορίτσια και τις γυναίκες να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ψυχικής υγείας λόγω έμφυλης θυματοποίησης. Το σχολείο, ως δευτερογενής παράγοντας κοινωνικοποίησης, αποτελεί πλαίσιο ανάπτυξης μορφών έμφυλης βίας που επηρεάζουν την ψυχική υγεία και την ακαδημαϊκή επίδοση των μαθητών/τριών. Η Σχολική Κοινωνική Εργασία, μέσω θεωρίας και πρακτικής, συμβάλλει άμεσα στην πρόληψη και αντιμετώπιση της σχολικής έμφυλης βίας, προωθώντας ένα υποστηρικτικό και ασφαλές περιβάλλον για όλα τα παιδιά. Οι σχολικοί/ές κοινωνικοί/ές λειτουργοί (από εδώ και στο εξής ΣχΚλ) εφαρμόζουν ολιστικές παρεμβάσεις για τη θετική ανάπτυξη και ευζωία των μαθητών/τριών, ανεξάρτητα από το φύλο τους, με στόχο την ενημέρωση, υποστήριξη και ενδυνάμωση της εκπαιδευτικής κοινότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Έμφυλη Βία, Σχολική Έμφυλη Βία, Κοινωνική Εργασία, Σχολική Κοινωνική Εργασία, Σχολικός Κοινωνικός Λειτουργός

Στοιχεία Επικοινωνίας: Καπλάνης Κωνσταντίνος, kostaskapl@hotmail.com

Εισαγωγή

Η έμφυλη βία είναι μία από τις πιο σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επηρεάζοντας τη σωματική και ψυχική ακεραιότητα των γυναικών, των κοριτσιών και των ατόμων με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό ή ταυτότητα φύλου. Πρόκειται για παγκόσμιο φαινόμενο που εκδηλώνεται σε πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής, συμπεριλαμβανομένων των σχολικών κοινοτήτων.

Σε εκπαιδευτικό περιβάλλον, μπορεί να παρουσιαστεί μέσω διαφόρων μορφών, όπως η σεξουαλική παρενόχληση, η λεκτική και σωματική κακοποίηση, καθώς και ο εκφοβισμός με βάση το φύλο ή την ταυτότητα φύλου, τόσο από τους/τις εκπαιδευτικούς προς τους/τις μαθητές/τριες όσο και μεταξύ των μαθητών/τριών μιας σχολικής μονάδας. Τα θύματα αντιμετωπίζουν σοβαρές συνέπειες σε συναισθηματικό, γνωστικό και ακαδημαϊκό επίπεδο, καθώς και σε επίπεδο ψυχικής υγείας. Μέσω της σχολικής έμφυλης βίας, μπορεί να ενισχυθούν περαιτέρω τα στερεότυπα, ο ρατσισμός και οι διακρίσεις στο σχολικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα την αδυναμία ανάπτυξης κουλτούρας και συνείδησης αναφορικά με την ισότητα των φύλων, τον σεβασμό και την πλήρη συμμετοχή όλων των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία και στα οφέλη του σχολείου.

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι η Σχολική Κοινωνική Εργασία αποτελεί έναν πολυσήμαντο κλάδο της Κοινωνικής Εργασίας, ο οποίος καλείται να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της σχολικής έμφυλης βίας μέσα, γύρω και έξω από το σχολείο, προκειμένου η φοίτηση των παιδιών να βασίζεται στην ισότητα και στον σεβασμό όλων.

Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία του παρόντος άρθρου βασίστηκε στη βιβλιογραφική ανασκόπηση μέσω των βάσεων δεδομένων PubMed, PsycInfo, SCOPUS, Taylor & Francis, Springer και Google Scholar. Η αναζήτηση του υλικού πραγματοποιήθηκε με συγκεκριμένες λέξεις-κλειδιά, όπως: «έμφυλη βία», «σχολική έμφυλη βία», «επιπτώσεις έμφυλης βίας», «παράγοντες κινδύνου», «Σχολική Κοινωνική Εργασία» κ.τ.λ. Οι αντίστοιχες λέξεις-κλειδιά χρησιμοποιήθηκαν και στην αγγλική γλώσσα. Τα κριτήρια επιλογής αφορούσαν τη δημοσίευση βιβλιογραφικού και ερευνητικού υλικού σχετικού με την υπό μελέτη διάσταση σε έγκριτα επιστημονικά περιοδικά, αλλά και σε έγκυρες ιστοσελίδες, στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα. Δεν τέθηκε κάποιος χρονικός περιορισμός στην αναζήτηση του υλικού, καθώς στη βιβλιογραφική μελέτη συμπεριλήφθηκαν οι προαναφερθείσες επιστημονικές πηγές που εντοπίστηκαν από το 1992 έως το 2024. Η βιβλιογραφική έρευνα πραγματοποιήθηκε το διάστημα Σεπτέμβριος 2023 – Ιούνιος 2024.

Στα κριτήρια επιλογής των πηγών περιλαμβάνονταν η επιστημονική εγκυρότητα και τα εξής θεματικά πεδία: α) ερμηνευτικές προσεγγίσεις για την έμφυλη βία και τη σχολική έμφυλη βία, β) επιπτώσεις στις γυναίκες, τα κορίτσια και άτομα που βιώνουν κακοποίηση με βάση το φύλο, γ) ο ρόλος της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας και οι καλές πρακτικές για την αντιμετώπιση της σχολικής έμφυλης βίας.

Ως κριτήρια αποκλεισμού ορίστηκαν οι δημοσιεύσεις σε μη επιστημονικά περιοδικά ή ιστοσελίδες αμφιβόλου εγκυρότητας, η γλώσσα (αποκλείστηκε υλικό που δεν ήταν στα ελληνικά ή στα αγγλικά), η μη πρόσβαση στο πλήρες κείμενο, καθώς και δημοσιεύσεις που δεν αφορούσαν βιβλιογραφικές ή ερευνητικές εργασίες ή τα θεματικά πεδία ανάλυσης.

Συνολικά, εντοπίστηκαν 180 πηγές, από τις οποίες τελικά αξιοποιήθηκαν στο παρόν άρθρο οι 74. Τα αποτελέσματα της αναζήτησης ταξινομήθηκαν ανά είδος δημοσίευσης (π.χ. ερευνητικά άρθρα, μελέτες περίπτωσης, ανασκοπήσεις, μετα-αναλύσεις, νομοθετικά κείμενα κ.τ.λ.) και αξιολογήθηκαν με βάση τη σχετικότητά τους με τα υπό μελέτη θεματικά πεδία.

Έμφυλη βία

Η έμφυλη βία είναι ένα φαινόμενο με το οποίο έχουν ασχοληθεί διάφορες επιστήμες, μεταξύ των οποίων και η επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας (Χατζηφωτίου, 2021). Αρχικά, η έμφυλη βία «είναι ένας γενικός όρος που περικλείει κάθε διάκριση ή βλαπτική συμπεριφορά που στρέφεται εναντίον κάποιου προσώπου και συμβαίνει εξαιτίας του (πραγματικού ή θεωρούμενου) κοινωνικού του φύλου ή σεξουαλικού του προσανατολισμού» (Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου, 2012, σ. 6). Διακρίνεται από άλλες μορφές βίας, διότι πηγάζει από την ανισότητα που υπάρχει στις σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το άρθρο 3 της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης αναφέρεται στη βία κατά των γυναικών ως «βία που καταφέρεται εναντίον μιας γυναίκας επειδή είναι γυναίκα ή που επηρεάζει δυσανάλογα τις γυναίκες» (Συμβούλιο της Ευρώπης και Σειρά Συνθηκών, 2011, σ. 5). Συνιστά την πιο διαδεδομένη και παραγνωρισμένη παραβίαση στο πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σύμφωνα με τους Quinlan et al. (2017), όπως αυτών της ελευθερίας, της ισότητας, της αξιοπρέπειας, της ατομικής ασφάλειας, καθώς και του δικαιώματος της προστασίας της ανθρώπινης ζωής από βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη, εξευτελιστική και επιβλαβή πράξη για το ίδιο το άτομο (United Nations, 2015). Κυρίως, γυναίκες, κορίτσια, άτομα που ανήκουν ή προέρχονται από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (όπως οι γυναίκες πρόσφυγες), καθώς και άτομα που δεν πληρούν τις νόρμες της ετεροκανονικότητας (ΛΟΑΤΚΙ+), υπόκεινται σε διακρίσεις και βία σε συναισθηματικό, επαγγελματικό και ψυχοκοινωνικό επίπεδο σε όλες τις όψεις της καθημερινής τους ζωής (Χατζηφωτίου, 2021).

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία, γυναίκες και κορίτσια αντιμετωπίζουν μορφές έμφυλης βίας και ειδικότερα ενδοοικογενειακή βία εντός του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, φαινόμενο το οποίο εκδηλώνεται με τη συνειδητή χρήση σωματικής, υλικής και πνευματικής δύναμης με στόχο την επιβολή της θέλησης ενός ατόμου σε άλλο άτομο με εξαναγκαστικό τρόπο, κυρίως από άνδρα προς γυναίκα. Στο πλαίσιο αυτό, εκφράζονται συμπεριφορές και πράξεις που αποσκοπούν να επιπληξουν και να υποτάξουν, ποικιλοτρόπως και με διάρκεια στον χρόνο, το άτομο λεκτικά, σωματικά και ψυχικά (Herman, 1992).

Αναφορικά με τα άτομα από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως οι γυναίκες πρόσφυγες ή αιτούσες άσυλο, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι έρχονται αντιμέτωπες με ακραίες μορφές έμφυλης βίας, οι οποίες σχετίζονται με περιστατικά σεξουαλικής κακοποίησης, βιασμών και σωματεμπορίας. Πολλές φορές, λόγω του φύλου ή της καταγωγής τους, καλούνται να επιδείξουν ανοχή σε οποιαδήποτε μορφή έμφυλης βίας εξαιτίας του φόβου να ταξιδέψουν μόνες ή της δυσκολίας που συναντούν στην επικοινωνία με άλλα άτομα, κυρίως άνδρες, συνθήκη που χαρακτηρίζεται από ευαλωτότητα για τις ίδιες (Sklavou, 2019; Χατζηφωτίου, 2021).

Ακολούθως, άτομα εκτός της νόρμας της ετεροκανονικότητας, όπως εκείνα που αυτοπροσδιορίζονται ή/και ανήκουν στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, υπόκεινται σε διακρίσεις τόσο σε προσωπικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο, μέσα από πράξεις λεκτικής και σωματικής βίας, πολλές φορές από την παιδική έως την ενήλικη ζωή τους. Επιπλέον, σε θεσμικό επίπεδο, πολιτικές του κράτους ή φορέων δύνανται να περιορίζουν τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων μέσω συμπεριφορών που υπονοούνται ή εκφράζονται από το προσωπικό των υπηρεσιών αυτών (Γιάννου, 2012). Εξαιτίας των παραπάνω, τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα καλούνται πολλές φορές να αποκρύψουν τη σεξουαλική τους ταυτότητα τόσο στον χώρο εργασίας τους όσο και αλλού, βιώνοντας παράλληλα σημαντική καταπίεση (Paradaki & Giannou, 2021).

Συνεχίζοντας με τις εννοιολογικές αποσαφηνίσεις για την έμφυλη βία, σύμφωνα με τους Edleson et al. (2015) η έμφυλη βία περιλαμβάνει ένα φάσμα επιθέσεων σε γυναίκες και κορίτσια, το οποίο αφορά σε συμπεριφορές που υποστηρίζουν και προωθούν πρακτικές από τις οποίες επιβάλλεται το ανδρικό

δικαίωμα και ο έλεγχος των γυναικών στο καθημερινό συγκείμενο. Επιπροσθέτως, περιλαμβάνει σεξουαλική βία, αναγκαστική πορνεία, βιασμό πολέμου και γυναικοκτονία.

Εστιάζοντας στις γυναίκες, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι και μόνο η αναφορά ενός τέτοιου περιστατικού καθιστά δύσκολη τη διαχείρισή του, καθώς συνοδεύεται από αρνητικά συναισθήματα για τις ίδιες, όπως ντροπή, ενοχή, φόβο και ανησυχία ότι δεν θα υπάρξει μέριμνα για την αντιμετώπισή του, ακόμη και αν πραγματοποιηθεί αναφορά ή καταγγελία στις αρχές. Σε έρευνα των Palermo et al. (2014), γυναίκες που είχαν υποστεί βία δυσκολεύτηκαν να επικοινωνήσουν το γεγονός της κακοποίησής τους στο ευρύτερο περιβάλλον τους, εξαιτίας της επικράτησης απόψεων που υποστήριζαν ότι η βία πρέπει να γίνεται ανεκτή από τις ίδιες. Πέραν αυτού, υποστηρίζονταν ότι η βία αποτελεί φυσιολογικό φαινόμενο, καθώς μέσω αυτής εξασφαλίζεται η ευμάρεια όλων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρακτική της κλειτοριδεκτομής, η οποία αντανακλά τη βαθιά ριζωμένη ανισότητα μεταξύ των φύλων, και δη μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η κλειτοριδεκτομή, η οποία συνιστά ακραία μορφή έμφυλης βίας, ενισχύεται από νόρμες και αντιλήψεις ανδρών που υποστηρίζουν ότι αποτελεί μέρος της «ορθής» ανάπτυξης των κοριτσιών, καθώς και εισιτήριο για έναν επιτυχή γάμο στο μέλλον ή/και διαπιστευτήριο προγαμιαίας παρθενίας και συζυγικής πίστης. Επιπλέον, περιλαμβάνονται αντιλήψεις που υποστηρίζουν ότι μετά την κλειτοριδεκτομή το κορίτσι θεωρείται «καθαρό» σε σύγκριση με πριν (World Health Organization [WHO], 2020).

Ακολούθως, ένα άλλο παράδειγμα ακραίας μορφής έμφυλης βίας είναι η γυναικοκτονία. Σε χώρες της Νότιας Ασίας, όπως το Πακιστάν, γυναίκες σκοτώνονται στο όνομα της «τιμής» ή αλλιώς του λεγόμενου «honor killing». Πιο συγκεκριμένα, γυναίκες που ζουν σε πατριαρχικά δομημένες κοινωνίες γίνονται αντιληπτές ως το αποθετήριο της «τιμής» της οικογένειας, στοιχείο το οποίο, πέρα από τον έλεγχο και τη βαρύτητα που φέρει, αφορά και στη διάκριση της γυναίκας από τον άντρα, υποβαθμίζοντάς την ως κατώτερη. Εάν λοιπόν η γυναίκα δεν συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις εκάστοτε νόρμες ή αιτιάζει την «τιμή» της οικογένειας, αυξάνονται οι πιθανότητες να χάσει τη ζωή της. Ο άνδρας, από την άλλη, οφείλει να επιδείξει «αρρενωπότητα» και να αποκαταστήσει την «τιμή» της οικογένειας, σκοτώνοντάς την αν η ίδια προβεί σε παραβίαση της «τιμής». Δυστυχώς, η καταγγελία περιστατικών έμφυλης βίας στην αστυνομία από γυναίκες που διαμένουν σε χώρες με έντονο το πατριαρχικό στοιχείο δεν έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς φαίνεται ότι οι αρχές μεροληπτούν, απομακρύνοντας, παρενοχλώντας ή/και ζητώντας από τις ίδιες να τις δωροδοκήσουν (Hadi, 2020).

Στην Ελλάδα, υπάρχουν υπηρεσίες υποστήριξης για γυναίκες θύματα έμφυλης βίας, όπως η Ελληνική Αστυνομία, όπου οι αποδέκτριες μπορούν να ζητήσουν βοήθεια μέσω του τηλεφωνικού αριθμού 100, να υποβάλουν μήνυση σε τοπικά αστυνομικά τμήματα, να απευθυνθούν σε υπηρεσίες αντιμετώπισης ενδοοικογενειακής βίας ή να καλέσουν τη γραμμή SOS 15900 της Γ.Γ.Ο.Π.Ι.Φ. (Χατζηφωτίου, 2021). Ωστόσο, μετά τη γυναικοκτονία της 28χρονης τον Απρίλιο του 2024 έξω από το Αστυνομικό Τμήμα στους Αγίους Αναργύρους, είναι κρίσιμο οι κρατικοί θεσμοί να επανεξετάσουν την ποιότητα των υπηρεσιών τους και να βελτιώσουν την ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση του προσωπικού σε θέματα έμφυλης βίας, καθώς και να στελεχώσουν τις υπηρεσίες τους με κατάλληλα εξειδικευμένο προσωπικό, όπως κοινωνικούς/ές λειτουργούς.

Συνεχίζοντας, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η έμφυλη βία δεν αφορά μόνο τις γυναίκες, αλλά μπορεί να επεκταθεί και σε βάρος ανδρών και αγοριών, βασισμένη σε κοινωνικά κατασκευασμένες ιδέες για το τι σημαίνει να είναι κάποιος άνδρας και πώς να ασκεί δύναμη και εξουσία. Από αυτό συνεπάγεται ότι η ανδρική ευαισθησία ή/και ευαλωτότητα θεωρείται πρόβλημα, και η αναφορά ή/και καταγγελία ενός περιστατικού έμφυλης βίας από έναν άνδρα ή ένα αγόρι μπορεί να θεωρηθεί αδυναμία (Inter-Agency Standing Committee [IASC], 2015). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η έρευνα των O'Leary & Barber (2008), όπου αγόρια και άνδρες, εξαιτίας της κακοποίησης που δέχθηκαν σε νεαρή ηλικία,

καθυστέρησαν να αποκαλύψουν το γεγονός και να αναζητήσουν υποστήριξη λόγω του φόβου στιγματισμού τους. Το φύλο, σύμφωνα με επιστημονικές έρευνες, όπως επισημαίνεται από την Θεμελή, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, με τα αγόρια να δυσκολεύονται σε σημαντικό βαθμό στην αποκάλυψη της σεξουαλικής τους παραβίασης (Θεμελή, 2014). Σε περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης ανδρών υπήρξε φόβος αποκάλυψης, ομοφοβία και στιγματισμός, ενώ για τους ομοφυλόφιλους άνδρες η σεξουαλική κακοποίηση αποτέλεσε τραυματική εμπειρία, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη μεταγενέστερη σεξουαλική δυσλειτουργία τους (Alaggia, 2005). Σε πλήρη σύμπνοια, η σχετικά πρόσφατη έρευνα των Gagnier & Collin-Vézina (2016) καταδεικνύει ότι άνδρες, οι οποίοι είχαν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση κατά την παιδική τους ηλικία, αισθάνονταν φόβο αποκάλυψης, θυματοποίησης και ομοφοβίας.

Εν συνεχεία, αναφορικά με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση και την αναπηρία, σύμφωνα με τους Yasmine & Moughalian (2016), γυναίκες που βρίσκονται σε διαρκή κατάσταση ευαλωτότητας, όπως γυναίκες πρόσφυγες ή με αναπηρία (Mays, 2006), έχουν αυξημένες πιθανότητες να υποστούν οποιαδήποτε μορφή έμφυλης βίας στη ζωή τους. Η Χατζηφωτίου (2021) επισημαίνει ότι γυναίκες και παιδιά πρόσφυγες βιώνουν έμφυλη βία κατά το ταξίδι προς τη χώρα υποδοχής, λόγω του φύλου τους ή της κοινωνικοοικονομικής τους κατάστασης. Σε περιόδους ένοπλων συγκρούσεων και πολέμου, γυναίκες και παιδιά αντιμετωπίζουν ωμή βία, η οποία εστιάζει σε περιπτώσεις σεξουαλικής δουλείας, βασανιστηρίων κατά την κράτηση με ή/και χωρίς βιασμό, ταπείνωση και διακρίσεις. Τα περιστατικά αυτά στερούνται ορατότητας ή/και τείνουν να κανονικοποιούνται ως αποτέλεσμα του πολέμου (Sklavou, 2019). Ο πόλεμος στη Συρία, για παράδειγμα, αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση όπου εκατομμύρια άνθρωποι, μεταξύ αυτών οι περισσότερες γυναίκες και παιδιά, υπήρξαν θύματα ωμής βίας και διακρίσεων εξαιτίας του φύλου, της εθνικότητας ή της κοινωνικοοικονομικής τους κατάστασης (Yasmine & Moughalian, 2016). Σε έρευνα των Maziak & Asfar (2003), η χαμηλή κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γυναικών αποτελεί παράγοντα που ενισχύει την εμφάνιση έμφυλης βίας, μέσω λεκτικής, ψυχολογικής και σωματικής βίας, ιδίως όταν διαβιούν σε περιβάλλοντα όπου οι άνδρες έχουν περισσότερη εξουσία από εκείνες. Σε άλλη έρευνα, γυναίκες πρόσφυγες δύνανται να υποστούν ενδοοικογενειακή βία από τον πρόσφυγα σύζυγό τους, εξαιτίας της μη απασχόλησής του σε κάποια εργασία, άρα και του ανύπαρκτου εισοδήματός του ή/και της απώλειας της αυτονομίας του στη χώρα υποδοχής (Sansonetti, 2016).

Ωστόσο, μορφές έμφυλης βίας δύνανται να αναδυθούν και σε χώρους που θεωρούνται ασφαλείς για τις γυναίκες, όπως σε χώρους υγειονομικής φροντίδας. Σε έρευνα των Alzyoud et al. (2018), διαπιστώθηκαν μορφές έμφυλης βίας, όπως λεκτική βία και παραμέληση εγκύων γυναικών από παρόχους υγειονομικής φροντίδας, σε νοσοκομεία της Ιορδανίας. Παρόμοια κατάσταση αναφέρθηκε στην έρευνα των Leite et al. (2020), όπου γυναίκες υπέστησαν ασέβεια και κακοποίηση κατά τον τοκετό, γεγονός που συνέβαλε στην ανάπτυξη επιλόχειας κατάθλιψης. Παράγοντας αναφοράς φαίνεται να ήταν το μορφωτικό επίπεδο των γυναικών. Όσο υψηλότερο ήταν το μορφωτικό επίπεδο των εγκύων γυναικών του δείγματος, τόσες περισσότερες αναφορές υπήρξαν για κακοποιητικές πρακτικές του προσωπικού των νοσοκομείων. Για τον λόγο αυτό, κρίνεται απαραίτητη η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση του υγειονομικού προσωπικού σε ζητήματα έμφυλης ισότητας, προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών και ποιοτικότερης φροντίδας (Alzyoud et al., 2018). Εξαιτίας αυτών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας δημιούργησε οδηγό καλών πρακτικών για την φροντίδα εγκύων γυναικών, καλύπτοντας ανάγκες όπως η σίτιση, η κίνηση, η μετακίνηση, εναλλακτικές μέθοδοι ανακούφισης πόνου κατά τον τοκετό (π.χ. μπάνιο, μασάζ) και επιλογές στάσεων για τον τοκετό, σεβόμενος τα δικαιώματα των γυναικών (World Health Organization [WHO], 2018).

Εκτός των παραπάνω, η διαδικτυακή έμφυλη βία φαίνεται να καταλαμβάνει εξίσου σημαντική θέση στη ζωή των γυναικών και όσων ατόμων δεν πληρούν τη νόρμα της ετεροκανονικότητας. Η βία αυτής

της μορφής περιλαμβάνει ποικίλες μορφές παρενόχλησης, απειλών και κακοποίησης που διαπράττονται μέσω ψηφιακών πλατφορμών και κοινωνικών δικτύων (Mays, 2006; Χατζηφωτίου, 2021). Η διαδικτυακή έμφυλη βία μπορεί να προκαλέσει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία και την καθημερινότητα των θυμάτων, εντείνοντας την ανάγκη για προληπτικά μέτρα και αποτελεσματική αντιμετώπιση. Συνήθως, εκδηλώνεται μέσω καταδίωξης, δυσφήμισης, μη συναινετικής πορνογραφίας, χακαρίσματος ή/και εικονικού βιασμού των γυναικών και των ανήλικων ή έφηβων κοριτσιών (Singh, 2015). Η έρευνα των Hassan et al. (2020) αναφέρεται στα υψηλά ποσοστά διαδικτυακής βίας προς τις γυναίκες και τα κορίτσια, με άμεσο αντίκτυπο στην ψυχική τους υγεία. Σε έρευνα των Chatzifotiou et al. (2021), άνδρες θύτες ανέφεραν τη χρήση του διαδικτύου με σκοπό τη βλάβη των γυναικών, προκαλώντας τους πανικό, στρες και γενικότερο τραύμα. Παράδειγμα διαδικτυακής έμφυλης βίας αποτελεί ο θάνατος της Κορεάτισσας καλλιτέχνιδας Choi Jin-ri (Sulli), μέλους του διάσημου συγκροτήματος K-pop f(x), η οποία δεχόταν διαδικτυακό εκφοβισμό για μεγάλο χρονικό διάστημα από την κοινότητα της Νότιας Κορέας. Πιο συγκεκριμένα, η ίδια αντιμετώπιζε ωμή διαδικτυακή βία από δημοσιογράφους και οπαδούς για τις καλλιτεχνικές της επιλογές, τις σεξουαλικές της αναφορές καθώς και για την προτίμησή της να μη φορά σουτιέν στην καθημερινότητά της. Για το λεγόμενο «no bra movement», το οποίο υποστήριζε μέσω των φωτογραφιών της, έκανε το εξής σχόλιο στην εκπομπή *The Night of Hate Comments*: «Όταν αρχικά δημοσίευσα φωτογραφίες μου χωρίς σουτιέν, υπήρχαν τόσες διαφορετικές αντιδράσεις. Θα μπορούσα να φοβηθώ και να κρυφτώ, αλλά δεν το έκανα. Ήθελα οι προκαταλήψεις των ανθρώπων να εξαφανιστούν» (Snarps, 2019). Δυστυχώς, παρά τις εκκλήσεις της για σεβασμό και περαιτέρω προστασία της προσωπικής και κοινωνικής της ζωής, η ίδια αντιμετώπισε σφοδρή κριτική και σοβαρά ψυχικά προβλήματα, όπως άγχος και κατάθλιψη, που τελικά οδήγησαν στην αυτοχειρία. Η αστυνομία, ωστόσο, υποστηρίζει ότι ο θάνατός της χρήζει περαιτέρω διερεύνησης (Blistein, 2019).

Για τους παραπάνω λόγους, είναι σημαντικό ο νόμος για τις ψηφιακές υπηρεσίες να θέσει αυστηρά κριτήρια ούτως ώστε παράνομες δραστηριότητες και επιθέσεις κατά των κοριτσιών και των γυναικών όπως αυτά που αναφέρονται παραπάνω (Singh, 2015) να αντιμετωπίζονται με τον καταλληλότερο τρόπο ο οποίος θα κατευθύνεται και θα προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

Στην Ευρώπη, υψηλά ποσοστά έμφυλης βίας καταγράφονται, με γυναίκες και κορίτσια να αντιμετωπίζουν διακρίσεις, ρητορικές μίσους, σεξισμό και βία. Σύμφωνα με μελέτες, 1 στις 3 γυναίκες έχει υποστεί σωματική ή σεξουαλική βία από την ηλικία των 15 ετών, 1 στις 5 έχει πέσει θύμα κατασκοπίας, και 1 στις 10 διαδικτυακής βίας (European Union Agency for Fundamental Rights, 2014; European Union Agency for Fundamental Rights, 2017). Στον Καναδά, παρότι θεωρείται ασφαλής χώρα, πολλές γυναίκες και κορίτσια έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ή βία, κυρίως από άνδρες ή συντρόφους (Canadian Centre for Justice Statistics, 2013). Στην Ελλάδα, πάνω από 35% των γυναικών και κοριτσιών έχουν βιώσει έμφυλη βία, κυρίως σωματική και σεξουαλική, συχνά από συντρόφους ή στον χώρο εργασίας (Παπαδόπουλος και σύν., 2023).

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, διαπιστώνεται ότι η έμφυλη βία δύναται να συμβεί παντού και να επηρεάσει όλες τις όψεις της καθημερινής ζωής του ατόμου, με κύρια συνέπεια αυτήν της έκπτωσης της εύρυθμης λειτουργικότητας του σε γνωστικό, συναισθηματικό, επαγγελματικό και ψυχοκοινωνικό επίπεδο (IASC, 2015; Χατζηφωτίου, 2021).

Επιπτώσεις της έμφυλης βίας

Τα θύματα έμφυλης βίας, ειδικά μετά από σεξουαλική κακοποίηση, βιώνουν αρνητική αυτοεικόνα, αποπροσωποποίηση, δυσκολία στην ανάπτυξη και διατήρηση υγιών σχέσεων, έλλειψη εμπιστοσύνης, κατάθλιψη, διαταραχή μετατραυματικού στρες και άλλα προβλήματα ψυχικής υγείας (Jaconis et al., 2020; Χατζηφωτίου, 2021). Σύμφωνα με την Herman (1992), γυναίκες θύματα σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης τείνουν να κατηγορούν τον εαυτό τους, κανονικοποιώντας παράλληλα την βίαιη συμπεριφορά του δράστη. Ταυτόχρονα, χαρακτηρίζονται από χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση. Ακόμη, κάποιες γυναίκες επιλέγουν να αντισταθούν ή/και να παραμείνουν στη σχέση με τον θύτη σύντροφό τους, ικανοποιώντας τις ανάγκες του και διατηρώντας παράλληλα την ειρήνη στην οικογένεια προς όφελος των παιδιών (Population Information Program & Center for Health and Gender Equity, 1999).

Οι γυναίκες και τα παιδιά πρόσφυγες, θύματα σωματεμπορίας, δύνανται να αναπτύξουν παρατεταμένο και επαναλαμβανόμενο τραύμα, το οποίο τους ακολουθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα στη ζωή τους. Εξαιτίας αυτού, ταλαιπωρούνται σωματικά και ψυχικά, αποκτούν αναπηρίες ή/και διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο μόλυνσης από διάφορους ιούς, μεταξύ αυτών και τον ιό HIV. Επιπροσθέτως, το τραύμα δύναται να επηρεάσει σημαντικές πτυχές της προσωπικής και κοινωνικής τους ζωής, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις τα θύματα έμφυλης βίας υποφέρουν από διαταραχή μετατραυματικού στρες, άγχος, κατάθλιψη, αποξένωση, αποπροσανατολισμό, επιθετικότητα και δυσκολία συγκέντρωσης (United Nations, 2008). Τα παιδιά που διακινούνται μπορεί να κρατηθούν σε αιχμαλωσία και να βιώσουν σκληρές συνθήκες διαβίωσης, στερούμενα την αγάπη της οικογένειας και των φίλων τους, συνθήκη η οποία επηρεάζει σημαντικά την υγιή ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη και εξέλιξη. Ωστόσο, η υποστήριξη που θα λάβουν από ειδικούς και το περιβάλλον στο οποίο θα ζήσουν αργότερα στη ζωή τους, εφόσον τους παρέχει ασφάλεια και προστασία, εκτιμάται ότι λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας (Mitchels, 2004).

Ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών

Η Κοινωνική Εργασία, ως εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη, συμβάλλει μέσω των αρχών της, όπως είναι η κοινωνική δικαιοσύνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και ο σεβασμός της διαφορετικότητας, στην προστασία του ατόμου από επισφαλείς συνθήκες (Καλλινικάκη, 1988).

Ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών στις περιπτώσεις έμφυλης βίας είναι να υποστηρίξουν και να ενδυναμώσουν το άτομο, ώστε να αναλάβει ενεργό ρόλο στη ζωή του, σύμφωνα με τους Ulmestig & Eriksson (2017), τόσο σε επίπεδο προσωπικής, επαγγελματικής και κοινωνικής ζωής όσο και σε επίπεδο πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου. Η υποστήριξη των γυναικών από κοινωνικούς/ές λειτουργούς, σύμφωνα με έρευνα των ίδιων, απέτρεψε την επιστροφή των γυναικών σε συνθήκες κακοποίησης, οικονομικής βίας, δεσμού τραύματος και εκμετάλλευσης. Σε έρευνα των Johnson et al. (2022), επιτάσσεται ο διορισμός καλά εκπαιδευμένων κοινωνικών λειτουργών σε υπηρεσίες υποστήριξης, με στόχο τη θεραπευτική αντιμετώπιση και παρέμβαση των ατόμων που υπόκεινται σε μορφές έμφυλης βίας, ιδίως των γυναικών θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας και συνεργασία με τους/τις ΣχΚλ για εφαρμογή προγραμμάτων για την αναγνώριση της έμφυλης βίας, για την εκπαίδευση των μαθητών/τριών στα σχολεία.

Μέσα από τον ρόλο και την εργασία των κοινωνικών λειτουργών, δύναται να επηρεαστούν θετικά ή/και να αλλάξουν αποφάσεις και πρακτικές σε πολιτικό επίπεδο οι οποίες συνήθως μειώνουν ή/και αφήνουν απροστάτευτη τη γυναίκα από την έμφυλη βία (Kuskoff & Parsell, 2020) και μορφές αυτής, όπως την ενδοοικογενειακή βία (Χατζηφωτίου, 2021), τη διαδικτυακή έμφυλη βία (Hassan et al., 2020),

την οικονομική βία (Postmus et al., 2016), τη γυναικοκτονία κ.ά. (Cullen et al., 2019).

Αντιμετωπίζοντας τη σχολική έμφυλη βία (school gender based violence) μέσα από την άσκηση της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας (good practices)

Το σχολείο, σύμφωνα με τον Ξωχέλλη (2015) αποτελεί δευτερογενή παράγοντα κοινωνικοποίησης των παιδιών. Σε αυτό, οι μαθητές/τριες αναπτύσσουν πολλές δεξιότητες που αφορούν σε γνωστικό και ψυχοκοινωνικό επίπεδο, ωφέλιμες για τη ζωή τους. Επίσης, ενταγμένοι σε ομάδες, δύνανται να εκπληρώσουν τις ανάγκες τους για το αίσθημα του «ανήκειν» (Κανδυλάκη, 2009).

Πέραν αυτών, το σχολείο λειτουργεί και ως μικρογραφία της κοινωνίας, μεταφέροντας πολλαπλές πληροφορίες που σχετίζονται με το φύλο και τους ρόλους του. Πιο συγκεκριμένα, η Μπούνα σε έρευνά της αναφέρει ότι «η εκδήλωση της βίας στο σχολικό περιβάλλον συνδέεται με την επιτέλεση των έμφυλων ταυτοτήτων και την αναπαραγωγή των έμφυλων διακρίσεων» (Μπούνα, 2018, σ. 246). Έτσι λοιπόν, στο σχολείο δύνανται να εκδηλωθούν μορφές έμφυλης βίας μεταξύ των μαθητών/τριών, οι οποίες επιδρούν αρνητικά τόσο στο προσωπικό όσο και στο συναισθηματικό επίπεδο των ίδιων, καθώς και ακαδημαϊκά κατά την εκπαιδευτική διαδικασία (Μπούνα, 2019). Συνήθως, η έμφυλη βία στο σχολείο εκδηλώνεται μέσα από πράξεις βίας που μπορούν να απειλήσουν τη σωματική, γνωστική και ψυχοκοινωνική υγεία των μαθητών/τριών και είναι συνήθως αποτέλεσμα των κανόνων και των στερεοτύπων του φύλου. Πιο συγκεκριμένα, περιλαμβάνονται «σαφείς απειλές ή πράξεις σωματικής βίας, εκφοβισμού, λεκτικής ή σεξουαλικής παρενόχλησης, μη συναινετικό άγγιγμα και εξαναγκασμός για σεξουαλική πράξη ή/και βιασμός» (Education for All Global Monitoring Report, [GMR] et al., 2015, p. 1). Η σχολική έμφυλη βία, σύμφωνα με την Haarr (2013), δύναται να συμβεί μεταξύ των μαθητών/τριών μέσω της σωματικής τιμωρίας, του εκφοβισμού, της απομόνωσης, του διαδικτυακού εκφοβισμού, της ψυχολογικής βίας ή/και της σεξουαλικής κακοποίησης με βάση το φύλο. Ακολουθούν κάποια αυθεντικά παραδείγματα, σύμφωνα με την Haarr (όπως αναφέρονται στο United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] & UN Women, 2016, p. 26) στον οδηγό για τη σχολική έμφυλη βία προκειμένου να τονιστεί η διάσταση του εκφοβισμού και της βίας με βάση το φύλο.

- Εκβιασμός: «Φοβάμαι ένα αγόρι από την 9η τάξη που μου λέει κάθε φορά να του αγοράσω κάτι από την καφετέρια. Αν δεν το κάνω, θα με χτυπήσει.»

- Εκφοβισμός μεταξύ συνομήλικων: «Υπάρχει μια ομάδα αγοριών στο σχολείο που ελέγχει τα πάντα, χτυπά, πειράζει, εκφοβίζει, και όλοι τους φοβόμαστε.»

- Διαδικτυακός εκφοβισμός: «Ένα κορίτσι από την 9η τάξη απειλεί ένα κορίτσι από την 10η τάξη. Ο λόγος είναι ένα αγόρι. Το κορίτσι από την 9η τάξη δημιούργησε προφίλ στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για λογαριασμό του κοριτσιού από την 10η τάξη και ζητά να κάνει φίλους αναρτώντας προσβλητικές εικόνες. Το κορίτσι από την 10η τάξη νιώθει άσχημα και ντροπιασμένο.»

- Ψυχολογική βία: «Στην αρχή με πείραξαν και μου έδωσαν όνομα/παρατσούκλι. Γελούν μαζί μου κάθε μέρα και δεν με παίζουν. Τα κορίτσια δεν μου μιλούν ούτε κάθονται στο θρανίο μαζί μου. Δεν με χτυπούν, αλλά με ταπεινώνουν και με κοροϊδεύουν. Όλα τα κορίτσια με κουτσομπολεύουν και ψιθυρίζουν λόγια για εμένα.»

- Σεξουαλική κακοποίηση/παρενόχληση: «Τα αγόρια συχνά κοροϊδεύουν τα κορίτσια, μας λένε χυδαία λόγια και τραβούν τις φούστες μας ψηλά. Αυτό συνέβη χθες την ώρα του διαλείμματος και γίνεται κάθε μέρα. Δεν με πονάει σωματικά, αλλά αισθάνομαι ντροπή.»(p. 26).

Σύμφωνα με τον United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] (2019), μαθητές και μαθήτριες από χαμηλά και μη προνομιούχα περιβάλλοντα, παιδιά πρόσφυγες και μαθητές/τριες που δεν πληρούν την νόρμα του φύλου, έχει διαπιστωθεί ότι δέχονται μορφές έμφυλης

βίας στο σχολικό περιβάλλον, όπως εκφοβισμό, απομόνωση και αποκλεισμό.

Ωστόσο, η σχολική έμφυλη βία μπορεί να συμβεί και από το εκπαιδευτικό προσωπικό της σχολικής μονάδας προς τους/τις μαθητές/τριες μέσω εκφοβισμού, πειθαρχικών μεθόδων ή/και σωματικής τιμωρίας που ασκούνται με έμφυλο τρόπο. Προσεγγίζοντας το εκπαιδευτικό σύστημα και τους/τις μαθητές/τριες κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, βασιζόμενο σε στερεότυπα και ρατσισμό, εγκαθιδρύονται και διαιωνίζονται πρακτικές υπέρ της έμφυλης βίας στο σχολικό περιβάλλον. Ως αποτέλεσμα, παρατηρούνται χαμηλή αυτοεκτίμηση των μαθητών/τριών, κοινωνική απομόνωση, αγχώδεις εκδηλώσεις, χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις και μειωμένο ενδιαφέρον για το σχολείο, με τελικό αποτέλεσμα την πρόωρη εγκατάλειψη του (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] & UN Women, 2016).

Επιπλέον, σύμφωνα με έρευνα των Obi et al. (2023), η απομόνωση των μαθητών/τριών από φίλους, εκπαιδευτικούς και ΣχΚλ εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 συνέβαλε στην αύξηση της σχολικής έμφυλης βίας, ενισχύοντας τον κίνδυνο διαδικτυακής βίας και εκφοβισμού, ειδικά για τα κορίτσια, και αποκλείοντας μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες από την εκπαιδευτική διαδικασία και την ασφάλεια του σχολείου.

Για τη Σχολική Κοινωνική Εργασία, η αντιμετώπιση της σχολικής έμφυλης βίας είναι καθοριστικής σημασίας, καθώς ως επιστήμη πρεσβεύει αξίες όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, η κοινωνική αλλαγή και η κοινωνική ευημερία των σχολείων και των μελών τους (National Association of Social Workers [NASW], 2017). Ο ρόλος του/της ΣχΚλ επιδρά θετικά στην ισότιμη συμμετοχή όλων των μαθητών/τριών στα εκπαιδευτικά δρώμενα του σχολείου, ανεξαρτήτως χαρακτηριστικών, αποτρέποντας φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και απομόνωσης (National Association of Social Workers [NASW], 2012). Επίσης, κατά την άσκηση της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας, έννοιες όπως η κουλτούρα, η ταυτότητα και η διαφορετικότητα είναι πολύ σημαντικές για τους/τις ΣχΚλ (Constable, 2009). Οι ΣχΚλ αποτελούν τη γέφυρα μεταξύ οικογένειας και σχολείου, υποστηρίζοντας αμφότερους τους τομείς ένταξης των μαθητών/τριών όταν προκύπτουν ζητήματα αποκλεισμού για λόγους υγείας, σωματικής ή ψυχικής, απομόνωσης και αποκλεισμού από την παρέα ομοτίμων λόγω φύλου, εθνικότητας ή άλλων χαρακτηριστικών (Κανδυλάκη, 2009).

Καλές πρακτικές (good practices) για την αντιμετώπιση της σχολικής έμφυλης βίας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Κοινωνική Εργασία, ως εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη, βασίζεται στα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι αξίες και η δεοντολογία του επαγγέλματος εστιάζουν στον σεβασμό, στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, στην κοινωνική δικαιοσύνη και στην αποδοχή όλων των ατόμων ανεξαρτήτως θρησκείας, χρώματος, φύλου, ταυτότητας ή έκφρασης φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού και μεταναστευτικής κατάστασης (NASW, 2017). Κατά συνέπεια, η ύπαρξη ΣχΚλ στα σχολεία αποτελεί μια σημαντική πρακτική πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου της έμφυλης βίας. Ο/Η ΣχΚλ είναι ο/η επαγγελματίας που ενισχύει όλες τις διαδικασίες ένταξης των μαθητών/τριών, ανεξάρτητα από τα χαρακτηριστικά τους, εστιάζοντας στην πλήρη αποδοχή και στον σεβασμό της ετερότητας (Κανδυλάκη, 2009).

Ακολούθως, είναι ο/η επαγγελματίας ο/η οποίος/α προωθεί και ενισχύει το κλίμα συμπερίληψης στο σχολείο, την αυτοδιάθεση των μαθητών/τριών, τον σεβασμό και την αξιοπρέπεια των ίδιων σε όλα τα εκπαιδευτικά δρώμενα και τις διαδικασίες εντός και εκτός σχολικού περιβάλλοντος (NASW, 2012).

Αξιοποιώντας την Κοινωνική Εργασία με Άτομο (ΚΕΑ) και με Ομάδα (ΚΕΟ) είναι σε θέση να υποστηρίξει το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου, τους/τις μαθητές/τριες και τις οικογένειές τους σε

ψυχοκοινωνικό επίπεδο (Καλλινικάκη, 2014). Ειδικότερα, η Κοινωνική Εργασία με Άτομο (ΚΕΑ) χρησιμοποιεί εργαλεία της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας, όπως το «τρίγωνο του κόσμου μου», για την ενημέρωση του portfolio των μαθητών/τριών με σημαντικά στοιχεία και πληροφορίες που αφορούν το φύλο, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τις ανάγκες τους, καθώς και τη φροντίδα που χρειάζονται από το οικογενειακό και το ευρύτερο υποστηρικτικό τους περιβάλλον. Ακόμη, όταν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις παιδικής κακοποίησης και εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον, μπορεί να αξιοποιηθεί το σύστημα εκτίμησης της κοινωνικής λειτουργικότητας του παιδιού «Παιδί στο Περιβάλλον», προκειμένου να γίνει εκτίμηση και ολιστική αντιμετώπιση της εκάστοτε δυσκολίας, δημιουργώντας θεραπευτική σχέση με το παιδί μέσω της οποίας υποστηρίζεται σε συναισθηματικό και ψυχοκοινωνικό επίπεδο (Καλλινικάκη, 2015). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η έρευνα των Kjellgren et al. (2023), η οποία αναδεικνύει τα πολλαπλά οφέλη από τη θεραπευτική σχέση που αναπτύσσουν οι μαθητές/τριες με τους/τις ΣχΚλ κατά τις ατομικές συναντήσεις τους, στο πλαίσιο της ΚΕΑ. Στην εν λόγω έρευνα, η ΣχΚλ αποτέλεσε προστατευτικό παράγοντα για το παιδί (Sonja), μέσω μιας σειράς ατομικών συμβουλευτικών/θεραπευτικών συναντήσεων που είχε μαζί του, όταν εκείνο αντιμετώπιζε σκέψεις αυτοκτονικού ιδεασμού στο σχολείο.

Ακολούθως, σε επίπεδο τάξης και αξιοποιώντας τη διεπιστημονική συνεργασία, είναι σε θέση να ενημερώσει τους/τις μαθητές/τριες για τη βία και το περιεχόμενό της, δρώντας σε επίπεδο πρόληψης και παρεμβαίνοντας όποτε κρίνει απαραίτητο, έχοντας ως γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Παναγιωτόπουλος & Ευθυμίου, 2016). Αξιοποιώντας την Κοινωνική Εργασία με Ομάδα (ΚΕΟ), ευαισθητοποιεί τη σχολική κοινότητα μέσω ψηφιακών εργαλείων, δημιουργικής έκφρασης και βιωματικών εργαστηρίων για θέματα που αφορούν το σώμα, τα όρια, την αξιοπρέπεια του εαυτού, τη χρήση του διαδικτύου και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σε αυτό το πλαίσιο, μπορεί να χρησιμοποιήσει οδηγούς και εγχειρίδια όπως τη «Μικρή Πυξίδα - Comprasito», «Τα Παιδιά που Μετακινούνται», «Ο Κόσμος από την Αρχή» και «Breaking the Cycle», τα οποία εστιάζουν στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην αναγνώριση και αντιμετώπιση της σχολικής έμφυλης βίας. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί το πρόγραμμα KiVa, το οποίο εφαρμόστηκε σε σχολεία της Φιλανδίας για την αντιμετώπιση της βίας και των διάφορων μορφών της στο σχολείο, όπως η διαδικτυακή και η σεξουαλική βία. Το πρόγραμμα είχε σημαντικά οφέλη για όλη την εκπαιδευτική κοινότητα, εξασφαλίζοντας υγιή και ασφαλή περιβάλλοντα μάθησης και κοινωνικοποίησης για όλους/ες. Δυνατό σημείο του προγράμματος αποτέλεσε η σύνδεσή του με το αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου και η αξιοποίησή του στις τάξεις με τη βοήθεια των ICT Tools. Μετά την εφαρμογή του προγράμματος, το οποίο συνδυάζει εκπαιδευτικές δραστηριότητες, βιωματικά εργαστήρια και συναντήσεις με τους/τις μαθητές/τριες για το περιεχόμενο της βίας, παρατηρήθηκαν θετικά αποτελέσματα ως προς την σχολική ευημερία, τα ακαδημαϊκά κίνητρα και τα επιτεύγματα των μαθητών/τριών (Salmivalli et al., 2011). Στα πλαίσια της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας, το πρόγραμμα KiVa μπορεί να αποτελέσει ένα πολύτιμο εργαλείο για όσους/ες εργάζονται στην εκπαίδευση. Αξιοποιώντας τους πόρους του προγράμματος, οι ΣχΚλ μπορούν να ενημερώνουν και να υποστηρίζουν τους/τις μαθητές/τριες, καθώς και να (δια)μεσολαβούν σε συγκρούσεις, εξασφαλίζοντας ένα κλίμα συμπερίληψης και ισότητας. Στην ελληνική δημόσια εκπαίδευση, οι ΣχΚλ συμμετέχουν και συνεργάζονται με τους/τις εκπαιδευτικούς των τάξεων, στα εργαστήρια δεξιοτήτων, πάνω σε θέματα που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη σχολική έμφυλη βία.

Εν συνεχεία, η τέχνη στη Σχολική Κοινωνική Εργασία εκτιμάται ότι βοηθά τους/τις μαθητές/τριες να αναπτύξουν και να καλλιεργήσουν δεξιότητες ενσυναίσθησης για την ετερότητα (Τσέργας, 2018). Στα παραμύθια με ήρωες με αναπηρία, τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να καλλιεργήσουν θετική στάση και να διαμορφώσουν αντιλήψεις ελεύθερες από προκαταλήψεις και στερεότυπα (Leicester, 2007). Άλλες μορφές τέχνης, όπως η ζωγραφική, το σχέδιο, η αφήγηση και το κουκλοθέατρο, μπορούν να βοηθήσουν

τους μαθητές/τριες, με ή χωρίς προσφυγικό υπόβαθρο, να μοιραστούν τις προσωπικές τους ιστορίες και να ξεπεράσουν το τραύμα και το στρες, προσαρμόζοντας πιο δυναμικά στις καθημερινές απαιτήσεις (Feen-Calligan et al., 2020).

Σε ότι αφορά το κομμάτι της διεπιστημονικής συνεργασίας, σε συνεργασία με τους/τις εκπαιδευτικούς του σχολείου δύναται να αξιοποιήσει τις παρουσιάσεις σε επίπεδο τάξης ως μέθοδο πρόληψης και παρέμβασης προκειμένου να θίξει ζητήματα σχολικής έμφυλης βίας (Κανδυλάκη, 2009).

Σε επίπεδο συμβουλευτικής των γονέων, ο/η επαγγελματίας είναι υπεύθυνος/η για την ενημέρωση και υποστήριξη των γονέων, και συγκεκριμένα των μητέρων, αναφορικά με τα δικαιώματά τους, ιδίως σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας ή/και παιδικής παραμέλησης και κακοποίησης. Μέσω της συμβουλευτικής υποστήριξης και της συνεργασίας με τις μητέρες, ενδυναμώνονται αξίες όπως η ισότητα των φύλων, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα τη θέση της γυναίκας και του άνδρα στις συντροφικές σχέσεις (Χατζηφωτίου, 2021). Άξιο αναφοράς σε αυτό το σημείο είναι η συμμετοχή των ανδρών σε διαδικασίες που αφορούν τις γυναίκες, η οποία έχει θετικά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, όταν οι άνδρες συμμετέχουν σε δραστηριότητες με γυναίκες, όπου συζητούνται θέματα φύλου, ισότητας και διακρίσεων, αποκτούν καλύτερη κατανόηση για ζητήματα όπως η έμφυλη βία και οι πολιτικές ισότητας (Palmieri, 2013). Οι σχολές γονέων, οι οποίες λειτουργούν στα ελληνικά δημόσια σχολεία υπό την καθοδήγηση των ΣχΚλ, εστιάζουν σε θέματα συμβουλευτικής γονέων, βίας, ένταξης μαθητών/τριών και σχολικής φοίτησης (Καραγκούνης, 2015). Αυτές βοηθούν τους γονείς να ανταποκριθούν στον ρόλο τους, κατανοώντας τα αναπτυξιακά στάδια και τη συμπεριφορά των παιδιών, προωθώντας την υγιή κοινωνικοποίηση και ανεξαρτητοποίησή τους (Wyatt Kaminski et al., 2008).

Εν συνεχεία, πιλοτικά προγράμματα όπως αυτό που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2024 σε σχολείο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στον Δήμο Δράμας της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης αποτελούν καλές πρακτικές Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Η εν λόγω παρέμβαση αφορά σε πιλοτικό εκπαιδευτικό εργαστήριο για παιδιά δημοτικού, το οποίο διεξήχθη στα πλαίσια του προγράμματος «Ωρα να μιλήσεις» που υλοποιείται από τον Σύλλογο Ένωση Κυριών Δράμας – Σπίτι Ανοιχτής Φιλοξενίας (ΕΚΔ-ΣΑΦ), με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και των αναδυόμενων μορφών της. Το εργαστήριο παρακολούθησαν δύο τμήματα της ΣΤ' τάξης και ένα τμήμα της Ε' τάξης του 2ου Δημοτικού Σχολείου Δράμας, συμπληρώνοντας τον αριθμό των 44 μαθητών/τριών. Οι μαθητές/τριες είχαν την ευκαιρία να συζητήσουν, να κατανοήσουν, να ενημερωθούν και να ευαισθητοποιηθούν για τις μορφές βίας, συμπεριλαμβανομένων αυτών που μπορεί να αντιμετωπίσουν και οι ίδιοι/ες μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Το εκπαιδευτικό εργαστήριο βασίστηκε στις γνώσεις και τις πληροφορίες που αποκόμισε η ομάδα μετά από σειρά ειδικών εκπαιδευτικών επισκέψεων σε εξειδικευμένο φορέα στο Όσλο της Νορβηγίας. Το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στο εργαστήριο προήλθε από τον νορβηγικό φορέα «Alternative to Violence» και αφορά την αναγνώριση και αντιμετώπιση κάθε μορφής ενδοοικογενειακής βίας (Saur et al., 2011). Η παρέμβαση αυτή μπορεί να επεκταθεί μέσω της συνεργασίας των ΣχΚλ με τους υπεύθυνους βιβλιοθηκών κάθε σχολείου για την ανάδειξη θεμάτων έμφυλης βίας και εκφοβισμού μέσω βιβλιοπαρουσιάσεων προς όφελος των μαθητών/τριών (Henderson, 2019).

Εστιάζοντας στα πιλοτικά προγράμματα, ενδιαφέρον παρουσιάζει το πρόγραμμα που εφαρμόστηκε στη Νότια Αφρική με την ονομασία SKILLZ Soccer Programme. Σύμφωνα με τους Moolman et al. (2020), το εν λόγω πρόγραμμα, το οποίο συνδυάζει αθλητικές δραστηριότητες και εκπαίδευση σε δεξιότητες ζωής, είχε σημαντικά οφέλη σε επίπεδο υποστήριξης και καθοδήγησης για έφηβα κορίτσια που προέρχονταν από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Η εστίαση του αφορούσε στην έμφυλη ισότητα στο πεδίο των σχέσεων των εφήβων κοριτσιών και, πιο συγκεκριμένα, στην ενδυνάμωσή τους σχετικά με την εκπαίδευση και την καριέρα, τη φροντίδα του εαυτού, τη

διαπραγμάτευση του ασφαλούς σεξ, την πρόληψη της ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης και των σεξουαλικώς μεταδιδόμενων νοσημάτων.

Σε επίπεδο Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας, αξίζει να αναφερθεί η συνεργασία που αναπτύσσουν οι ΣχΚλ με τους/τις καθηγητές/τριες φυσικής αγωγής στα ελληνικά δημόσια σχολεία. Η συνεργασία αυτή στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην ενδυνάμωση των μαθητών/τριών μέσα από δραστηριότητες που αφορούν ζητήματα ρόλων, φύλου, αυτοεικόνας, σώματος και ισότιμης συμμετοχής τους στο παιχνίδι, στο σχολείο και στην καθημερινότητά τους εκτός αυτού (Καλλινικάκη, 2015). Λαμβάνοντας υπόψη το πρόγραμμα SKILLZ, είναι σημαντικό πιλοτικά προγράμματα σαν κι αυτό να εφαρμοστούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, εστιάζοντας στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και τη φροντίδα του σώματος των μαθητών/τριών. Η εκπαίδευση αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη συνεργασία των εκπαιδευτικών και των ΣχΚλ προς αυτήν την κατεύθυνση.

Εν συνεχεία, η ίδρυση οργανικών θέσεων ΣχΚλ από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού είναι ένα σημαντικό βήμα για την αντιμετώπιση της σχολικής έμφυλης βίας και την υποστήριξη των μαθητών/τριών, των οικογενειών τους και της εκπαιδευτικής κοινότητας. Ωστόσο, είναι κρίσιμο κάθε σχολείο να υποστηρίζεται από τις υπηρεσίες της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας σε καθημερινή βάση (Νόμος 4823/2021).

Ολοκληρώνοντας, η εποπτεία των ΣχΚλ είναι σημαντική καθώς ενδυναμώνει και υποστηρίζει τους/τις ίδιους/ες, βοηθώντας τους/τες να συζητήσουν και να αναστοχαστούν για θέματα στο πεδίο όπως για ζητήματα σχολικής έμφυλης βίας. Σύμφωνα με την έρευνα των Chiller & Crisp (2012) η εποπτεία βελτιώνει την ποιότητα και τη συνέχιση των υποστηρικτικών καθηκόντων των κοινωνικών λειτουργών. Οι σύμβουλοι κοινωνικών λειτουργών στην εκπαίδευση επιβεβαιώνουν τα οφέλη της εποπτείας και καθοδήγησης για ζητήματα όπως η έμφυλη βία, ο εκφοβισμός και η παιδική κακοποίηση.

Συμπεράσματα

Οι συγγραφείς, εξετάζοντας τη σχετική βιβλιογραφία, βρήκαν πλούσιο υλικό που περιλαμβάνει ορισμούς, αποσαφηνίσεις και επιπτώσεις της έμφυλης βίας, ειδικά σε γυναίκες και κορίτσια, καθώς και πληροφορίες για τη Σχολική Κοινωνική Εργασία και τις καλές πρακτικές της. Ενδεικτικά, αναφέρονται ο οδηγός της UNICEF & UN WOMEN (2016) για τη σχολική έμφυλη βία και η μελέτη της Χατζηφωτίου (2021) για την έμφυλη βία σε πανεπιστημιακούς χώρους. Ωστόσο, παρατηρείται ότι η ελληνική βιβλιογραφία υστερεί σε πηγές και μελέτες σχετικά με τη σχολική έμφυλη βία και τον ρόλο που διαδραματίζουν οι ΣχΚλ στην πρόληψη και αντιμετώπισή της στην ελληνική εκπαίδευση.

Συνοψίζοντας, διαφαίνεται ότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες που σχετίζονται με την εμφάνιση της έμφυλης βίας στη ζωή των γυναικών και των κοριτσιών, τόσο σε ιδιωτικό όσο και σε δημόσιο επίπεδο. Κύριοι αιτίες είναι το φύλο, ο έλεγχος και η εξουσία που οι άνδρες επιθυμούν να έχουν απέναντι στις γυναίκες. Ωστόσο, κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες και καταστάσεις, όπως οι κοινωνικές και πολιτισμικές νόρμες, ο πόλεμος και οι προσφυγικές μετακινήσεις, φαίνεται να συνδράμουν σημαντικά στην εμφάνιση και τις επιπτώσεις της έμφυλης βίας.

Η Σχολική Κοινωνική Εργασία, αν και είναι ένας νεοσύστατος κλάδος υποστήριξης στα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, εκτιμάται ότι διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για ζητήματα που σχετίζονται με τη σχολική έμφυλη βία, την ταυτότητα και την ένταξη των μαθητών/τριών στο σχολικό πλαίσιο. Οι ΣχΚλ, βασισμένοι στις επαγγελματικές αρχές και αξίες τους, εργάζονται με στόχο την προώθηση της ποικιλομορφίας (diversity), της ισότητας και της συμπερίληψης στα σχολεία, ενισχύοντας τις διαδικασίες που οδηγούν στη δημιουργία κοινοτήτων με υψηλό αίσθημα του «ανήκειν».

Μέσα από τη θεωρία και την πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας, οι ΣχΚλ αντιμετωπίζουν με

ολιστικό τρόπο ζητήματα έμφυλης βίας στο σχολικό περιβάλλον, τα οποία συχνά είναι απόρροια του οικογενειακού και κοινωνικού πλαισίου στο οποίο τα παιδιά διαβιούν, αναπτύσσονται και μεγαλώνουν. Αξιοποιώντας την ηθική και τις αρχές της επιστήμης τους, οι ΣχΚλ λειτουργούν ως προστατευτικός παράγοντας για τους/τις μαθητές/τριες, εφαρμόζοντας καλές πρακτικές προς όφελος όλων. Μέσα από ατομικές και ομαδικές συναντήσεις, παρέχουν ψυχοκοινωνική υποστήριξη, εργάζονται προς την κατεύθυνση της ευζωίας και της συμπερίληψης στο σχολικό περιβάλλον και αναδεικνύουν τις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής αλλαγής, οι οποίες εκφράζονται από τα κάτω προς τα πάνω.

Είναι, ωστόσο, σημαντικό οι ΣχΚλ να επιμορφώνονται ειδικότερα για ζητήματα σχολικής έμφυλης βίας, καθώς στο σχολείο η άσκηση βίας έχει συχνά τη βάση της σε θέματα φύλου, σεξουαλικής ταυτότητας και προσανατολισμού.

Τέλος, η σχολική έμφυλη βία είναι ένα σύγχρονο, διαθεματικό φαινόμενο το οποίο θα αντιμετωπιστεί ολιστικά μόνο όταν όλοι μαζί πιστέψουμε πραγματικά ότι κανένα παιδί και καμία γυναίκα δεν πρέπει να βιώνει κακοποίηση και αποκλεισμό σε κανένα επίπεδο και σε καμία μορφή.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Alaggia, R. (2005). Disclosing the trauma of child sexual abuse: A gender analysis. *Journal of loss and trauma*, 10(5), 453-470. <https://doi.org/10.1080/15325020500193895>
- Alzyoud, F., Khoshnood, K., Alnatour, A., & Oweis, A. (2018). Exposure to verbal abuse and neglect during childbirth among Jordanian women. *Midwifery*, 58, 71-76. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2017.12.008>
- Blistein, J. (2019, October, 14). K-Pop Star Sulli Dead at 25. Fiercely outspoken actress, singer, former f(x) member found dead at home in Seoul, South Korea. *Rolling Stone*. <https://www.rollingstone.com/music/music-news/k-pop-sulli-dead-obituary-fx-898558/>
- Canadian Centre for Justice Statistics (2013). Family violence in Canada: A statistical profile, 2013. Canadian Centre for Justice Statistics. Retrieved 2022, January 18. <https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/85-002-x/2014001/article/14114-eng.pdf?st=ONDZSC9G>
- Chatzifotiou, S., Filippidis, G., Fotou, E., & Koutsoukis, S. (2021). The use of internet and domestic violence offenders behaviours in Greece. *Social Cohesion and Development*, 14(2), 91-104. <https://doi.org/10.12681/scad.25740>
- Constable, R. (2009). The role of the school social worker. In C. R. Massat, R. Constable, S. McDonald & J. P. Flynn (Eds.), *School social work: Practice, policy and research*. Lyceum Books.
- Cullen, P., Vaughan, G., Li, Z., Price, J., Yu, D., & Sullivan, E. (2019). Counting dead women in Australia: An in-depth case review of femicide. *Journal of family violence*, 34(1), 1-8. <https://doi.org/10.1007/s10896-018-9963-6>
- Γιάννου, Δ. (2012). Ένα Πλαίσιο Δράσης για την Καταπολέμηση των Διακρίσεων βάσει Σεξουαλικού Προσανατολισμού και Έκφρασης Φύλου. Στο Β. Ιωακειμίδης (Επιμ.), *Κοινωνική Εργασία για την Κοινωνική Δικαιοσύνη. Ριζοσπαστική και Κριτική Θεωρία, Πρακτική, Παραδείγματα*. (σσ. 171-190). ΙΩΝ.
- Chiller, P., & Crisp, B. R. (2012). Professional supervision: A workforce retention strategy for social work?. *Australian Social Work*, 65(2), 232-242. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2011.625036>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό

Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Μια Ένωση ισότητας — Στρατηγική για την ισότητα των φύλων 2020-2025. Ανακτήθηκε 20 Ιανουαρίου, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>

Edleson, J. L., Lindhorst, T., & Kanuha, V. K. (2015). Ending gender-based violence: A grand challenge for social work. *Cleveland: American Academy of Social Work & Social Welfare*, 15, 75-81. Retrieved 2022, January 12. <https://grandchallengesforsocialwork.org/wp-content/uploads/2016/01/WP15.pdf>

Education for All Global Monitoring Report (GMR), UNESCO & the United Nations Girls' Education Initiative (UNGEI). (2015). School-related gender-based violence is preventing the achievement of quality education for all. Retrieved 2022, January 18. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232107>

European Union Agency for Fundamental Rights (2014). Violence against women: An EU-wide survey. Retrieved 2021, December 11. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

European Union Agency for Fundamental Rights (2017). Challenges to women's human rights in the EU: Gender discrimination, sexist hate speech and gender-based violence against women and girls. Retrieved 2021, December 19. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-challenges-to-women-human-rights_en.pdf

Feen-Calligan, H., Grasser, L. R., Debryn, J., Nasser, S., Jackson, C., Seguin, D., & Javanbakht, A. (2020). Art therapy with Syrian refugee youth in the United States: An intervention study. *The Arts in Psychotherapy*, 69, 101665. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2020.101665>

Gagnier, C., & Collin-Vézina, D. (2016). The disclosure experiences of male child sexual abuse survivors. *Journal of child sexual abuse*, 25(2), 221-241. <https://doi.org/10.1080/10538712.2016.1124308>

Johnson, E.J., Chami, G. & Udit, A. (2022). A Study on How Domestic Violence Impacts on the Physical, Psychological, and Financial Conditions of Women and Children in Trinidad and Tobago. *Journal of Human Rights and Social Work* 7, 72–83. <https://doi.org/10.1007/s41134-021-00192-y>

Hadi, A. (2020). 'Honor' Killings in Misogynistic Society: A Feminist Perspective. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 9(3), 29-29. <https://doi.org/10.36941/ajis-2020-0039>

- Haarr, R. (2013). Assessment of Violence against Children in Schools in Kazakhstan. Astana, UNICEF Kazakhstan and the Office of the Commissioner for Human Rights in the Republic of Kazakhstan. Retrieved 2022, January 12. <http://unicef.kz/en/publication.html?id=85>
- Hassan, F. M., Khalifa, F. N., El Desouky, E. D., Salem, M. R., & Ali, M. M. (2020). Cyber violence pattern and related factors: online survey of females in Egypt. *Egyptian journal of forensic sciences*, 10(1), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s41935-020-0180-0>
- Henderson, C. (2019). Violence and Bullying in Schools: Tips for Students and Social Workers. Summer Practice Perspectives. National Association of Social Workers. Retrieved 2022, January 14. <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=5PBcpmVjdYk%3D&portalid=0>
- Herman, J. L. (1992). Trauma and recovery: The aftermath of violence - From domestic abuse to political terror. Basic Books.
- Θεμελή, Ο. (2014). Τα Παιδιά Καταθέτει. Η δικανική εξέταση ανηλίκων μαρτύρων, θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης. Τόπος.
- Inter-Agency Standing Committee (2015). Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery. Retrieved 2022, January 11. www.gbvguidelines.org
- Jaconis, M., Boyd, S. J., & Gray, M. J. (2020). History of sexual violence and associated negative consequences: the mediating role of body image dissatisfaction. *Journal of loss and trauma*, 25(2), 107-123. <https://doi.org/10.1080/15325024.2019.1660500>
- Καλλινικάκη, Θ. (1998). Κοινωνική Εργασία. Εισαγωγή στη θεωρία και πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας. Ελληνικά Γράμματα.
- Καλλινικάκη, Θ. (2014). Εισαγωγή στη θεωρία και πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας. Τόπος.
- Καλλινικάκη, Θ. & Κασσέρη. Ζ. (2015). Κοινωνική Εργασία στην Εκπαίδευση – Στα Θρανία των Ετεροτήτων. Τόπος.
- Κανδυλάκη, Α. (2001). Η συμβουλευτική στην Κοινωνική Εργασία. Μετασπουδή, σύγχρονες ακαδημαϊκές εκδόσεις.

- Κανδυλάκη, Α. (2009). Κοινωνική Εργασία σε πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Τόπος.
- Καραγκούνης, Β. (2015). Παρεμβάσεις για την ένταξη μαθητών που προέρχονται από μειονότητες. Στο Θ. Καλλινικάκη & Ζ. Κασσέρη. (Επιμ.), Κοινωνική Εργασία στην Εκπαίδευση – Στα Θρανία των Ετεροτήτων (σσ. 423-472). Τόπος.
- Kjellgren, M., Lilliehorn, S., & Markström, U. (2024). Adolescents' perspectives on SSWs' counselling practice in Swedish elementary schools: "plumb the depths and navigate to shore". *Journal of Children's Services*, 19(1), 20-37. <https://doi.org/10.1108/JCS-06-2023-0035>
- Kuskoff, E., & Parsell, C. (2020). Preventing domestic violence by changing Australian gender relations: Issues and considerations. *Australian Social Work*, 73(2), 227-235. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2019.1641529>
- Leicester, M. (2007). *Special stories for disability awareness: Stories and activities for teachers, parents and professionals*. Jessica Kingsley Publishers.
- Leite, T. H., Pereira, A. P. E., do Carmo Leal, M., & da Silva, A. A. M. (2020). Disrespect and abuse towards women during childbirth and postpartum depression: findings from Birth in Brazil Study. *Journal of affective disorders*, 273, 391-401. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.04.052>
- Mays, J. M. (2006). Feminist disability theory: domestic violence against women with a disability. *Disability & Society*, 21(2), 147-158. <https://doi.org/10.1080/09687590500498077>
- Maziak, W., & Asfar, T. (2003). Physical abuse in low-income women in Aleppo, Syria. *Health care for women international*, 24(4), 313-326. <https://doi.org/10.1080/07399330390191689>
- Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου (2012). *Youth 4 Youth*. Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για Ενδυνάμωση των Νέων για την Πρόληψη της Έμφυλης Βίας μέσω Αλληλοδιδακτικής Προσέγγισης. Ανακτήθηκε Ιανουάριος 15, 2022. https://www.iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/A_Kyklos/School_Democracy/Thematiki_Evdomada/EMFYLES_TAYTOTHTES/ANTHROPINA_DIKAIOMATA/Manual_Youth4Youth.pdf
- Mitchels, B. (2004). *Let's Talk*. Developing effective communication with child victims of abuse and human trafficking. Practical handbook for social workers, police and other professionals. Unmik/Government of Kosovo, Ministry of Labour and Social Welfare. UNICEF. Retrieved 2022, January 12.

<https://humantraffickingsearch.org/wp-content/uploads/2022/03/Lets-Talk-Developing-Effective-Communication-with-Child-Victims-of-Abuse-and-Human-Trafficking-1.pdf>

Moolman, B., Essop, R., & Tolla, T. (2020). Navigating agency: adolescents' challenging dating violence towards gender equitable relationships in a South African township. *South African Journal of Psychology*, 50(4), 540-552. <https://doi.org/10.1177/0081246320934363>

Μπούνα, Α. (2018). Έμφυλες Διαστάσεις της Σχολικής Βίας. (Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων). <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/44097>

Μπούνα, Α. (2019). Η Διαμόρφωση της Έμφυλης Ταυτότητας. Ο Ρόλος της Οικογένειας και του Σχολείου. Πεδίο.

National Association of Social Workers (NASW). (2012). NASW standards for school social work services. National Association of Social Workers. Retrieved 2022, January 17. <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=1Ze4-9-Os7E%3d&portalid=0>

National Association of Social Workers (NASW). (2017). Code of Ethics of the National Association of Social Workers. National Association of Social Workers. Retrieved 2022, January 12. <https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-of-ethics-english>

Νόμος 4823/2021, Αναβάθμιση του σχολείου, ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α 136/3.8.2021)

Ξωχέλλης, Π. (2015). Εισαγωγή στη Παιδαγωγική. Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης. Αφοί Κυριακίδη.

Obi, J. S. C. P., Oguzie, A. E. P., Chigbu, F. E. P., & Nandi, G. C. (2023). Percieved Strategies for Minimizing School Related Gender Based Violence in a Post Covid-19 Era among Adolescents in Awka, Anambra State, Nigeria. *International Journal of Innovative Research in Multidisciplinary Education*, 2(3), 109-114. <https://doi.org/10.58806/ijirme.2023.v2i3n05>

O'Leary, P. J., & Barber, J. (2008). Gender differences in silencing following childhood sexual abuse. *Journal of child sexual abuse*, 17(2), 133-143. <https://doi.org/10.1080/10538710801916416>

- Palermo, T., Bleck, J., & Peterman, A. (2014). Tip of the iceberg: reporting and gender-based violence in developing countries. *American journal of epidemiology*, 179(5), 602-612. <https://doi.org/10.1093/aje/kwt295>
- Palmieri, S. (2013). Sympathetic advocates: male parliamentarians sharing responsibility for gender equality. *Gender & Development*, 21(1), 67-80. <https://doi.org/10.1080/13552074.2013.767501>
- Παναγιωτόπουλος Χ. & Ευθυμίου, Λ. (2016). Διεπιστημονική παρέμβαση στο παιδαγωγικό περιβάλλον; Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού. Στο. Χ. Παναγιωτόπουλος (Επιμ.), *Κοινωνική Εργασία και Σχολείο. Εφαρμοσμένες Διεπιστημονικές Παρεμβάσεις* (σσ. 40-55). ΙΩΝ.
- Papadaki, V., & Giannou, D. (2021). To be or not to be out of the closet?—LGB social workers' visibility management in the workplace in Greece. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 33(2), 225-249. <https://doi.org/10.1080/10538720.2021.1875945>
- Παπαδόπουλος, Α.Γ., Καπέλλα, Α., Κονδύλη, Δ., Λιναρδής, Α., Παπαδούδης, Γ., Χατζηγιάννη, Α., Θεοφίλη, Α. (2023). Έμφυλη βία κατά των γυναικών και άλλες μορφές διαπροσωπικής βίας στην Ελλάδα (GBV-EL): Πρώτα αποτελέσματα της έρευνας. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. <https://doi.org/10.17903/30971.1>
- Postmus, J. L., Plummer, S. B., & Stylianou, A. M. (2016). Measuring economic abuse in the lives of survivors revising the Scale of Economic Abuse. *Violence Against Women*, 22(6), 692–703. <https://doi.org/10.1177/1077801215610012>
- Quinlan, E., Quinlan, A., Fogel, C., & Taylor, G. (Eds.). (2017). *Sexual violence at Canadian universities: Activism, institutional responses, and strategies for change*. Wilfrid Laurier Univ. Press.
- Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. (2011). Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development*, 35(5), 405-411. <https://doi.org/10.1177/0165025411407457>
- Sansonetti, S. (2016). Female refugees and asylum seekers - the issue of integration – Study. EPRS: European Parliamentary Research Service. Retrieved 2021, December 17. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556929/IPOL_STU\(2016\)556929_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556929/IPOL_STU(2016)556929_EN.pdf)

- Saur, R., Hustad, A. E., & Heir, T. (2011). Violence prevention in Norway: Activities and measures to prevent violence in close relationships. Report nr. 4, 78. Retrieved 2022, January 28. <https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/violence-prevention-in-norway-activities-and-measures-to-prevent-violence-in-close-relationships.pdf>
- Singh, J. (2015). Violence against women in cyber world: a special reference to India. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 4(1), 60-76. Retrieved 2022, January 8. <https://garph.co.uk/IJARMSS/Jan2015/8.pdf>
- Sklavou, K. (2019). Violence against women in armed conflicts: pre, during and post. *Obrela Journal of Dialogues in Clinical Neuroscience & Mental Health*, 2(4), 254-258. Retrieved 2022, January 22. <https://doi.org/10.26386/obrela.v2i4.138>
- Snapes, L. (2019, October, 14). Sulli, K-pop star and actor, found dead aged 25. The singer and former f(x) member, who was the victim of online bullying, had severe depression, according to police. *Guardian*. https://www.theguardian.com/music/2019/oct/14/sulli-k-pop-star-former-fx-member-found-dead-aged-25?fbclid=IwY2xjawEwqZlleHRuA2FibQIxMAABHSbbZwJPSR0B_eZggks5HnmoZ8ZMKg545uNHehAEmbOcb-McgNO2KUSk4Q_aem_Fq5ZfxY8IeUnEsGTwesTrw
- Συμβούλιο της Ευρώπης και Σειρά Συνθηκών (2011). Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας. Κωνσταντινούπολη, 11. 2011. Ανακτήθηκε Ιανουάριος 12, 2022. <https://rm.coe.int/1680462536>
- Τσέργας, Ν. (2018). Η τέχνη στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών: ένα εργαστήριο βιωματικής εκπαίδευσης. Στο Α. Κανδυλάκη (Επιμ.) *Κοινωνική Εργασία, Πολιτισμική Ετερότητα & Κριτικός Αναστοχασμός* (σσ. 75-99). Τόπος.
- Yasmine, R., & Moughalian, C. (2016). Systemic violence against Syrian refugee women and the myth of effective intrapersonal interventions. *Reproductive health matters*, 24(47), 27-35. <https://doi.org/10.1016/j.rhm.2016.04.008>
- Ulmestig, R., & Eriksson, M. (2017). Financial consequences of leaving violent men–women survivors of domestic violence and the social assistance system in Sweden. *European Journal of Social Work*, 20(4), 560-571. <https://doi.org/10.1080/13691457.2016.1188778>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. Retrieved 2022, January

16. <https://www.unicef.org/media/66496/file/Behind-the-Numbers.pdf>

United Nations (2008). Human Trafficking. A Crime That Shame Us All. An Introduction to Human Trafficking: Vulnerability, Impact and Action. Retrieved 2022, January 16. <https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2008/AnIntroductiontoHumanTrafficking-VulnerabilityImpactandAction.pdf>

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) & UN Women (2016). Global Guidance. Addressing School-related Gender-based Violence. Retrieved 2022, January 12. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2016/Global-guidance-on-addressing-school-related-gender-based-violence-en.pdf>

United Nations (2015). Universal Declaration of Human Rights. Retrieved 2022, January 14. https://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf

Population Information Program & Center for Health and Gender Equity (1999). Ending violence against women. *Issues in World Health*, 11, 1-44. Retrieved 2021, December 14. http://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/Population%20Reports%2C%20Ending%20Violence%20Against%20Women%2099_0.pdf

World Health Organization (2018). Recommendations intrapartum care for a positive childbirth experience. Retrieved 2022, January 11. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/260178/9789241550215-eng.pdf>

World Health Organization (2020). Female genital mutilation. World Health Organization. Retrieved 2022, January 12. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation>

Wyatt Kaminski, J., Valle, L.A., Filene, J.H. & Boyle, C. L. (2008). A Meta-analytic Review of Components Associated with Parent Training Program Effectiveness. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 567-589. <https://doi.org/10.1007/s10802-007-9201-9>

Χατζηφωτίου, Σ. (2021). Κοινωνική Εργασία και Ενδοοικογενειακή Βία. ΤΖΙΟΛΑ.

Gender-based violence and School Social Work: A review study

Kaplanis Konstantinos¹, Chatzifotiou Sevaste²

¹ School Social Worker, BSc. in Social Work, MEd. in Special Education, MA in School Social Work, Trainee Systemic Psychotherapist, 2nd School Network of Educational Support at the Center for Interdisciplinary Assessment, Counseling, and Support of Boeotia

² Professor of Social Work, Gender, and Domestic Violence, Democritus University of Thrace, Department of Social Work

ABSTRACT

This article is a literature review study on gender-based violence, focusing on school-based gender violence and the role of School Social Work in addressing it within the school environment. The review was based on databases such as PubMed, PsycInfo, SCOPUS, Taylor & Francis, Springer, and Google Scholar, without time restrictions on the publications. A total of 180 sources from 1992 to 2024 were analyzed, of which 74 were selected based on their relevance to the topic and their coverage of three thematic fields: gender-based violence, school-based gender violence, and School Social Work with an emphasis on best practices. The review identifies conceptual definitions of gender-based and school-based gender violence, as well as the contribution of School Social Work in preventing and addressing the phenomenon through best practices. Emphasis is placed on the impacts of gender-based violence on the mental health of women, girls, vulnerable groups, and individuals outside heteronormativity, with girls and women facing severe mental health issues due to gender-based victimization. The school, as a secondary socialization factor, serves as a setting for the development of forms of gender-based violence that affect students' mental health and academic performance. School Social Work, through theory and practice, directly contributes to the prevention and management of school-based gender violence, promoting a supportive and safe environment for all children. School social workers (hereafter referred to as SSWs) implement holistic interventions for the positive development and well-being of students, regardless of their gender, aiming to inform, support, and empower the educational community.

Key-words: Gender-Based Violence, School Gender-Based Violence, Social Work, School Social Work, School Social Worker

Correspondence: Konstantinos Kaplanis, kostaskapl@hotmail.com

Μια συγκριτική προσέγγιση της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ και ετερόφυλες σχέσεις: Ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας

Ζερέ Ερισέλντα¹, Χατζηφωτίου Σεβαστή²

¹ Κοινωνική Λειτουργός, Υποψήφια Διδασκτορίσα, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

² Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας, Φύλου και Ενδοοικογενειακής βίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα βιβλιοανασκοπική μελέτη εστιάζει στο φαινόμενο της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις σε σύγκριση με τις ετερόφυλες σχέσεις. Η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα αποτελεί μια έντονα στιγματισμένη, καταπιεσμένη και περιθωριοποιημένη πληθυσμιακή ομάδα. Ως εκ τούτου, επιδιώχθηκε η διερεύνηση των επιπέδων βίας μεταξύ των ΛΟΑΤΚΙ+ και των ετερόφυλων σχέσεων, των διαφοροποιήσεων που υφίστανται στις μορφές βίας, των εμποδίων στην αναζήτηση βοήθειας, καθώς και των υφιστάμενων παρεμβάσεων της Κοινωνικής Εργασίας. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, πραγματοποιήθηκε δευτερογενής έρευνα σε τρεις βάσεις δεδομένων (PubMed, Scopus και Google Scholar). Επίσης συλλέχτηκαν δεδομένα που ήταν καταχωρημένα στις εκδόσεις Springer Link, Sage Pub, JSTOR. Αρχικά εντοπίστηκαν 214 έγγραφα, εκ των οποίων τελικά συμπεριλήφθηκαν στη μελέτη οι 43, έπειτα από την αξιολόγηση των μελετών βάσει των κριτηρίων επιλογής και απόρριψης. Σύμφωνα με τα ευρήματα της ανασκόπησης, τα επίπεδα βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις είναι υψηλότερα συγκριτικά με τις ετερόφυλες σχέσεις. Οι μορφές βίας παραμένουν ίδιες, αλλά η διαφοροποίηση έγκεινται στην άσκηση της βίας, η οποία είναι ειδικά εστιασμένη στη ταυτότητα του φύλου και την σεξουαλικότητα του θύματος. Τα συστημικά εμπόδια στην αναζήτηση βοήθειας, συμπεριλαμβανομένου των διακρίσεων, της έλλειψης συμπεριληπτικών υπηρεσιών και του κοινωνικού στίγματος, θέτουν σε αορατότητα την συντροφική βία στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις. Αναφορικά με τον ρόλο και τις παρεμβάσεις των κοινωνικών λειτουργών, η βιβλιογραφία είναι αρκετά περιορισμένη σε διεθνές και εθνικό επίπεδο. Υφίσταται έντονη ανάγκη για μελλοντικές πρωτογενείς έρευνες στο πεδίο της συντροφικής βίας, λαμβάνοντας υπόψη όλους τους σεξουαλικούς προσανατολισμούς και τις ταυτότητες του φύλου, προκειμένου να αναπτυχθούν στοχευμένες παρεμβάσεις στο πεδίο της Κοινωνικής Εργασίας για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Λέξεις-κλειδιά: Συντροφική βία, ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, Κοινωνική Εργασία

Στοιχεία Επικοινωνίας: Ερισέλντα Ζερέ, ezere@sw.duth.gr

Εισαγωγή

Το αρκτικόλεξο ΛΟΑΤΚΙ+ περιλαμβάνει τις λέξεις Λεσβίες, Ομοφυλόφιλοι, Αμφιφυλόφιλοι, Τρανς, Κουήρ και Ίντερσεξ, δηλαδή περιλαμβάνει ζητήματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών του φύλου (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020). Το σύμβολο της πρόσθεσης στο τέλος του αρκτικόλεξου συμβολίζει όλα τα άτομα που δεν συγκαταλέγουν τον εαυτό τους σε αυτές τις κατηγορίες, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο πόσο ευρύ είναι το φάσμα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας (Carter, 2020). Στην αγγλική γλώσσα, ο όρος αυτός αποδίδεται ως LGBTQI+ (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Intersex), έχει συμπεριληπτική χροιά και απορρίπτει την ύπαρξη μονάχα δύο κυριάρχων φύλων και την ύπαρξη ενός μόνο σεξουαλικού προσανατολισμού, δηλαδή της ετεροφυλοφιλίας (Lindsey, 2021). Η σύμπραξη όλων των μελών της κοινότητας λειτουργεί ενισχυτικά στην διαμόρφωση πολιτικών συμμαχιών, προκειμένου να αναδειχθούν τα ζητήματα των σεξουαλικών και έμφυλων μειονοτήτων. Συνεπώς, υφίστανται τουλάχιστον τρεις διακριτές κοινότητες, η καθεμία με τις δικές της εξατομικευμένες ανάγκες και προβλήματα (Winfield, 2019).

Η ταυτότητα του φύλου αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του εαυτού του κάθε ατόμου. Αφορά στην εσωτερική αίσθηση σε σχέση με το φύλο, δηλαδή το θηλυκό, το αρσενικό, και τα δύο ή κανένα απ' αυτά, η οποία δεν ταυτίζεται με το φύλο που αποδόθηκε στο άτομο κατά τη διάρκεια της γέννησής του (Morrow, 2006; Soh, 2020). Έτσι, η ταυτότητα του φύλου ορίζεται από το ίδιο το άτομο και αποτελεί μια προσωπική και εσωτερική διαδικασία (Brill & Pepper, 2008). Συχνά, η ταυτότητα του φύλου μπορεί να ταυτίζεται με το βιολογικό φύλο του ατόμου. Όταν υπάρχει αυτή η συμφωνία, τότε το άτομο χαρακτηρίζεται ως σις (cis/cisgender), όπου σύμφωνα με την λατινική προέλευση του προθέματος αυτού μπορεί να μεταφραστεί «στην ίδια μεριά» (Παγάνης, 2020; Carter, 2020; Dalzell & Protos, 2020; Russell & Viggiani, 2018).

Το φάσμα της ταυτότητας του φύλου είναι ιδιαίτερα ποικιλόμορφο. Αυτό αντικατοπτρίζεται στα άτομα που δεν ταυτίζονται με το βιολογικό τους φύλο. Πιο συγκεκριμένα, η εσωτερική αίσθηση αυτών των ατόμων δεν συμφωνεί με τα πρωτογενή και δευτερογενή βιολογικά χαρακτηριστικά τους (Dalzell & Protos, 2020). Τα άτομα που δεν ταυτίζονται με τον αποδοθέν κατά τη γέννηση φύλο τους χαρακτηρίζονται ως τρανς (trans/transgender ή διεμφυλικός/ή/ό). Πρόκειται για έναν όρο-ομπρέλα, ο οποίος περιλαμβάνει μια ευρύτητα και ποικιλομορφία ως προς τον προσδιορισμό της ταυτότητας του φύλου είτε μέσα στο δίπολο άνδρας – γυναίκα (trans men, trans women) είτε εκτός αυτού του δίπολου, δηλαδή non – binary (άτομα που δεν αυτοπροσδιορίζονται μεταξύ του δίπολου θηλυκό – αρσενικό), gender – fluid (ρευστή ταυτότητα φύλου), agender (απουσία ύπαρξης κάποιας ταυτότητας φύλου) και bigender (συνδυασμός ταυτοτήτων φύλου) (Παγάνης, 2020; Dalzell & Protos, 2020).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως για να θεωρηθεί κάποιο άτομο διεμφυλικό, δεν είναι απαραίτητο να έχει υποβληθεί σε επέμβαση επαναπροσδιορισμού του φύλου ή ακόμα και να το επιθυμεί (Parents, Families and Friends of Lesbians and Gays – PFLAG, 2006). Ακόμη, η μη ταύτιση με το βιολογικό φύλο δεν σχετίζεται με τον σεξουαλικό προσανατολισμό του ατόμου, καθώς τα τρανς άτομα μπορούν να προσδιορίζονται ως ετεροφυλόφιλα, ομοφυλόφιλα, λεσβίες ή αμφιφυλόφιλα (Brill & Pepper, 2008).

Η σεξουαλικότητα αποτελεί όρο-ομπρέλα και είναι μια πολυδιάστατη έννοια, η οποία σχετίζεται με την συμπεριφορά, τις ενέργειες, την επιθυμία, την έλξη και τις σκέψεις (Jolles, 2016). Αποτελεί σημαντική πτυχή της ανθρώπινης φύσης, καθώς πέραν της αναπαραγωγής, ορίζει την σεξουαλική ταυτότητα των ατόμων αλλά και πώς αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους. Έτσι, μέρος της σεξουαλικότητας αποτελούν ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η σεξουαλική ταυτότητα και η σεξουαλική έκφραση (Russell & Viggiani, 2018).

Ο σεξουαλικός προσανατολισμός αφορά στην σεξουαλική, συναισθηματική ή και ρομαντική έλξη ενός ατόμου προς ένα άλλο ή άλλα άτομα (Crooks et al., 2020). Αυτή η σωματική, ρομαντική και σεξουαλική έλξη, μπορεί να περιλαμβάνει την έλξη από άτομα του ίδιου φύλου (λεσβία, γκέι, ομοφυλόφιλος/ή), του αντίθετου φύλου (ετεροφυλόφιλος/ή, στρέιτ, straight), και των δύο φύλων (αμφιφυλόφιλος/η/ο), ή να υπάρχει έλξη προς παραπάνω από ένα άτομο ή και προς όλα τα άτομα, (pansexual, fluid sexuality) (Russell & Viggiani, 2018). Αναλυτικότερα, ο όρος «λεσβία» αναφέρεται στις γυναίκες οι οποίες έλκονται σεξουαλικά και ρομαντικά από άλλες γυναίκες. Ο όρος «γκέι» ή «ομοφυλόφιλος/ή» αναφέρεται συχνότερα στους άνδρες, αλλά αξιοποιείται και για τις γυναίκες, και αφορά άνδρες που έλκονται ρομαντικά και σεξουαλικά από άτομα του ίδιου φύλου (Morrow, 2006). Οι ανωτέρω όροι περιγράφουν την σεξουαλική και ρομαντική έλξη ανάμεσα στο δίπολο, ενώ οι όροι που αναφέρονται στην έλξη προς δύο ή και περισσότερων ατόμων περιλαμβάνουν τα αμφιφυλόφιλα άτομα (bisexual) και τα πανσέξουαλ άτομα (pansexual). Η αμφισεξουαλικότητα αποτελεί μια συνεχή διαδικασία σε εξέλιξη, η οποία σχετίζεται με την σεξουαλική ή και ρομαντική έλξη ενός ατόμου προς και στα δύο φύλα, όχι απαραίτητα ταυτόχρονα ή και ισότιμα (Morrow, 2006; Underwood & Dailey, 2017; Weber & Heffern, 2008).

Ο όρος συντροφική βία (Intimate Partner Violence) υιοθετήθηκε προκειμένου να αναδειχθεί πως η βία κατά των γυναικών δεν περιορίζεται αποκλειστικά μέσα στο πλαίσιο του έγγαμου βίου. Ως εκ τούτου, το 1999 προτάθηκε η χρήση του συγκεκριμένου όρου, προκειμένου να διαχωριστεί από τις άλλες μορφές οικογενειακής βίας (όπως η παιδική κακοποίηση) και να δοθεί έμφαση στη συγκεκριμένη προβληματική (Nikolaidis & Paranjape, 2009). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (2019) ορίζει τη συντροφική βία ως συμπεριφορά από τωρινό ή και πρώην σύντροφο, η οποία έχει ως στόχο την πρόκληση βλάβης σε σωματικό, σεξουαλικό ή και ψυχολογικό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένου του σεξουαλικού καταναγκασμού και της ελεγκτικής συμπεριφοράς.

Η χρήση του όρου «συντροφική βία» δεν υιοθετήθηκε αποκλειστικά για την ανάδειξη της ύπαρξης βίας στις σχέσεις εκτός της επίσημης δέσμευσης, αλλά αποτελεί και έναν συμπεριληπτικό όρο, αναδεικνύοντας την έμφυλη διάσταση της βίας, όπου τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες μπορούν να είναι είτε δέκτες είτε δράστες της (Basile & Black, 2011). Έτσι, με το πέρασμα των ετών έγινε κατανοητό πως η συνθήκη αυτή δεν αφορά αποκλειστικά τις ετερόφυλες γυναίκες στα πλαίσια της επίσημης δέσμευσης, αλλά όλα τα άτομα ανεξαρτήτου σεξουαλικού προσανατολισμού, φύλου, επίσημης ή ανεπίσημης δέσμευσης από τωρινούς ή/και πρώην συντρόφους (McHugh & Frieze, 2006). Επομένως, αποτελεί έναν εξελισσόμενο και περισσότερο διευρυμένο όρο, ο οποίος περιλαμβάνει τις σχέσεις έξω από το πλαίσιο της επίσημης δέσμευσης και έξω από το δίπολο της ετεροκανονικότητας (Hollin, 2016).

Παρά το γεγονός ότι η ενδοοικογενειακή βία συνιστά ένα ζήτημα παγκόσμιας υγείας με επιδημιολογικές διαστάσεις, η βία που εκτυλίσσεται μέσα στο φάσμα των ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικών σχέσεων δεν είναι πλήρως κατανοητή και συχνά αγνοείται (Townsend & Kennedy – Bailey, 2021). Οι παραδοσιακές αντιλήψεις που συνοδεύουν τους έμφυλους ρόλους έχουν διαμορφώσει μια σειρά κοινωνικών προκαταλήψεων, οι οποίες επιδρούν αρνητικά στην αντίληψη της ενδοοικογενειακής βίας. Αυτή η συνθήκη οδηγεί στην αγνόηση της βίας και της κακοποίησης μέσα στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις, ενώ συχνά διαμορφώνει τη πεποίθηση πως η βία στις ετερόφυλες σχέσεις είναι περισσότερο σοβαρή και υφίσταται μεγαλύτερη αναγκαιότητα παρέμβασης (Petilli, 2016). Επιπλέον, οι έμφυλοι ρόλοι που επικρατούν στην κοινωνία έχουν δημιουργήσει μια ορισμένη αντίληψη για το ποιο άτομο μπορεί να είναι θύμα ή δράστης βίας στις συντροφικές/συζυγικές σχέσεις. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ετεροκανονικότητα και ο ετεροσεξισμός έχουν διαμορφώσει μια συγκεκριμένη στάση της κοινωνίας ως προς την πρόσληψη της βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις (Brown, 2008). Έτσι, η συντροφική βία παραδοσιακά εστιάζει στη βία κατά των γυναικών, αγνοώντας πολλές φορές την ενσωμάτωση των

πληθυσμών που δεν ταυτίζονται με τα κοινωνικά πρότυπα θύμα/δράστης (Walker, 2015).

Μεθοδολογία

Μεθοδολογία αναζήτησης των μελετών

Η παρούσα βιβλιοανασκοπική μελέτη πραγματοποιήθηκε στις βάσεις δεδομένων PubMed, Scopus και Google Scholar. Επίσης συλλέχτηκαν δεδομένα που ήταν καταχωρημένα στις εκδόσεις JSTOR, Sage Pub και Springer Link. Αυτές οι πηγές προσφέρουν ολοκληρωμένη κάλυψη σε διάφορους κλάδους και, ειδικότερα στις κοινωνικές επιστήμες, δίνουν έμφαση σε δημοσιεύσεις που έχουν αξιολογηθεί από κριτές και παρέχουν σύγχρονο περιεχόμενο με τις τελευταίες επιστημονικές εξελίξεις. Για την αναζήτηση των μελετών χρησιμοποιήθηκαν οι εξής λέξεις-κλειδιά: LGBTQ+ Intimate Partner Violence, types of LGBTQ+ IPV, prevalence of IPV in LGBTQ+, barriers to disclosure of LGBTQ+ IPV, social work IPV interventions with LGBTQ+. Οι αντίστοιχες λέξεις – κλειδιά χρησιμοποιήθηκαν και στην ελληνική γλώσσα. Δεν τέθηκε χρονολογικός περιορισμός ως προς το έτος δημοσίευσης των μελετών. Η διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας και η συγγραφή του άρθρου ήταν τρεις μήνες (Μάιος – Ιούλιος, 2024). Πιο συγκεκριμένα, κατά τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο πραγματοποιήθηκε η αναζήτηση, ο εντοπισμός και η αξιολόγηση των μελετών που αξιοποιήθηκαν, ενώ τον Ιούλιο πραγματοποιήθηκε η συγγραφή του άρθρου.

Ερευνητικά ερωτήματα

1. Ποια είναι τα ποσοστά συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις σε σχέση με τις ετερόφυλες;
2. Ποιες μορφές βίας αξιοποιούνται στο πλαίσιο των ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικών σχέσεων;
3. Τι εμπόδια αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας στην αποκάλυψη της βίας;
4. Με ποιους τρόπους μπορούν οι κοινωνικοί λειτουργοί να παρέμβουν για την αντιμετώπιση περιστατικών συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις;

Κριτήρια επιλογής και αποκλεισμού

Ως κριτήρια επιλογής τέθηκαν η αναζήτηση ερευνητικών άρθρων σε έγκριτα επιστημονικά περιοδικά και πηγές πληροφόρησης, των οποίων τα άρθρα έχουν αξιολογηθεί από επιτροπές κριτών, είναι αναγνωρισμένα στη διεθνή επιστημονική κοινότητα και έχουν ικανοποιητικό δείκτη απήχησης. Ειδικότερα, η αναζήτηση των ερευνητικών άρθρων αφορά σε ΛΟΑΤΚΙ+ εμπειρίες συντροφικής βίας, ενώ επιμέρους θεματικά πεδία αποτέλεσαν οι μορφές συντροφικής βίας, τα εμπόδια στην αποκάλυψη της συντροφικής βίας και στην αναζήτηση βοήθειας, καθώς και οι παρεμβάσεις της Κοινωνικής Εργασίας για την αντιμετώπιση περιστατικών συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις. Ως κριτήρια απόρριψης τέθηκαν άρθρα τα οποία δεν αναφέρονται σε ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και στα επιμέρους πεδία που ορίστηκαν, άρθρα όπου η πρόσβαση στο πλήρες κείμενο ήταν αδύνατη, άρθρα από χώρες εκτός του δυτικού πολιτισμού, καθώς και άρθρα που είναι γραμμένα σε άλλη γλώσσα πλην της ελληνικής και αγγλικής.

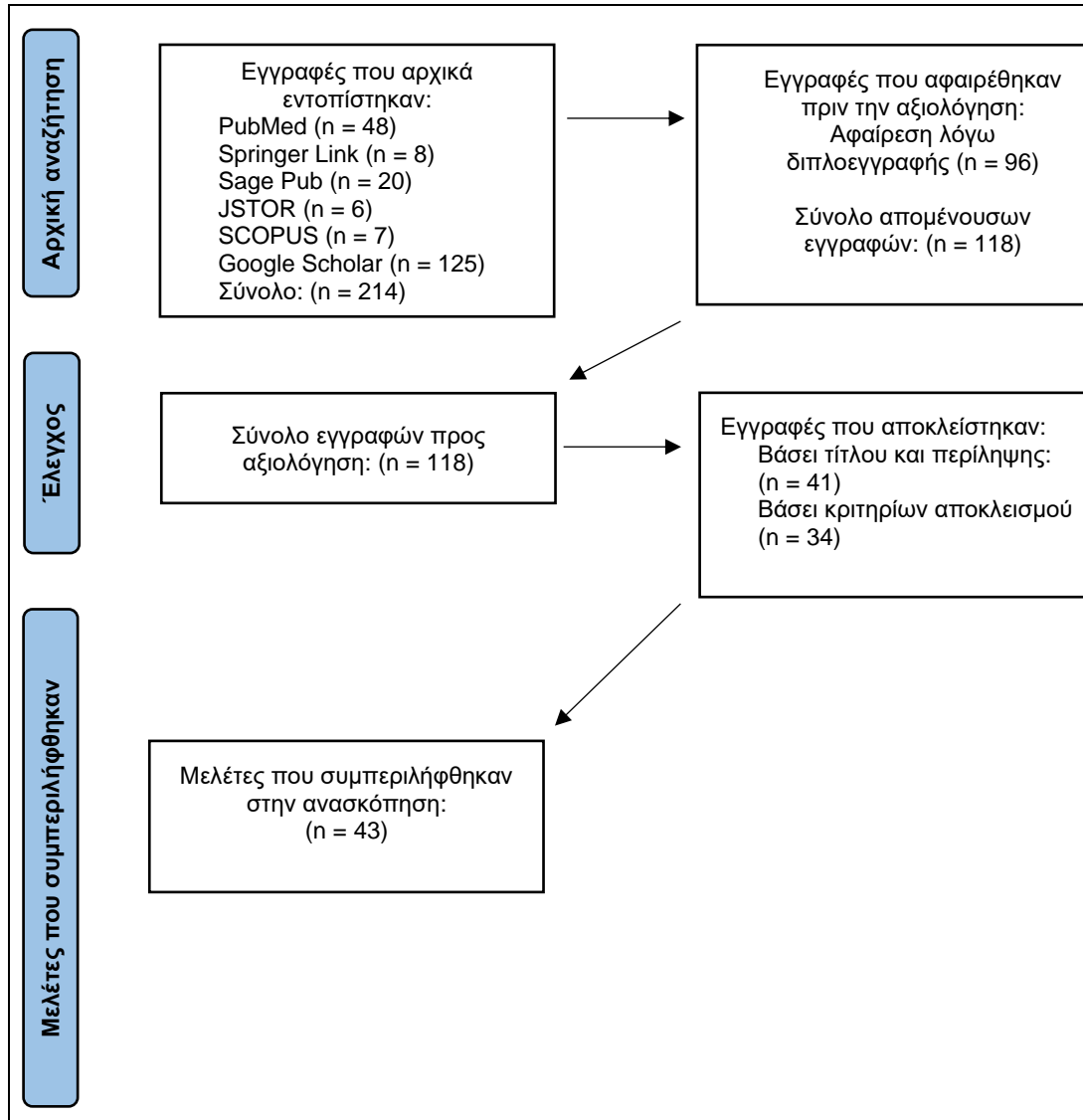
Διαδικασία αναζήτησης των μελετών και ένταξής τους στην ανασκόπηση

Η διαδικασία αναζήτησης των μελετών και ένταξής τους στην ανασκόπηση παρουσιάζεται στο PRISMA διάγραμμα ροής (Πίνακας 1). Αρχικά, εντοπίστηκαν 214 δυνητικές εγγραφές. Εξ' αυτών, αφαιρέθηκαν 96 λόγω διπλοεγγραφής. Έτσι, οι 118 απομένουσες εγγραφές τέθηκαν προς έλεγχο και αξιολόγηση. Συνολικά αποκλείστηκαν 75 εγγραφές. Ειδικότερα, 41 αποκλείστηκαν βάσει του τίτλου και της περιλήψης, και 34 βάσει των κριτηρίων αποκλεισμού που αρχικά τέθηκαν, μετά την ανάγνωση του

πλήρες κείμενου. Οι μελέτες που τελικά συμπεριληφθήκαν στην παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση ήταν 43.

Πίνακας 1.

Διάγραμμα ροής (PRISMA Flow Diagram)

Αποτελέσματα

Παρακάτω παρουσιάζονται τα ευρήματα της ανασκόπησης σε ξεχωριστές ενότητες με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν. Συγκεκριμένα, οι ενότητες που ακολουθούν αφορούν στον επιπολασμό του φαινομένου της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις σε σύγκριση με τις ετερόφυλες. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στις μορφές βίας και στις διαφορές που υφίστανται μεταξύ των ΛΟΑΤΚΙ+ και των ετερόφυλων σχέσεων. Ακολουθούν τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας στην αποκάλυψη της κακοποίησης και στην αναζήτηση βοήθειας. Στην τελευταία ενότητα, παρουσιάζονται τα ευρήματα που αφορούν στις παρεμβάσεις των κοινωνικών

λειτουργιών για την αντιμετώπιση περιστατικών συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις.

Επιπολασμός του φαινομένου της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις

Τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα είναι πιθανότερο να βιώσουν κακοποίηση σε μια ρομαντική ή σεξουαλική σχέση από ότι τα ετερόφυλα άτομα και τα άτομα που ταυτίζονται με το βιολογικό τους φύλο (Messinger, 2017). Επιπλέον, τα ποσοστά των ερευνών ενδέχεται να είναι ακόμη πιο υψηλά, λόγω του ότι τα άτομα με διαφορετική ταυτότητα φύλου και σεξουαλικότητας είναι λιγότερο πιθανό να αναφέρουν τη βία που βιώνουν (Russell, 2020). Η βιβλιογραφία και η έρευνα αναφορικά με τη συντροφική βία στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις είναι αρκετά πρόσφατες και περιορισμένες σε σχέση με το φαινόμενο της συντροφικής βίας στις ετερόφυλες σχέσεις (Rollè et al., 2018).

Στη διατομεακή έρευνα που διεξήγαγαν οι Harland et al. (2021), με δείγμα 1,136 ασθενών (Τμήμα Επειγόντων Περιστατικών-ΤΕΠ) κατά το χρονικό διάστημα 2015 – 2016, τα ευρήματα έδειξαν πως ο επιπολασμός της συντροφικής βίας ήταν σημαντικά υψηλότερος στις λεσβίες, στους ομοφυλόφιλους, τα αμφιφυλόφιλα και τα διεμφυλικά άτομα σε σχέση με τα ετερόφυλα άτομα. Επιπλέον, σύμφωνα με τα ευρήματα της ίδιας έρευνας, η αναφορά περιστατικών συντροφικής βίας ήταν κατά 63% υψηλότερη στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις σε σύγκριση με τις ετερόφυλες σχέσεις.

Παρόλο που οι έρευνες εστιάζουν όλο και περισσότερο στη συντροφική βία μεταξύ των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, μεγάλη έμφαση δίνεται στον σεξουαλικό προσανατολισμό, σε αντίθεση με την ταυτότητα του φύλου (Langenderfer – Magruder et al., 2016). Σε έρευνα εθνικής εμβέλειας στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής το 2010, με 18,049 συμμετέχοντα άτομα, διερευνήθηκε το ποσοστό θυματοποίησης των ατόμων σε συνάρτηση με τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό στο πλαίσιο των συντροφικών τους σχέσεων. Τα ευρήματα της μελέτης έδειξαν πως τα ποσοστά σωματικής βίας, βιασμού και παρακολούθησης ήταν υψηλότερα στις ομόφυλες και αμφιφυλόφιλες σχέσεις των γυναικών και ανδρών, ενώ τα ποσοστά ήταν ακόμη πιο υψηλά αναφορικά με την ψυχολογική βία, συγκριτικά με τις ετερόφυλες σχέσεις (Walters et al., 2013). Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας του Messinger (2010), επιβεβαιώνεται πως η ύπαρξη διαφορετικού σεξουαλικού προσανατολισμού αυξάνει σημαντικά τον κίνδυνο θυματοποίησης στο πλαίσιο της συντροφικής βίας, ενώ παράλληλα τα αυξημένα ποσοστά βίας στις συντροφικές σχέσεις μεταξύ λεσβιών μπορούν να λάβουν την ερμηνεία ότι οι λεσβίες γυναίκες ασκούν σε μεγάλο βαθμό βία στις συντροφικές τους σχέσεις.

Σε έρευνα που διεξήχθη στην Ιταλία με 325 συμμετέχουσες λεσβίες γυναίκες, το 68,9% δήλωσε πως είχε διαπράξει τουλάχιστον μια πράξη ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, το 67,7% δήλωσε πως είχε ασκήσει ψυχολογική κακοποίηση, το 14,8% σωματική κακοποίηση και το 14,2% σεξουαλική κακοποίηση (Tognasso et al., 2022). Συνεπώς, παρατηρείται πως οι πράξεις συντροφικής βίας στις ομόφυλες σχέσεις συνιστούν συχνό φαινόμενο, με επικρατούσες μορφές βίας την συναισθηματική και σωματική κακοποίηση και την ελεγκτική συμπεριφορά, ενώ τα ποσοστά βίας είναι αντίστοιχα ή και υψηλότερα σε σχέση με αυτά στις ετερόφυλες σχέσεις (Bolat, 2016).

Αντίστοιχα, σε έρευνα που διεξήχθη στον Καναδά το 1998 με δείγμα 284 ομόφιλους και αμφιφυλόφιλους άνδρες, στις ομόφυλες συντροφικές σχέσεις μεταξύ ανδρών, εντοπίζονται υψηλά ποσοστά ψυχολογικής και σωματικής κακοποίησης, ενώ μέτρια ήταν τα ποσοστά σεξουαλικής κακοποίησης, η οποία λάμβανε χώρα στο πλαίσιο της ψυχολογικής βίας. Το 41% των συμμετεχόντων ανέφερε πως είχαν υποστεί σωματική βία, ενώ το 35% είχε ασκήσει σωματική βία. Σε σχέση με την ψυχολογική κακοποίηση, το 94% ανέφερε πως είχε βιώσει ψυχολογική βία, ενώ το 96% πως είχε ασκήσει ψυχολογική βία (Bartholomew et al., 2008). Μέσα από τα ευρήματα των ερευνών διακρίνεται πως η ψυχολογική κακοποίηση αποτελεί τη πιο συχνή μορφή βίας στις ομόφυλες συντροφικές σχέσεις

(Bartholomew et al., 2008; Bolam, 2016; Walters et al., 2013).

Οι εμπειρίες των ομόφυλων και των αμφιφυλόφιλων ατόμων αναγνωρίζονται συχνότερα σε σχέση με τις εμπειρίες των διεμφυλικών ατόμων, οι οποίες συνεχίζουν να παραβλέπονται τόσο σε κοινωνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο έρευνας (Walker, 2015). Οι έρευνες σχετικά με τη διερεύνηση της συντροφικής βίας με έμφαση στις ποικίλες ταυτότητες του φύλου είναι ιδιαίτερα περιορισμένες, γεγονός που συμβάλλει περαιτέρω στην αορατότητα της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας (Langenderfer – Magruder et al., 2016).

Σε έρευνα που διεξήχθη στη Σκωτία με 60 συμμετέχοντα διεμφυλικά άτομα (28 τρανς γυναίκες, 19 τρανς άνδρες και 13 άτομα που αυτοπροσδιορίζονται εκτός του δίπολου), το 80% δήλωσε πως είχε βιώσει συναισθηματική, σεξουαλική ή σωματική κακοποίηση από τωρινό ή/και πρώην σύντροφο, ενώ η πιο συχνή μορφή βίας ήταν η συναισθηματική κακοποίηση με τη μορφή ελεγκτικής συμπεριφοράς (60%) (Roch & Morton, 2010). Στην έρευνα των Peitzmeier et al. (2020), τα διεμφυλικά άτομα, συγκριτικά με τα cisgender άτομα, είναι 1,7 φορές περισσότερο πιθανό να βιώσουν οποιαδήποτε μορφή συντροφικής βίας. Στην ίδια έρευνα, ο μέσος όρος επιπολασμού αναφορικά με τη σωματική βία ήταν 37,5% και 25% σε σχέση με τη σεξουαλική κακοποίηση (Peitzmeier et al., 2020). Επιπλέον, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε 13 χώρες (Αυστραλία, Αυστρία, Βραζιλία, Δανία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ολλανδία, Νέα Ζηλανδία, Ελβετία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής) με 35,854 συμμετέχοντα άτομα κατά το έτος 2020, αναδείχθηκε πως υψηλότερα ποσοστά συντροφικής βίας εντοπίστηκαν σε non – binary άτομα (23%), ενώ αμέσως επόμενοι ήταν οι άνδρες που βρίσκονταν σε συντροφική σχέση με άνδρες, ενώ το 15,5% ήταν γυναίκες που ήταν σε σχέση με άλλες γυναίκες (Gilchrist et al., 2023). Τα ευρήματα της έρευνας των Walters et al. (2013) έρχονται σε αντίθεση με την έρευνα των Gilchrist et al. (2023), όπου τα επίπεδα βίας των ομόφυλων γυναικών είναι χαμηλότερα σε σχέση με την έρευνα των πρώτων, γεγονός που απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.

Στην Ελλάδα το φαινόμενο της συντροφικής βίας δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς. Εντοπίστηκε μια έρευνα, ωστόσο η συμπερίληψη της στην παρούσα μελέτη δεν κατέστη δυνατή λόγω της αδυναμίας πρόσβασης στο πλήρες κείμενο. Συνεπώς, μέσα από τα ευρήματα των ερευνών διακρίνεται πως τα διεμφυλικά άτομα βιώνουν δραματικά υψηλά ποσοστά θυματοποίησης στις συντροφικές τους σχέσεις σε σχέση με τα cisgender άτομα (Peitzmeier et al., 2020), ενώ επιβεβαιώνεται πως η συντροφική βία μπορεί να λάβει χώρα ανεξαρτήτως της ταυτότητας του φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού του ατόμου (Gilchrist et al., 2023).

Μορφές ενδοοικογενειακής και συντροφικής βίας

Με την εξέλιξη της έρευνας στον τομέα της συντροφικής και ενδοοικογενειακής βίας, γίνεται σαφές πως η κακοποίηση στις συντροφικές/συζυγικές σχέσεις συνιστά ένα ιδιαίτερα περίπλοκο και σκοτεινό φαινόμενο. Μια σημαντική αναγνώριση είναι πως η βία στις συντροφικές σχέσεις εντοπίζεται και εκτός του κανονιστικού και παραδοσιακού δίπολου άνδρας – γυναίκα (Laskey & Bolam, 2019). Το μοτίβο της συντροφικής βίας που αναπτύσσεται στο πλαίσιο των ΛΟΑΤΚΙ+ ρομαντικών και ερωτικών σχέσεων εμφανίζει πολλές ομοιότητες με τη βία που λαμβάνει χώρα στις ετερόφυλες σχέσεις. Εντούτοις, οι διαφορές εντοπίζονται στις δυναμικές που αναπτύσσονται, στις τακτικές κακοποίησης που χρησιμοποιούνται και στα εμπόδια στην αναζήτηση βοήθειας (Messinger, 2017).

Οι μορφές κακοποίησης που λαμβάνουν χώρα στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις περιλαμβάνουν την συναισθηματική, λεκτική, σωματική, σεξουαλική, οικονομική κακοποίηση, την απομόνωση (Quinn, 2020), τον καταναγκαστικό έλεγχο και την εξαναγκαστική συμπεριφορά (Peterman & Dixon, 2003). Αυτές οι μορφές βίας αποτελούν κοινή γνώση, καθώς συνιστούν βασικές πρακτικές

κακοποίησης στις ετερόφυλες σχέσεις και στη βία κατά των ετερόφυλων γυναικών. Παρά τις ομοιότητες στις μορφές κακοποίησης στις ετερόφυλες και στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις, υφίστανται ορισμένες σημαντικές διαφορές στις πρακτικές βίας που παρατηρούνται στο ΛΟΑΤΚΙ+ φάσμα. Αυτές οι πρακτικές επηρεάζουν αρνητικά τα θύματα και διαμορφώνουν τις αντιδράσεις της κοινωνίας ως προς το φαινόμενο (Brown, 2008).

Διαφοροποιήσεις στις μορφές βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις

Ο ετεροσεξισμός και η ετεροκανονικότητα συνιστούν μια από τις σημαντικότερες διαφορές στην άσκηση βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις. Αυτά τα κοινωνικά ιεραρχικά συστήματα επηρεάζουν αρνητικά και ενισχύουν την άσκηση βίας στις μη κανονιστικές συντροφικές σχέσεις, καθώς ασκούν κοινωνικές δυνάμεις οι οποίες θέτουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα σε μια περισσότερο ευάλωτη θέση, παρέχοντας στα άτομα που ασκούν βία σημαντική δύναμη και εξουσία (McLeod et al., 2018).

Κατ' αυτό τον τρόπο η ομοφοβία, η αμφιφοβία και η τρανσφοβία αξιοποιούνται ως ελεγκτικές τακτικές σε έναν ετεροσεξιστικό και ετεροκανονικό κόσμο (Erbaugh, 2007). Αυτό επιβεβαιώνεται και από προηγούμενες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί, σύμφωνα με τις οποίες η ομοφοβία, η αμφιφοβία και τρανσφοβία αξιοποιούνται ως τακτικές για την άσκηση βίας στις συντροφικές σχέσεις (MacLin et al., 2024; Peitzmeier et al., 2021). Η ομοφοβία, η αμφιφοβία και η τρανσφοβία συσχετίζονται με το μειονοτικό στρες (minority stress), το οποίο συνιστά σημαντική διαφοροποίηση της βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις σε σύγκριση με τις ετερόφυλες σχέσεις (Brown, 2008). Το μειονοτικό στρες αποτελεί έναν όρο που περιγράφει τις κοινωνικές πιέσεις που βιώνει ένας μειονοτικός πληθυσμός, όπως οι ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητες. Οι πιέσεις αυτές σχετίζονται με το χαμηλό κοινωνικό κύρος που απονέμεται στα κοινωνικά μειονεκτούντα άτομα (Townsend & Kennedy – Bailey, 2021). Επιπλέον, ορισμένα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα είναι περισσότερο ευάλωτα και έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση λόγω των εσωτερικευμένων αρνητικών πεποιθήσεων της κοινωνίας σε σχέση με τη ταυτότητα του φύλου και της σεξουαλικότητας τους, γεγονός που λειτουργεί ως επιπλέον στρεσογόνος παράγοντας και επηρεάζει αρνητικά τις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις (McLeod et al., 2018). Στην έρευνα των Badenes – Ribera et al. (2023), παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ της εσωτερικευμένης ομοφοβίας και της διάπραξης και της θυματοποίησης στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι κακοποιητικές συμπεριφορές λαμβάνουν τη μορφή απειλής για την αποκάλυψη της ταυτότητας του φύλου ή της σεξουαλικότητας δίχως τη συναίνεση του ατόμου, προκειμένου να διατηρηθεί η εξουσία και ο έλεγχος από το άτομο που ασκεί βία (Townsend & Kennedy – Bailey, 2021). Στις συντροφικές σχέσεις με διεμφυλικά άτομα, αυτή η μορφή βίας αναφέρεται ως κακοποίηση της ταυτότητας και περιλαμβάνει την υποτίμηση της ταυτότητας του φύλου, τρανσφοβικές προσβολές, ανωτερότητα των ατόμων που δεν είναι διεμφυλικά ή/και την αντίληψη ότι το άτομο λόγω της ταυτότητας του φύλου του δεν είναι άξιο αγάπης (Quinn, 2020).

Στις ομόφυλες συντροφικές σχέσεις, η ομοφοβία αξιοποιείται ως ελεγκτική τακτική (Ristock, 2002). Το άτομο που ασκεί βία συχνά χρησιμοποιεί αυτή τη συνθήκη για να ασκήσει έλεγχο μέσω της απειλής για την αποκάλυψη της σεξουαλικής ταυτότητας, ενώ η εξωτερική ομοφοβία μπορεί επίσης να χρησιμοποιείται και ως ελεγκτική τακτική για την κοινωνική απομόνωση του ατόμου (McLeod et al., 2018). Επιπλέον, το πρώτο και σημαντικότερο ζήτημα υγείας που προσβάλλει τα ομόφυλα άτομα είναι ο ιός HIV (Erbaugh, 2007). Έτσι, η συνθήκη αυτή αξιοποιείται πολύ συχνά στις βίαιες ομόφυλες σχέσεις, όπου το άτομο – δράστης ενδέχεται να αποκαλύψει ότι το θύμα είναι φορέας του HIV. Ακόμη, σε περίπτωση που το ίδιο το άτομο – δράστης είναι φορέας, ενδέχεται να απειλεί το θύμα ότι θα το προσβάλλει, ενώ η νόσος αυτή μπορεί επίσης να αξιοποιείται χειριστικά προκειμένου να διεγερθούν συναισθήματα ενοχής (Hamel, 2005).

Σύμφωνα με τις Peterman και Dixon (2003), οι γενικευμένες μορφές βίας που λαμβάνουν χώρα στις ομόφυλες σχέσεις περιλαμβάνουν: α) τη σωματική κακοποίηση, η οποία αφορά στην πρόκληση σωματικών τραυμάτων, β) τη συναισθηματική και λεκτική κακοποίηση, όπου επικρατούν η υποτίμηση, η επικριτικότητα, ο εξευτελισμός, η πρόκληση συναισθημάτων ενοχής και η ενίσχυση της εσωτερικευμένης ομοφοβίας, γ) την οικονομική κακοποίηση, όπου οι οικονομικοί πόροι του ατόμου που υφίσταται βία παρακρατούνται ή τίθενται εμπόδια στην εργασία, δ) την κοινωνική απομόνωση, η οποία περιλαμβάνει την ελεγκτικότητα ως προς τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και συγκεκριμένα τον περιορισμό του ατόμου να συμμετέχει και να αλληλοεπιδρά με άλλα άτομα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας και, ε) τη σεξουαλική κακοποίηση, όπου επικρατεί ο εξαναγκασμός σε σεξουαλικές ενέργειες, ενώ πολύ συχνά μειώνεται ο βαθμός της βίας, υπάρχει άρνηση της πραγματικότητας ή μετατίθεται η ευθύνη στο θύμα για την κακοποίηση που δέχεται.

Οι γενικευμένες μορφές βίας στις τρανς συντροφικές σχέσεις είναι παρόμοιες με αυτές στις ομόφυλες σχέσεις. Ωστόσο, η διαφορά έγκεινται στις εξατομικευμένες πρακτικές που αξιοποιούνται για την άσκηση βίας. Ειδικότερα, όσον αφορά στην απομόνωση των διεμφυλικών θυμάτων, επικρατούν απειλές για την αποκάλυψη της ταυτότητας του φύλου, η παρεμπόδιση και άρνηση συμμετοχής στην τρανς κοινότητα, ενώ πολύ συχνά αξιοποιείται η χρήση της εξωτερικής τρανσφοβίας για την απομόνωση του ατόμου. Η οικονομική κακοποίηση περιλαμβάνει επίσης τον εξαναγκασμό του θύματος να αναλάβει τα έξοδα της διαδικασίας επαναπροσδιορισμού του φύλου και την άρνηση του θύματος να αγοράσει προϊόντα που συνδέονται με την έκφραση της ταυτότητας του φύλου του. Ακόμη, η σωματική κακοποίηση είναι στοχευμένη στις περιοχές του σώματος που έχουν υποβληθεί σε χειρουργικές επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού του φύλου και στην παρεμπόδιση της ανάρρωσης και της φροντίδας αυτών των περιοχών. Η σεξουαλική κακοποίηση εστιάζεται στην σεξουαλικοποίηση των σημείων του σώματος του θύματος για τα οποία δεν αισθάνεται άνετα, τη λανθασμένη προσφώνηση των σημείων του σώματος, καθώς και στην απαίτηση σεξουαλικής επαφής ως τρόπο επιβεβαίωσης της ταυτότητας του φύλου (Quinn, 2020).

Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό πως, ενώ υπάρχουν πολλές ομοιότητες με τις μορφές βίας που εκτυλίσσονται στις ετερόφυλες και ετεροκανονικές σχέσεις, υπάρχουν σημαντικές διαφορές οι οποίες απαιτούν την αναγνώριση των μοναδικών και ιδιαιτερωτών δυναμικών που αναπτύσσονται στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις. Αυτές οι διαφορές αναιρούν ορισμένες υποθέσεις αναφορικά με το φαινόμενο της συντροφικής βίας και απαιτούν τον επαναπροσδιορισμό του φαινομένου (McLeod et al., 2018).

Εμπόδια στην αναζήτηση βοήθειας και στην αποκάλυψη της βίας

Τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας αντιμετωπίζουν πολλαπλά εμπόδια στην προσπάθειά τους να αναζητήσουν βοήθεια σε πολιτισμικά επαρκείς υπηρεσίες (Benavides et al., 2019). Ένα από τα πιο σημαντικά εμπόδια είναι οι συστημικές αδυναμίες του κράτους στην αντιμετώπιση της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις. Συγκεκριμένα, οι υφιστάμενοι νόμοι και κοινωνικές πολιτικές συχνά δεν συμπεριλαμβάνουν ή αποκλείουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα από κοινοτικούς πόρους και φορείς που σχετίζονται με την ενδοοικογενειακή βία (Messinger, 2017). Επιπλέον, δεν υπάρχουν διαθέσιμοι φορείς και υπηρεσίες που να μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες αυτής της πληθυσμιακής ομάδας (Messinger, 2019).

Η ύπαρξη προκατειλημμένων και στερεοτυπικών αντιλήψεων, ο αβάσιμος φόβος ως προς τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και η μερική γνώση ή άγνοια των επαγγελματιών ψυχικής υγείας ως προς τα ζητήματα της πληθυσμιακής αυτής ομάδας οδηγούν σε χαμηλή ποιότητα παροχής ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και σε παθολογικοποίηση και υποτίμηση των ατόμων αυτών. Ως αποτέλεσμα, τα ΛΟΑΤΚΙ+

άτομα συχνά αποφεύγουν να αναζητήσουν βοήθεια από υποστηρικτικές δομές και κοινωνικές υπηρεσίες (Argüello, 2019).

Η πιθανότητα κοινοποίησης της ταυτότητας του φύλου ή/και της σεξουαλικότητας του ατόμου λειτουργεί ανασταλτικά στην αποκάλυψη της βίας, καθώς το άτομο μπορεί να έρθει αντιμέτωπο με διάφορες μορφές διάκρισης (Brown, 2008). Ειδικότερα, τα τρανς θύματα συχνά αμφισβητούνται τόσο ως προς την ύπαρξη τους όσο και ως προς τις εμπειρίες τους, θέτοντας αυτή τη πληθυσμιακή ομάδα σε συνθήκη αορατότητας (Quinn, 2020). Από την άλλη, τα αμφιφυλόφιλα άτομα διατρέχουν κίνδυνο να υποστούν διακρίσεις τόσο από την ετερόφυλη όσο και στην ομόφυλη κοινότητα (Peterman & Dixon, 2003). Επίσης, λόγω της έντονης περιθωριοποίησης και του στίγματος στις ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητες, τα άτομα συχνά αισθάνονται ότι εκθέτουν την κοινότητά τους, η οποία ενδέχεται να αποτελεί το μοναδικό πλαίσιο κατανόησης και αποδοχής τους, όταν αποκαλύπτουν αρνητικές εμπειρίες (Brown, 2008).

Γενικότερα, η μερική κατανόηση του φαινομένου της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις, το στίγμα και οι κοινωνικές ανισότητες αποτελούν σημαντικά εμπόδια στην αναζήτηση βοήθειας (Calton et al, 2016). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα να έρχονται αντιμέτωπα με αμφιβολίες και ανησυχίες όταν πρόκειται για την αποκάλυψη της κακοποίησης που βιώνουν και την αναζήτηση βοήθειας. Επιπλέον, υπάρχει ανησυχία και άγνοια ως προς την κατεύθυνση αναζήτησης βοήθειας και υποστήριξης, αμφιβολία για τη σοβαρότητα της βίας που δέχονται, και ανασφάλεια ως προς το αν έχουν δικαίωμα να αναζητήσουν βοήθεια. Έντονος, επίσης, είναι ο φόβος ότι οι εμπειρίες τους δεν θα ληφθούν σοβαρά υπόψη (Turner & Hammersjö, 2024). Ακόμα, η αδυναμία αναγνώρισης των χαρακτηριστικών και των μορφών της βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις, λόγω ελλιπούς ενημέρωσης, εκπαίδευσης και συζήτησης γύρω από το φαινόμενο, συχνά οδηγεί στην αντίληψη ότι τέτοιου είδους συμπεριφορές αποτελούν φυσιολογικό μέρος των συντροφικών σχέσεων (McLeod et al., 2018).

Παρεμβάσεις Κοινωνικής Εργασίας με ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας

Το στίγμα που βιώνουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα λειτουργεί ανασταλτικά, ενώ η συνύπαρξη του στίγματος του θύματος με την ομοφοβία, την αμφιφοβία και την τρανσφοβία δυσχεραίνει την ανάπτυξη εξατομικευμένων υπηρεσιών υποστήριξης (Laskey & Bolam, 2019). Ως αποτέλεσμα, συχνά δεν αποκαλύπτουν την κακοποίηση που βιώνουν ούτε στο οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον, ούτε σε κοινωνικές και ιατρικές υπηρεσίες φροντίδας και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης (Messinger, 2017). Για τον λόγο αυτό, είναι αναγκαίο οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται στην πρώτη γραμμή να υιοθετήσουν πρακτικές που δημιουργούν ένα ασφαλές και υποστηρικτικό περιβάλλον για τα θύματα (Gates & Kelly, 2018).

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, οι κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει να αποβάλλουν προκατειλημμένες και στερεοτυπικές σκέψεις, τρόπους λειτουργίας και αντιλήψεις που συνήθως ανταποκρίνονται σε δυαδικούς όρους (Wagaman, 2018), προκειμένου να αναγνωρίσουν περιστατικά συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις (Petilli, 2016). Είναι απαραίτητο οι κοινωνικοί λειτουργοί να αναπτύξουν μεγαλύτερη επίγνωση των δικών τους στιγματιστικών συμπεριφορών, προκαταλήψεων και συμμετοχής σε καταπιεστικές συμπεριφορές, ενώ ταυτόχρονα να αναλάβουν τον ρόλο του συμμάχου για την προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας και της ενδυνάμωσης (Argüello, 2019).

Η πρόσβαση σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας και η παρουσία ευαίσθητοποιημένων επαγγελματιών ως προς τα ζητήματα και τις ανάγκες της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας συνιστά πρωτεύουσα ανάγκη για αυτήν την πληθυσμιακή ομάδα (Turner & Hammersjö, 2024). Συνεπώς, πέραν της τροποποίησης του τρόπου σκέψης, οι κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει να λάβουν εκπαίδευση σχετικά με τα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σε όλα τα επίπεδα της

ζωής τους (Petilli, 2016). Πιο συγκεκριμένα, η ευαισθητοποίηση και η εκπαίδευση επάνω σε ζητήματα συντροφικής βίας και κακοποιητικών εμπειριών των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων (Barrett & Sheridan, 2017) θα ενισχύσει το έργο των κοινωνικών λειτουργών στην αναγνώριση των εξατομικευμένων χαρακτηριστικών και μορφών συντροφικής βίας, καθώς και των τακτικών που χρησιμοποιούνται στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις (Petilli, 2016).

Για τη διαχείριση περιστατικών συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις, οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι απαραίτητο να δημιουργήσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τα άτομα, στις οποίες το αίσθημα της ασφάλειας θα επικρατεί (Townsend & Kennedy – Bailey, 2021). Βασικοί πυλώνες αυτής της συνθήκης αποτελούν η κατανόηση και υποστήριξη, ώστε τα άτομα να αισθάνονται άνετα να αυτοαποκαλυφθούν και να αναγνωρίσουν την κακοποίηση που βιώνουν (Peterman & Dixon, 2003). Επιπλέον, η χρήση συμπεριληπτικής γλώσσας στέλνει το μήνυμα της αποδοχής της ποικιλομορφίας της ταυτότητας του φύλου και της σεξουαλικότητας. Η αποδοχή αποτελεί βασική αξία της Κοινωνικής Εργασίας και προϋπόθεση για τη δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης, ιδίως σε περιπτώσεις συντροφικής βίας (Petilli, 2016). Ιδιαίτερα σημαντικό είναι οι κοινωνικοί λειτουργοί να διατηρούν μια μη επικριτική στάση καθ' όλη τη διάρκεια της παρέμβασης, τόσο ως προς τα λεγόμενα του ατόμου όσο και ως προς την ταυτότητα του φύλου και της σεξουαλικότητας. Επίσης, θα πρέπει να αποφεύγεται η διείσδυση σε προσωπικές πληροφορίες των ατόμων για την ικανοποίηση της περιέργειας του επαγγελματία (Benavides et al., 2019). Η διαμόρφωση σχέσης εμπιστοσύνης, η μη επικριτική στάση και η ύπαρξη γνώσεων ως προς τα ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα μπορούν να ενθαρρύνουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα να τροποποιήσουν τις εμπειρίες τους, να αναζητήσουν βοήθεια και να αποκαλύψουν τις εμπειρίες κακοποίησης (Turner & Hammersjö, 2024).

Επιπλέον, οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί χρειάζεται να προσαρμόσουν τις παρεμβάσεις τους λαμβάνοντας υπόψη όλα τα κοινωνικά συστήματα που περιβάλλουν το άτομο. Συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον τους χρειάζεται να εστιάσει στο ευρύτερο πλαίσιο της σχέσης, δηλαδή στις μορφές και τις τακτικές κακοποίησης που χρησιμοποιούνται, λαμβάνοντας υπόψη τους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες (Benavides et al., 2019).

Τέλος, οι κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει να αναπτύξουν, σε συνεργασία με τα ωφελούμενα άτομα, πλάνα ασφαλείας, που να ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες και στην πραγματικότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων (Barrett & Sheridan, 2017). Ειδικότερα, η ανάπτυξη πλάνων ασφαλείας περιλαμβάνει την παροχή βοήθειας για τη συλλογή απαραίτητων εγγράφων, τη διαμόρφωση χάρτη διαφυγής από την οικία σε περίπτωση βίαιου περιστατικού, τη δημιουργία τσάντας διαφυγής με τα απαραίτητα έγγραφα, φαρμακευτική αγωγή, ορμόνες και συγκεκριμένα ρούχα για τα τρανς άτομα, τα οποία μπορεί να είναι δυσεύρετα λόγω μεγέθους. Επίσης, πρέπει να αναζητηθούν ασφαλείς χώροι και δίκτυα υποστήριξης σε περίπτωση διαφυγής, λαμβάνοντας υπόψη την επικρατούσα συνθήκη απέναντι στις ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητες, καθώς και τους διαθέσιμους πόρους και υπηρεσίες για την ολιστική υποστήριξη και προστασία των θυμάτων (Benavides et al., 2019).

Συζήτηση – Συμπεράσματα

Τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα αποτελούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη πληθυσμιακή ομάδα που αντιμετωπίζει κοινωνική καταπίεση, απομόνωση, στίγμα, διακρίσεις και αορατότητα σε σχέση με τα κοινωνικά και προσωπικά ζητήματα που βιώνουν. Ένα τέτοιο ζήτημα συνιστά και το φαινόμενο της συντροφικής βίας. Σύμφωνα με την παρούσα βιβλιογραφική μελέτη, παρατηρούνται υψηλότερα επίπεδα βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ συντροφικές σχέσεις σε σύγκριση με τις ετερόφυλες σχέσεις (Gilchrist et al., 2023; Harland et al., 2021; Peitzmeier et al., 2020, Tognasso et al., 2022; Walters et al., 2013).

Στις ομόφυλες σχέσεις, διαπιστώνεται ότι η σωματική βία είναι υψηλότερη μεταξύ των λεσβιών σε σχέση με τους ομόφυλους άνδρες. Επίσης, τα ποσοστά ψυχολογικής βίας είναι υψηλότερα και για τους δύο σεξουαλικούς προσανατολισμούς συγκριτικά με τα ετερόφυλα άτομα (Bartholomew et al., 2008; Tognasso et al., 2022; Walters et al., 2013). Αυτό δείχνει ότι ο διαφορετικός σεξουαλικός προσανατολισμός φαίνεται να αυξάνει την πιθανότητα συντροφικής βίας (Messinger, 2010). Ωστόσο, η έρευνα των Walters et al. (2013) αποκαλύπτει ότι οι ετερόφυλοι άνδρες βίωσαν υψηλότερα επίπεδα βίας σε σχέση με τους ομόφυλους άνδρες (29% - 26%). Αυτό υποδεικνύει την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα για να κατανοηθεί η αιτιολογία αυτής της διαφοροποίησης.

Τα διεμφυλικά άτομα παρουσιάζουν επίσης εξαιρετικά υψηλά ποσοστά θυματοποίησης, καθώς είναι πιθανότερο να βιώσουν συντροφική βία σε σχέση με τα cisgender άτομα (Gilchrist et al., 2023; Peitzmeier et al., 2020). Η εστίαση στην κακοποίηση που βιώνουν οι ετερόφυλες γυναίκες είναι αναγκαία και κατανοητή, ωστόσο, τα υψηλά ποσοστά βίας που εντοπίζονται στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις αναδεικνύουν την επιτακτική ανάγκη εστίασης και στις κακοποιητικές σχέσεις εντός του ΛΟΑΤΚΙ+ φάσματος (Messinger, 2017).

Οι διαφοροποιήσεις στις μορφές βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις αφορούν στην αξιοποίηση των ιεραρχικών συστημάτων του ετεροσεξισμού και της ετεροκανονικότητας που χρησιμοποιούνται ως τακτικές κακοποίησης, αναπαράγοντας κανονιστικά κοινωνικά πρότυπα για να επιβληθούν συνθήκες ελέγχου και εξουσίας (McLeod et al., 2018). Προέκταση αυτών των ιεραρχικών συστημάτων συνιστούν η ομοφοβία, η αμφιφοβία και η τρανσφοβία, τα οποία έχουν ως απόρροια το μειονοτικό στρες και την εσωτερικευμένη ομοφοβία, αμφιφοβία και τρανσφοβία (Brown, 2008; Erbaugh, 2007; Townsend & Kennedy – Bailey, 2021). Τα άτομα – δράστες χρησιμοποιούν αυτά τα ιεραρχικά συστήματα για να επιβάλουν τη βία μέσω της αποκάλυψης της σεξουαλικής ή της ταυτότητας του φύλου, της κοινωνικής απομόνωσης και της άρνησης έκφρασης της ταυτότητας του φύλου (McLeod et al., 2018; Quinn, 2020; Townsend & Kennedy – Bailey, 2021). Συνεπώς, παρά τις κοινές μορφές βίας που εντοπίζονται στις ΛΟΑΤΚΙ+ και ετερόφυλες σχέσεις, δηλαδή τη σωματική, ψυχολογική, οικονομική και σεξουαλική κακοποίηση, η διαφοροποίηση έγκεινται στις τακτικές που αξιοποιούνται στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις, οι οποίες συνδέονται συγκεκριμένα με την ταυτότητα του φύλου και την σεξουαλικότητα του θύματος.

Τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας, όταν αναγνωρίσουν την κακοποίηση που βιώνουν, αντιμετωπίζουν πολλαπλά εμπόδια στην αναζήτηση βοήθειας και δυσκολεύονται να αποκαλύψουν τη βία που υφίσταται. Σύμφωνα με τα ευρήματα της ανασκόπησης, οι αιτίες αυτής της συνθήκης περιλαμβάνουν συστημικά εμπόδια, όπως οι νόμοι και οι πολιτικές που αποκλείουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, καθώς και την έλλειψη φορέων και υπηρεσιών που να μπορούν να ανταποκριθούν στις εξατομικευμένες ανάγκες τους (Benavides et al., 2019; Messinger, 2017; Messinger, 2019). Επίσης, ανασταλτικά λειτουργούν οι στερεοτυπικές αντιλήψεις των επαγγελματιών που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή (Argüello, 2019), ο κίνδυνος αποκάλυψης της σεξουαλικότητας και της ταυτότητας του φύλου (Brown, 2008; Peterman & Dixon, 2003; Quinn, 2020), καθώς και το στίγμα και οι κοινωνικές ανισότητες που αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα (Calton et al., 2016). Επιπλέον, πολλές φορές τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας αδυνατούν να αναγνωρίσουν τη βία και την κακοποίηση που βιώνουν, και η πληροφόρησή τους για τις υπάρχουσες πηγές βοήθειας είναι ελλιπής (McLeod et al., 2018; Turner & Hammersjö, 2024). Τα πολυεπίπεδα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας στην αναζήτηση βοήθειας, σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις της βίας σε σωματικό και ψυχικό επίπεδο, αυξάνουν τους παράγοντες επικινδυνότητας. Ειδικότερα, τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα βιώνουν υψηλά επίπεδα κατάθλιψης, άγχους και μετατραυματικού στρες (Stults et al., 2023). Συνεπώς, οι δυσμενείς ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της βίας σε συνδυασμό με τα εμπόδια στην αναζήτηση βοήθειας αναδεικνύουν την επιτακτική ανάγκη εστίασης στο φαινόμενο αυτό και την ανάπτυξη στοχευμένων

παρεμβάσεων διαχείρισης και αντιμετώπισης περιστατικών συντροφικής βίας από τους επαγγελματίες που εργάζονται στην πρώτη γραμμή στο πεδίο της ενδοοικογενειακής/ενδοσυντροφικής βίας.

Ειδικότερα, ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών είναι ιδιαίτερα βαρυσήμαντος, καθώς εργάζονται στην πρώτη γραμμή στη διαχείριση και αντιμετώπιση περιστατικών ενδοοικογενειακής/ενδοσυντροφικής βίας. Εντούτοις, η βιβλιογραφία είναι εξαιρετικά περιορισμένη ως προς τον ρόλο της Κοινωνικής Εργασίας σε σχέση με τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας, τόσο σε διεθνές όσο και εθνικό επίπεδο. Ειδικότερα, οι διαθέσιμες πηγές παρέχουν γενικές κατευθύνσεις και προτάσεις για τη διαχείριση και αντιμετώπιση του φαινομένου.

Τα ευρήματα της ανασκόπησης έδειξαν ότι για τις παρεμβάσεις των κοινωνικών λειτουργών με ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας, ενδεικνύεται η αποβολή των προκατειλημμένων και στερεοτυπικών αντιλήψεων για την αναγνώριση των περιστατικών (Argüello, 2019; Wagaman, 2018). Επίσης, απαιτείται η ευαισθητοποίηση και η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών σχετικά με τα ζητήματα που αντιμετωπίζει η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, καθώς και τα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά της βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις (Barrett & Sheridan, 2017; Petilli, 2016).

Εξίσου σημαντική είναι η διαμόρφωση σχέσης εμπιστοσύνης με το ωφελούμενο άτομο, η εκδήλωση αποδοχής, κατανόησης και υποστήριξης, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα ασφαλές περιβάλλον για την αποκάλυψη της βίας (Benavides et al, 2019; Peterman & Dixon, 2003; Townsend & Kennedy —Bailey, 2021; Turner & Hammersjö, 2024). Ιδιαίτερα για την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, η οποία βιώνει απόρριψη από την κοινωνία και συχνά από την ίδια την οικογένεια, η εκδήλωση αποδοχής και υποστήριξης μπορεί να αναπλαισιώσει τις αρνητικές εμπειρίες των ατόμων.

Επιπλέον, τα ευρήματα της ανασκόπησης ανέδειξαν την ανάγκη για τους κοινωνικούς λειτουργούς να αναγνωρίζουν και να λαμβάνουν υπόψη τους περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς παράγοντες που επικρατούν στη ζωή των θυμάτων, προκειμένου οι παρεμβάσεις και τα πλάνα ασφαλείας να είναι προσαρμοσμένα στην κοινωνική τους πραγματικότητα (Barrett & Sheridan, 2017; Benavides et al., 2019). Πιο συγκεκριμένα, οι παρεμβάσεις των κοινωνικών λειτουργών χρειάζεται να εστιάζουν στην ταυτότητα του φύλου και την σεξουαλικότητα των θυμάτων σε συσχέτιση με την ανταπόκριση της κοινωνίας, προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία τους και να αποφευχθεί η δευτερογενής θυματοποίηση.

Η παρούσα βιβλιοανασκοπική μελέτη είναι σημαντική καθώς εστιάζει στο φαινόμενο της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις, σε συσχέτιση με την Κοινωνική Εργασία. Αναδεικνύει ένα κρίσιμο και συχνά παραμελημένο πεδίο έρευνας, επισημαίνοντας την ανάγκη για καλύτερη κατανόηση και παρέμβαση από την πλευρά της Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα. Στους περιορισμούς της ανασκόπησης περιλαμβάνονται το μικρό χρονικό διάστημα διεξαγωγής και συγγραφής της έρευνας που ενδέχεται να επηρεάσει την πληρότητα και την τεκμηρίωση των ευρημάτων, καθώς και το μεγάλο εύρος των υπό εξέταση ζητημάτων που μπορεί να επηρεάσει την εις βάθος ανάλυση των θεμάτων που σχετίζονται με τη συντροφική βία στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις.

Συμπερασματικά, υπογραμμίζεται η πολυσύνθετη φύση της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ σχέσεις, όπου ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα του φύλου φαίνεται να συσχετίζονται με τα υψηλά ποσοστά κακοποίησης. Για την καλύτερη διαχείριση και αντιμετώπιση του φαινομένου είναι σημαντική η εκπαίδευση των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται στην πρώτη γραμμή στο πεδίο της ενδοοικογενειακής/ενδοσυντροφικής βίας. Η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών θα ενισχύσει την παροχή ευαισθητοποιημένων και θετικά διακείμενων υπηρεσιών προς τα ΛΟΑΤΚΙ+ θύματα συντροφικής βίας, διευκολύνοντας την αναζήτηση βοήθειας και την αποκάλυψη της βίας σε ένα ασφαλές περιβάλλον.

Θεμελιώδη στοιχεία για την επίτευξη αυτών των στόχων συνιστούν η ανάπτυξη νόμων, θεσμών

και κοινωνικών πολιτικών που θα αντιμετωπίζουν τα διαρθρωτικά εμπόδια και την διατομεακή καταπίεση που βιώνουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα στην πρόσβαση και αναζήτηση βοήθειας. Για τη βελτίωση της κατανόησης του φαινομένου, προτείνεται μελλοντική έρευνα που θα εστιάζει σε πρωτογενή δεδομένα και θα εξετάζει τις διαφορές στα επίπεδα βίας με βάση την ταυτότητα του φύλου και τη σεξουαλικότητα. Η έρευνα στον τομέα της συντροφικής βίας στις ΛΟΑΤΚΙ+ και ετερόφυλες σχέσεις αποτελεί ένα πεδίο που δεν έχει διερευνηθεί πλήρως στην Ελλάδα. Η ανάδειξη των βιωμένων εμπειριών μέσω της έρευνας μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη εργαλείων και κλιμάκων που θα βασίζονται στις μοναδικές εμπειρίες και ανάγκες των θυμάτων, αποτελώντας χρήσιμους οδηγούς για την ανάπτυξη στοχευμένων παρεμβάσεων στο πεδίο της Κοινωνικής Εργασίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Argüello, T. M. (2019). Introduction. In T.M. Argüello (Ed.), *Social Work Cases for LGBTQ+ Affirmative Practice*. Columbia University Press.
- Bardenes - Ribera, L., Sánchez – Meca, J., & Longobardi, C. (2019). The Relationship Between Internalized Homophobia and Intimate Partner Violence in Same – Sex Relationships: A Meta – Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(3), 331 – 343. <https://doi.org/10.1177/1524838017708781>
- Barrett, B. J., & Sheridan, D. V. (2017). Partner Violence in Transgender Communities: What Helping Professionals Need to Know. *Journal of GLBT Family Studies*, 13(2), 137 – 162. <http://dx.doi.org/10.1080/1550428x.2016.1187104>
- Bartholomew, K., Regan, K. V., White, M. A., & Oram, D. (2008). Patterns of Abuse in Male Same – Sex Relationships. *Violence and Victims*, 23(5), 617 – 636. <https://doi.org/10.1891/0886-6708-23.5.617>
- Basile, K. C., & Black, M. C. (2011). Intimate Partner Violence Against Women. In C.M. Renzetti, J.L. Edleson & R. Kennedy – Bergen (Eds), *Sourcebook on Violence Against Women*, 2nd Edition, (pp. 111 – 132). SAGE Publications.
- Benavides, M. O., Berry, O. O., & Mangus, M. (2019). *Guide to Treating LGBTQ Patients Who Have Experienced Intimate Partner Violence*. American Psychiatric Association. <https://www.psychiatry.org/psychiatrists/diversity/education/intimate-partner-violence/lgbtq>
- Bolam, L. T. (2016). Intimate Partner Violence within LGBTQ+ Samples: A Systematic Review. *Journal of Applied Psychology and Social Science*, 2(1), 89 – 113. <https://orcid.org/0000-0002-1520-0318>
- Brill, S., & Pepper, R. (2008). *The Transgender Child: A Handbook for Families and Professionals*. Cleis Press.
- Brown, C. (2008). Gender – Role Implications on Same – Sex Intimate Partner Abuse. *Journal of Family Violence*, 23, 457 – 462. <https://doi.org/10.1007/s10896-008->

[9172-9](#)

- Calton, J.M., Cattaneo, L.B., & Gebhard, K.T. (2016). Barriers to Help Seeking for Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Queer Survivors of Intimate Partner Violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 17(5), 585 – 600. <https://doi.org/10.1177/1524838015585318>
- Carter, C. (2020). *The New Adolescence: Raising Happy and Successful Teens in an Age of Anxiety and Distraction*. Ben Bella Books.
- Crooks, R., Baur, K., & Widman, L. (2020). *Our Sexuality (14th Edition)*. Cengage Learning.
- Dalzell, H., & Protos, K. (2020). *A clinician's guide to gender identity and body image: Practical support for working with transgender and gender – expansive clients*. Jessica Kingsley Publishers.
- Erbaugh, E. B. (2007). Intimate Partner Violence in Queer, Transgender, and Bi Communities. In N.A. Jackson (Ed.), *Encyclopedia of Domestic Violence* (pp. 409 – 422). Routledge.
- Gates, T. G., & Kelly, B. L. (2018). Affirming and strengths – based models of practice. In M.P. Dentato (Ed.), *Social Work Practice with the LGBTQ Community. The Intersection of History, Health, Mental Health and Policy Factors* (pp. 475 – 493). Oxford University Press.
- Gilchrist, G., Potts, L. C., Connolly, D. J., Winstock, A., Baratt, M. J., Ferris, J., Gilchrist, E., & Davies, E. (2023). Experience and perpetration of intimate partner violence and abuse by gender of respondent and their current partner before and during COVID – 19 restrictions in 2020: a cross – sectional study in 13 countries. *BMC Public Health*, 23, 316. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-14635-2>
- Hamel, J. (2005). *Gender Inclusive Treatment of Intimate Partner Abuse: A Comprehensive Approach*. Springer.
- Harland, K. K., Peek – Asa, K., & Saftlas, A. F. (2021). Intimate Partner Violence and Controlling Behaviours Experienced by Emergency Department Patients: Differences by Sexual Orientation and Gender Identification. *J. Interpers Violence*,

36(11 – 12), 6125 – 6143. <https://doi.org/10.1177/0886260518812070>

Hollin, C. R. (2016). *The Psychology of Interpersonal Violence*. Wiley.

Jolles, M. (2016). Embodiment. In E.A. Goldberg (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of LGBTQ Studies* (pp. 361 – 363). SAGE Publications.

Langenderfer – Magruder, L., Whitfield, D. L., Walls, E., Kattari, S. K., & Rammos, D. (2016). Experiences of Intimate Partner Violence and Subsequent Police Reporting Among Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Queer Adults in Colorado: Comparing Rates of Cisgender and Transgender Victimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 31(5), 855 – 871. <https://doi.org/10.1177/0886260514556767>

Laskey, P., & Bolam, L. T. (2019). Barriers to support in LGBTQ+ populations. In E.A. Bates & J.C. Taylor (Eds), *Intimate Partner Violence: New Perspectives in Research and Practice*. Routledge.

Maclin, B.J., Peitzmeier, S., Krammer, N.K., Todd, K.P., Bonar, E.E., & Gamarel, K.E. (2024). Towards the conceptualization and measurement of transphobia – driven intimate partner violence. *Social Sciences & Medicine*, 341, 116532. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.116532>

McHugh, M. C., & Frieze, I. H. (2006). Intimate Partner Violence. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1087(1), 121 – 141. <https://doi.org/10.1196/annals.1385.011>

McLeod, D. A., Having, K., Gandy – Guedes, M., & Natale, A. P. (2018). Understanding the Impact of Intimate Partner Violence: Trends, Frameworks, and Treatments. In M.P. Dentato (Ed.), *Social Work Practice with the LGBTQ Community. The Intersection of History, Health, Mental Health and Policy Factors* (pp. 475 – 493). Oxford University Press.

Messinger, A. M. (2010). Invisible Victims: Same – Sex IPV in the National Violence Against Women Survey. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(11), 2228 – 2243. <https://doi.org/10.1177/0886260510383023>

Messinger, A. M. (2017). *LGBTQ Intimate Partner Violence: Lessons for Policy*,

Practice and Research. University of California Press.

Messinger, A. M., & Roark, J. (2019). LGBTQ Partner Violence. In W.S. Dekeseredy, C.M. Rennison, & A.K. Hall – Sanchez (Eds), *The Routledge International Handbook of Violence Studies*. Routledge.

Morrow, D. F. (2006). Sexual Orientation and Gender Identity Expression. In D.F. Morrow & L. Mesinger (Eds), *Sexual orientation and gender expression in social work practice: Working with gay, lesbian, bisexual and transgender people* (pp. 3 – 17). Columbia University Press.

Nikolaidis, C., & Paranjape, A. (2009). Defining Intimate Partner Violence: Controversies and Implications. In C. Mitchell & D. Anglin (Eds), *Intimate Partner Violence: A Health – Based Perspective* (pp. 19 – 30). Oxford University Press.

Parents, Families and Friends of Lesbians and Gays. (2006). *Be Yourself: Questions and Answers for Gay, Lesbian, & Transgender Youth*. PFLAG.

Peitzmeier, S. M., Malik, M., Kattari, S. K., Marrow, E., Stephenson, R., Agenor, M., & Reisner, S. L. (2020). Intimate Partner Violence in Transgender Populations: Systematic Review and Meta – analysis of Prevalence and Correlates. *American Journal of Public Health, 110*, 1 – 14. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2020.305774>

Peitzmeier, S.M., Wirtz, A.L., Humes, E., Hughto, J.M.W., Cooney, E., & Reisner, S.L. (2021). The transgender – specific intimate partner violence scale for research and practice: Validation in a sample of transgender women. *Social Science & Medicine, 291*, 114495. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114495>

Peterman, L. M., & Dixon, C. G. (2003). Domestic Violence Between Same – Sex Partners: Implications for Counselling. *Journal of Counselling & Development, 81*, 40 – 47. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2003.tb00223.x>

Petilli, A. (2016). Intimate Violence in Same – Sex Relationships. In G. Viggiani (Ed.), *Domestic and Dating Violence Against LBT Women in the EU* (pp. 13 – 26). European Commission.

Quinn, X. (2020). Tactics and Justifications of Abuse Involving Transgender Individuals. In A.M. Messinger & X.L. Guadalupe – Diaz (Eds), *Transgender*

Intimate Partner Violence (pp. 35 – 61). New York University Press.

Ristock, J. L. (2002). *No More Secrets: Violence in Lesbian Relationships*. Routledge.

Roch, A., & Morton, J. (2010). Out of sight, out of mind? Transgender people's experiences of domestic abuse. https://www.scottishtrans.org/wp-content/uploads/2013/03/trans_domestic_abuse.pdf

Rollè, L., Giardina, G., Caldarera, A. M., Gerino, E., & Brustia, P. (2018). When Intimate Partner Violence Meets Same Sex Couples: A Review of Same Sex Intimate Partner Violence. *Frontiers in psychology*, 9, 1506. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01506>

Rusell, E. B., & Viggiani, P. A. (2018). Understanding Differences and Definitions: From oppression to sexual health and practice. In M.P. Dentato (Ed.), *Social Work Practice with the LGBTQ community: The intersection of History, Health, Mental Health, and Policy Factors* (pp. 26 – 48). Oxford University Press.

Russell, B. (2020). Introduction: A Call to Action. In B. Russell (Ed.), *Intimate Partner Violence and the LGBTQ+ Community. Understanding Power Dynamics* (3 – 10). Springer.

Soh, D. (2020). *The End of Gender: Debunking the Myths about Sex and Identity in our Society*. Treshold Editions.

Stults, C.B., Gao, S., Brandt, S.A., Taber, J.L., Lynn, S.G., Kaczetow, W., Lee, G., Cruise, A., & Krause, K.D. (2023). Intimate Partner Violence and Mental Health Among Transgender and Gender Diverse Young Adults. *Journal of Family Violence*, 1- 15. <https://doi.org/10.1007/s10896-023-00579-7>

Tognasso, G., Trombetta, T., Gorla, L., Ramon, S., Santona, A., & Rollè, L. (2022). Romantic Attachment, Internalised Homonegativity, and Same – Sex Intimate Partner Violence Perpetration Among Lesbian Women in Italy. *Frontiers Psychology*, 13, 870921. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.870921>

Townsend, M. H., & Kenndey – Bailey, R. (2021). Same – Sex Partner Violence: A Look at Domestic Violence in the LGBTQ Community. In R. Kennedy – Bailey (Ed.), *Intimate Partner Violence: An Evidence – Based Approach* (pp. 47 – 56). Springer.

- Turner, R., & Hammersjö, A. (2024). Navigating survivorhood? Lived experiences of social support – seeking among LGBTQ survivors of intimate partner violence. *Qualitative Social Work*, 23(2), 242 – 260. <https://doi.org/10.1177/14733250221150208>
- Underwood, L. A., & Dailey, F. L. L. (2017). *Counselling adolescents competently*. SAGE Publications.
- Walker, J. K. (2015). Investigating Trans People's Vulnerabilities to Intimate Partner Violence/Abuse. *Partner Abuse*, 6(1), 107 – 125. <http://dx.doi.org/10.1891/1946-6560.6.1.107>
- Walters, M. L., Chen, J., & Breiding, M. J. (2013). The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Finding on Victimization by Sexual Orientation. Atlanta, GA: National Center for Prevention and Control, Center for Disease Control and Prevention.
- Weber, G., & Heffern, K. T. (2008). Social Work Practice with Bisexual People. In G.P. Mallon (Ed.), *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*, 2nd Edition, (pp. 69 – 79). Routledge.
- World Health Organization (2019). Violence against women: Intimate partner and sexual violence against women: Evidence brief (No. WHO/RHR/19.16). WHO.
- Παγάνης, Φ. (2020). Βασικές έννοιες και ΛΟΑΤΚΙ+ ορολογίες. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ε.Ο. Χρηστίδη (επιμ.), *Συμπερίληψη και Ανθεκτικότητα: Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ. 70 – 81). Gutenberg.
- Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ο. Ε. (2020). Θεωρητικό πλαίσιο: Επίδραση των διακρίσεων, μειονοτικό στρες, ψυχική ανθεκτικότητα και κοινοτική ψυχολογία. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ο. Ε. Χρηστίδη (επιμ.), *Συμπερίληψη και Ανθεκτικότητα: Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ. 29 – 53). Gutenberg.

A comparative approach to intimate partner violence in LGBTQI+ and heterosexual relationships: The role of social work

Zere Eriselda¹, Chatzifotiou Sevaste²

¹ Social Worker, PhD Candidate, Department of Social Work, Democritus University of Thrace

² Professor of Social Work, Gender, and Domestic Violence, Democritus University of Thrace, Department of Social Work

ABSTRACT

This present study examines the phenomenon of intimate partner violence in LGBTQI+ relationships, with a comparison to the prevalence of such violence in heterosexual relationships. Given the high levels of stigma, oppression and marginalisation faced by the LGBTQI+ community, this study aimed to examine the prevalence of violence in LGBTQI+ and heterosexual relationships, the forms that violence may take, the barriers to help – seeking and existing social work interventions. In order to achieve this objective, a secondary search of six sources of information (PubMed, Springer Link, Sage Pub, JSTOR, Scopus and Google Scholar) was conducted. Initially, 214 records were identified, of which 34 were finally included in the study after evaluation according to the established selection and rejection criteria. The findings of the review indicate that levels of violence in relationships between individuals identifying as LGBTQI+ are higher than in heterosexual relationships. The types of violence remain consistent. The distinction can be found in the specific targeting of gender identity and sexuality in instances of violence. Systematic barriers to help – seeking, including discrimination, a lack of inclusive services and social stigma, render intimate partner violence in LGBTQI+ relationships invisible. With regard to the role and interventions of social workers, the literature is scarce at the international and national levels. There is a strong need for primary research in the field of intimate partner violence, taking into account all sexual orientations and gender identities, in order to facilitate the development of targeted interventions in social work to effectively address the issue.

Key-words: intimate partner violence, LGBTQI+ community, social work

Correspondence: Eriselda Zere, ezere@sw.duth.gr

Σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας ως μορφή έμφυλης βίας στο διαδίκτυο. Ανάδυση στοιχείων σεξισμού και ενοχοποίησης θύματος στον αφηγηματικό λόγο των ανήλικων δραστών

Μπράνη Αναστασία¹

¹ Κοινωνική Λειτουργός, Επιμελήτρια Ανηλίκων, MSc Ποινικό Δίκαιο και εξαρτήσεις.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας, αποτελεί μια αναδυόμενη μορφή κυβερνοβίας με βάση το φύλο, η οποία απασχολεί την επιστημονική κοινότητα παγκοσμίως. Το φαινόμενο έχει επηρεάσει και τους εφήβους, με τα αγόρια να εμφανίζονται συχνότερα ως δράστες και τα κορίτσια ως θύματα. Οι πληροφορίες όμως για την εκδήλωση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς, προέρχονται κυρίως από την πλευρά των θυμάτων, ενώ απουσιάζουν σχετικές μελέτες από την πλευρά των δραστών. Η παρούσα μελέτη προσπαθεί να διαχειριστεί αυτό το κενό σχετικά με την έμφυλη βία, που προκύπτει από την μέχρι σήμερα έλλειψη μελετών σε στοχευμένο δείγμα εφήβων δραστών. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην διερεύνηση στοιχείων σεξιστικής ιδεολογίας καθώς και ενοχοποίησης θύματος στον αφηγηματικό λόγο ανήλικων αγοριών, δραστών σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας, ηλικίας 15-17, αξιοποιώντας ημιδομημένες συνεντεύξεις. Οι δράστες έχουν τη τάση να υποτιμούν τις πράξεις τους και να μην αναγνωρίζουν τη σοβαρότητα του προβλήματος. Στοιχεία σεξισμού και στερεοτύπων φύλου κυριαρχούν στο λόγο τους, ενώ τα κορίτσια αποδέκτες της διαδικτυακής κακοποίησης, σχετίζονταν με τους δράστες κυρίως ως σύντροφοι, αναδεικνύοντας ότι η βία στον κυβερνοχώρο σχετίζεται με τη βία στο φυσικό κόσμο. Η παρούσα μελέτη συνέβαλε στην ανάδειξη και κατανόηση συμπεριφορών έμφυλης βίας από τους εφήβους στο κυβερνοχώρο.

Λέξεις-κλειδιά: Σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας, ανήλικοι δράστες, έμφυλη βία στον κυβερνοχώρο, ποιοτική μελέτη

Στοιχεία Επικοινωνίας: Αναστασία Μπράνη, natassabrani@gmail.com

Εισαγωγή

Στις μέρες μας οι «έξυπνες συσκευές», με την πρόσβαση που παρέχουν στο διαδίκτυο, αποτελούν μέσο ψυχαγωγίας, κοινωνικοποίησης καθώς και μέσο επικοινωνίας και συσχέτισης των εφήβων με τον κόσμο. Όμως η ακατάλληλη χρήση ή κατάχρηση αυτών των συσκευών από τους εφήβους, εγκυμονεί κινδύνους, όπως είναι η προώθηση της ανισότητας των φύλων (Varela et al., 2021) και η ανάπτυξη νέων μορφών βίας με αποδέκτες κυρίως γυναίκες, νεαρά κορίτσια αλλά και σεξουαλικές μειονότητες και μειονότητες φύλου (Backe et al., 2018; Dlamini, 2020). Η διαδικτυακή βία μπορεί να λάβει τη μορφή ρητορικής μίσους, παρενόχλησης στον κυβερνοχώρο, ηλεκτρονικής καταδίωξης, εκδικητικής πορνογραφίας και σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας (Backe et al., 2018; Dlamini, 2020; Jones et al., 2013).

Η σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας μεταξύ των εφήβων και των νεαρών ενηλίκων, συνιστά ένα εξελισσόμενο φαινόμενο με αυξητικές τάσεις που απασχολεί την επιστημονική κοινότητα παγκοσμίως (Lomba, 2021; Pina et al., 2021). Στις ΗΠΑ το φαινόμενο των *slutpages* που λαμβάνει χώρα σε ιστότοπους ή ψηφιακές ομάδες, όπου διαμοιράζονται φωτογραφίες γυναικών γυμνές ή ημίγυμνες χωρίς τη συγκατάθεσή τους, είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο μεταξύ των μαθητών λυκείου, κολεγίων και πανεπιστημίων (Maas et al., 2021). Μελέτη στην Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και το Ηνωμένο βασίλειο, σε ένα δείγμα 6109 ατόμων 16 έως 64 ετών, αποκαλύπτει ότι τα παιδιά μικρότερης ηλικίας είναι περισσότερο πιθανό να είναι θύματα, αλλά και δράστες σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας (Powell et al., 2020). Στην Ελλάδα, το Ελληνικό Κέντρο Ασφαλού Διαδικτύου πραγματοποίησε έρευνα σχετικά με τη διαδικτυακή βία η οποία διεξήχθη το Μάρτιο του 2023 μέσω της χορήγησης ηλεκτρονικών ερωτηματολογίων σε 4.800 μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου, ηλικίας 12 έως 18 ετών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας, ποσοστό 28% των μαθητών/ριων έχει πέσει θύμα μη συναινετικού διαμοιρασμού προσωπικών εικόνων ή βίντεο, ενώ ποσοστό 11% των εφήβων αισθάνθηκε πίεση ή εξαναγκασμό από τρίτο πρόσωπο να μοιραστεί προσωπικές φωτογραφίες ή βίντεο στο διαδίκτυο (Safeline, 2024).

Ορισμός Σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας

Οι McGlynn et al. (2017), εισήγαγαν για πρώτη φορά το 2015 τον όρο «σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας», καθώς υποστηρίζαν ότι ο όρος «εκδικητική πορνογραφία» περιλαμβάνει μόνο μία μορφή από ένα ευρύ φάσμα έμφυλης κακοποίησης που σχετίζεται με την σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας» (McGlynn et al., 2017, p.27). Συνεπώς, με τη χρήση του όρου εκδικητική πορνογραφία δεν μπορεί να αποτυπωθεί το σύνολο των βλαβών που υπέστη το θύμα. Αν το θύμα είναι ανήλικο θεωρείται παιδική πορνογραφία (De Vido & Sosa, 2021). Η σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας, περιλαμβάνει τη σεξουαλική απεικόνιση ενός ή περισσότερων προσώπων, που διανέμεται χωρίς τη συναίνεση του ατόμου, μέσω αναρτήσεων σε ιστότοπους ή διανομής σεξουαλικών γραφικών εικόνων ή βίντεο (De Vido & Sosa, 2021; McGlynn et al., 2017). Επίσης, η χρήση *deepfake* σεξουαλικών εικόνων και βίντεο, δηλαδή οι παραποιημένες εικόνες και βίντεο τα οποία με τη χρήση τεχνητής νοημοσύνης, μπορούν να τοποθετήσουν το πρόσωπο ενός ατόμου στο σώμα ενός άλλου (ή και αντίστροφα) και να προσαρμόσουν τη φωνή, τις εκφράσεις και την κίνηση χωρίς τη συγκατάθεσή του ατόμου, θεωρείται επίσης σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας (Maras & Krell, 2022). Παράλληλα με το οπτικοακουστικό υλικό μπορεί να δημοσιεύονται και προσωπικές πληροφορίες των θυμάτων, που αναφέρονται στη διεύθυνση κατοικίας, στο επάγγελμα ή στο προσωπικό προφίλ του (Goblet & Glowacz, 2021; McKinlay & Lavis, 2022). Η σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας, μπορεί να εμφανίζεται αποκλειστικά στο κυβερνοχώρο, αλλά μπορεί και να θεωρείται ως συνέχεια της έμφυλης κακοποίησης από συντρόφους

στο φυσικό κόσμο, καθώς ορισμένα θύματα βιώνουν σωματικές απειλές και περαιτέρω θυματοποίηση εκτός σύνδεσης (Bloom, 2015; Bates, 2017; McGlynn et al., 2017).

Η Ringrose (2021) χρησιμοποίησε τον όρο σεξουαλική παρενόχληση μέσω εικόνας, για να περιγράψει δύο μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της κοινής χρήσης ψηφιακών εικόνων. Η πρώτη αφορά τις ανεπιθύμητες σεξουαλικές εικόνες- cyberflashing, που περιλαμβάνουν συνήθως άνδρες, οι οποίοι στέλνουν εικόνες των γεννητικών τους οργάνων μέσω ψηφιακών τεχνολογιών (Marcotte et al., 2020; Ricciardelli & Adorjan, 2019). Μια δεύτερη μορφή σεξουαλικής παρενόχλησης μέσω εικόνας, είναι ο εξαναγκασμός και η επίμονη παρότρυνση για αποστολή σεξουαλικών εικόνων (Thomas, 2018). Οι άνδρες και τα αγόρια είναι πιο πιθανό να ασκούν πίεση στα κορίτσια για να τους στείλουν σεξουαλικές εικόνες, ενώ τα κορίτσια αναφέρουν ότι δέχονται επανειλημμένα αιτήματα για αποστολή σεξουαλικών εικόνων ή/και βίντεο και αναφέρονται στο γεγονός αυτό ως μια κανονικότητα (Ringrose, 2021; Thomas, 2018).

Χαρακτηριστικά Σεξουαλικής Κακοποίησης Μέσω Εικόνας

Η πλειοψηφία των θυμάτων της σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας, είναι γυναίκες οι οποίες βιώνουν έντονα την κοινωνική κατακραυγή και την ενοχοποίηση τόσο για την ύπαρξη του υλικού που περιλαμβάνει στιγμές της ιδιωτικής τους ζωής, όσο και για την αποστολή αυτών στους πρώην συντρόφους τους (Goblet & Glowacz, 2021; McKinlay & Lavis, 2022). Επιπλέον τα θύματα βιώνουν έντονα την απώλεια της αξιοπρέπειας και της ασφάλειας τους, καθώς και του σεβασμού από την οικογένεια και τους φίλους (Franklin, 2014). Τα θύματα παρενοχλούνται και εκφοβίζονται όχι από άγνωστα σε αυτά άτομα, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις ο δράστης και το θύμα σχετίζονται μεταξύ τους. Ως δράστης αναγνωρίζεται ο σύντροφος, ο συγγάμοικος, ο φίλος, ο γείτονας, ο συνεργάτης τους ή ο συμμαθητής των θυμάτων, ενώ η βία που εκδηλώνεται μέσω τεχνολογιών σε γυναίκες, προέρχεται κυρίως από τους συντρόφους τους (Burke et al., 2011; Goblet & Glowacz, 2021; McKinlay & Lavis, 2022). Σύμφωνα με τους Ringrose et al. (2021), ενώ ορισμένα κορίτσια πιέζονται ώστε να μοιραστούν προσωπικές εικόνες, ορισμένα αγόρια αισθάνονται επίσης πίεση προκειμένου να αποσπάσουν σεξουαλικές εικόνες από τα κορίτσια, ώστε να τις επιδείξουν σε φίλους και να επιβεβαιώσουν την ανδρική κυριαρχία και την αρρενωπότητά τους (Ringrose et al., 2021). Ωστόσο, άλλες πηγές αναφέρουν ότι οι δράστες μπορεί να είναι άγνωστοι προς το θύμα, οι πράξεις τους να μην υποκινούνται από την εκδίκηση, αλλά μπορεί να αναζητούν σεξουαλική ικανοποίηση ή να χρησιμοποιούν τις εικόνες ως μια μορφή οικονομικού εκβιασμού (EIGE, 2022; De Vido & Sosa, 2021).

Φαίνεται να υπάρχει μια τάση μεταξύ των δραστήων να μην αναγνωρίζουν τη σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας ως επιβλαβή, καθώς περιγράφουν τα κίνητρα για τη διάπραξη της ως πράξεις φλερτ ή ψυχαγωγίας (Ringrose et al., 2021). Άλλα κίνητρα τα οποία αναφέρονται από τους δράστες είναι η επιθυμία να εντυπωσιάσουν φίλους, να ελέγξουν, να ντροπιάσουν ή να αναγκάσουν το θύμα να επιστρέψει σε αυτούς (Powell et al., 2020). Παράλληλα, τα θύματα αναφερόμενα στα κίνητρα των δραστήων περιγράφουν μια σειρά από διαφορετικά αίτια όπως: ο έλεγχος, η αναζήτηση προσοχής, η ζήλια, η εμμονή, ο μισογυνισμός, η σεξουαλική ικανοποίηση, η ταπείνωση και η ψυχαγωγία. Αυτό το ευρύ φάσμα κινήτρων αναδεικνύει την πολυπλοκότητα του φαινομένου και το πρόβλημα σχετικά με τον εντοπισμό των αιτιών της διάπραξης αυτού του τύπου της κακοποίησης (Powell et al., 2020; Ringrose et al., 2021).

Σεξισμός

Μία από τις πιο ευρέως μελετημένες μεταβλητές που σχετίζονται με τη βία των ανδρών κατά των γυναικών είναι ο σεξισμός ο οποίος αποτελεί μια μορφή έμφυλης βίας, καθώς βασίζεται στην ιδέα ότι κάποια άτομα είναι κατώτερα από τα άλλα λόγω του φύλου τους και μπορεί να εκφραστεί μέσω πράξεων, λέξεων, εικόνων και χειρονομιών. Επίσης, περιλαμβάνει ένα σύνολο πεπιοθήσεων και ιδεών σχετικά με τους ρόλους των φύλων, τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές που θεωρούνται κατάλληλες για άνδρες και γυναίκες, καθώς και πεπιοθήσεις για τη σχέση μεταξύ ανδρών και γυναικών (Glick & Fiske, 2011; Martinez-Pecino & Durán, 2016). Ο σεξισμός βρίσκεται στη ρίζα του ζητήματος της ανισότητας των φύλων, καθώς οι σεξιστικές πράξεις καλλιεργούν ένα κλίμα εκφοβισμού, φόβου και ανασφάλειας, το οποίο οδηγεί στην αποδοχή της βίας, κυρίως εναντίων των γυναικών και κοριτσιών (Council of Europe, 2024). Οι αντιλήψεις για τους ρόλους, τις συμπεριφορές και τις σχέσεις των φύλων, συνδέονται με τη διάπραξη διαδικτυακής σεξουαλικής βίας, καθώς οι γυναίκες θυματοποιούνται και βιώνουν τον αρνητικό αντίκτυπο των επιδράσεων της κυβερνοβίας (Henry & Powell, 2016; Martinez-Pecino & Duran, 2016).

Το διαδίκτυο αποτελεί συχνά για τα κορίτσια ένα αφιλόξενο περιβάλλον, ενώ η πίεση και ο εξαναγκασμός από τα αγόρια να τους αποστείλουν σεξουαλικές εικόνες φανερώνει τον σεξισμό και μισογυνισμό που είναι διάχυτος στις διαδικτυακές πλατφόρμες (Sales, 2017). Σε μια Σουηδική ποιοτική μελέτη σχετικά με τις επιδράσεις του sexting σε μαθητές λυκείου, διαφάνηκε ότι οι πρακτικές αυτές έχουν δημιουργήσει μια ηγεμονική κουλτούρα αγοριών, η οποία εκφράζεται όταν τα αγόρια μοιράζονται εικόνες κοριτσιών με τους συμμαθητές τους, χωρίς τη συγκατάθεση των κοριτσιών και η οποία αναπαράγει τις ανισότητες των φύλων. Παράλληλα, τα αποτελέσματα της παραπάνω μελέτης ανέδειξαν ότι οι εικόνες γυμνών ή ημίγυμνών μαθητριών, οι οποίες κυκλοφορούσαν στο διαδίκτυο χωρίς τη συγκατάθεσή τους, υπόκεινται σε μισογυνιστικά και σεξιστικά σχόλια από τα αγόρια, ενώ ορισμένα αγόρια χρησιμοποιούν σεξιστική γλώσσα και υποτιμούν τα κορίτσια ακόμη και όταν τα κορίτσια δεν έχουν αποστείλει ιδιωτικές φωτογραφίες (Hunehäll Berndtsson & Odenbring, 2020). Επίσης, οι χρήστες των slutpages εκφράζονται με υποτιμητικά και σεξιστικά σχόλια για τις γυναίκες, οι οποίες απεικονίζονται σε αυτές (Maas et al., 2021). Σύμφωνα με τους Pina et al. (2017) ο σεξισμός αποτελεί προγνωστικό παράγοντα της τάσης για διάπραξη σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας, ενώ ορισμένοι άλλοι μελετητές αναφέρουν ότι ο σεξισμός έχει υπερτιμηθεί και δεν αποτελεί από μόνος του αιτιολογικό παράγοντα για διάπραξη οποιουδήποτε σεξουαλικού αδικήματος (Pina et al., 2017; Stroud, 2014).

Ενοχοποίηση Θύματος

Η ενοχοποίηση του θύματος αναφέρεται στη μεταφορά της ευθύνης από τον δράστη ενός εγκλήματος στο θύμα-επιζώντα, το οποίο θεωρείται πλήρως ή εν μέρει υπεύθυνο για τη βλάβη που υπέστη (Burgin & Flynn, 2021; Pinciotti & Orcutt, 2021). Η έννοια της υπαιτιότητας των θυμάτων σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, συμβαίνει όταν τα θύματα του εγκλήματος κρίνονται από την κοινή γνώμη ως υπεύθυνα για το έγκλημα που διαπράχτηκε (Burgin & Flynn, 2021; Pinciotti & Orcutt, 2021; Goblet & Glowacz 2021; Poole, 2015). Το φαινόμενο της ενοχοποίησης θυμάτων, συναντάται μόνο σε εγκλήματα που αφορούν σεξουαλική βία (Anderson & Overby, 2021; Trottier et al., 2021). Η απόδοση ευθυνών στα θύματα περιλαμβάνει παράγοντες όπως είναι: α) η χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών, β) η προκλητική συμπεριφορά, γ) η προκλητική ενδυμασία του θύματος καθώς και δ) η σχέση του με τον δράστη (Burgin & Flynn, 2021; Pinciotti & Orcutt, 2021). Οι στάσεις αυτές συμβάλουν στην δευτερογενή θυματοποίηση του θύματος, δηλαδή την επαναθυματοποίησή του, οι οποίες παρατηρούνται συχνά από την αστυνομία, τους δικαστές, τους επαγγελματίες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης του θύματος, την οικογένεια και τους

φίλους (Mourtgos et al., 2021; O'Neal, 2019). Τέτοιες συμπεριφορές, όχι μόνο επιδεινώνουν το τραύμα που βιώνουν τα θύματα, αλλά συμβάλουν στη δημιουργία εμποδίων στην αναζήτηση βοήθειας. Ταυτόχρονα, το θύμα λαμβάνει συχνά την ετικέτα της ψεύτρας και χαρακτηρίζεται ως «κοινή» γυναίκα επιδεινώνοντας τα αισθήματα ενοχής και ντροπής (Anderson & Overby, 2021; Lichty & Gowen, 2021; Trottier et al., 2021).

Ορισμένα γεγονότα που σχετίζονται με τη σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας, όπως η εμπλοκή του θύματος στη δημιουργία των εικόνων ή η υποτιθέμενη απιστία του θύματος κατά του δράστη, συντελούν στην εκλογίκευση της συμπεριφοράς του δράστη, καθώς αυτές οι διαδικασίες κάνουν την πράξη να φαίνεται πιο αποδεκτή και σε ορισμένες περιπτώσεις δικαιολογημένη (Poole, 2015; Flynn et al., 2022). Το ίδιο το θύμα μπορεί να έχει στείλει το υλικό σε τρίτο πρόσωπο, καθώς η ανταλλαγή γυμνών φωτογραφιών και βίντεο-sexting, είναι ευρέως διαδεδομένη μεταξύ των εφήβων. Μία από τις πιθανές συνέπειες του sexting είναι η διανομή αυτών των οικείων εικόνων, συχνά από έναν πρώην εραστή μετά από διακοπή της σχέσης, χωρίς την άδεια του άλλου ατόμου (Goblet & Glowacz, 2021; McKinlay & Lavis, 2022). Οι γυναίκες και τα κορίτσια αποτελούν στόχο αρνητικών αντιλήψεων σχετικά με τη σεξουαλική τους συμπεριφορά και βιώνουν τη κοινωνική κατακραυγή, τη γελοιοποίηση και τις προσωπικές επιθέσεις κατά του χαρακτήρα τους, καθώς οι φωτογραφίες που μοιράστηκαν ιδιωτικά γίνονται δημόσια ιδιοκτησία (Pina et al., 2017). Οι γυναίκες κρίνονται πιο σκληρά από ότι οι άνδρες για παρόμοια σεξουαλική συμπεριφορά, καθώς οι γυναίκες παραδοσιακά είναι κοινωνικά αποδεκτό να διατηρούν σεξουαλικές σχέσεις μόνο όταν βρίσκονται σε μια μόνιμη συντροφική σχέση (Goblet & Glowacz, 2021). Παράλληλα, οι ίδιοι οι δράστες προκειμένου να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους επιρρίπτουν ευθύνες και ενοχοποιούν το θύμα, ενώ η υποτιθέμενη γυναικεία απιστία γίνεται αντικείμενο τόσο έντονης κριτικής, ώστε τα άτομα να θεωρούνται υπεύθυνα για τη θυματοποίησή τους όπως ισχύει και με τα θύματα βιασμού (Maier, 2014; Pina et al., 2017; Flynn et al., 2022).

Ερευνητικό μέρος

Περιγραφή της έρευνας

Για την προσέγγιση του συγκεκριμένου ερευνητικού πεδίου χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική μεθοδολογία, καθώς παρέχει τη δυνατότητα να μελετώνται κοινωνικά φαινόμενα μέσα από την ανάδυση των νοημάτων που δίνουν σε αυτά τα εμπλεκόμενα μέρη (Croylay, 2023; Lune & Berg, 2017). Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω των αφηγήσεων εννιά (9) ανήλικων αγοριών, τα οποία παραπέμφθηκαν σε υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων καθώς κατηγορούνται ότι διέπραξαν αδικήματα που σχετίζονται με τη σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας.

Σκοπός

Σκοπός της έρευνας ήταν η διερεύνηση στοιχείων σεξισμού καθώς και ενοχοποίησης θύματος μέσω του αφηγηματικού λόγου των ανήλικων δραστών, οι οποίοι διώκονται για σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας.

Υποθέσεις εργασίας

1. Στον αφηγηματικό λόγο των δραστών κυριαρχεί η σεξιστική ιδεολογία, που αφορά σε ρόλους, χαρακτηριστικά, συμπεριφορές και σε σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα.

2. Οι δράστες προσπαθούν να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους ενοχοποιώντας τα θύματα.

Ο πληθυσμός της έρευνας

Τον πληθυσμό της έρευνας αποτέλεσαν εννιά (9) ανήλικα αγόρια, τα οποία παραπέμφθηκαν σε υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων το διάστημα 2020-2023 για το αδίκημα της σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας και καταδικάστηκαν ή επρόκειτο να δικαστούν για τις πράξεις τους από το δικαστήριο ανηλίκων. Πιο συγκεκριμένα, οι κατηγορίες που τους αποδόθηκαν με βάση τον ελληνικό ποινικό κώδικα, ήταν η κατοχή και διακίνηση πορνογραφικού υλικού και η αθέμιτη αποτύπωση μη δημόσιας πράξης άλλου, ενώ σε μία περίπτωση ο ανήλικος κατηγορήθηκε για παράνομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και εξύβριση μέσω διαδικτύου. Βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή τους στην έρευνα ήταν να έχουν αποδεχτεί οι ίδιοι και οι γονείς τους στους επιμελητές ανηλίκων τις κατηγορίες που τους αποδόθηκαν. Επτά (7) από τους ανήλικους δεν είχαν διαπράξει άλλο αδίκημα, ενώ δύο (2) από αυτούς είχαν κατηγορηθεί στο παρελθόν για αδικήματα που περιλαμβάνουν χρήση βίας σε βάρος ομοτίμων. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα επιλέχθηκαν από τους φακέλους που τηρούνταν σε υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων και κοινωνικής αρωγής, κατόπιν σχετικής άδειας από τους προϊσταμένους των υπηρεσιών. Οι ηλικίες των παιδιών ήταν από 15 έως 17 ετών, οι οκτώ (8) ήταν ελληνικής και ένας (1) αλβανικής υπηκοότητας. Πέντε (5) συμμετέχοντες φοιτούσαν στη Γ΄ Λυκείου, τρεις (3) στη Β΄ Λυκείου και ένας (1) στη Γ΄ Γυμνασίου. Τρεις (3) από τους συμμετέχοντες προέρχονταν από μονογονεϊκές οικογένειες λόγω διαζυγίου και ένας (1) λόγω θανάτου του ενός γονέα. Ένας (1) από τους συμμετέχοντες είχε διαγνωστεί με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και ένας (1) άλλος με Αντικοινωνική Διαταραχή Προσωπικότητας.

Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των στοιχείων πραγματοποιήθηκε μέσω των ημιδομημένων συνεντεύξεων στα αγόρια-δράστες, για την εξέταση σε βάθος του θέματος της έρευνας, συγκεντρώνοντας όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία (Yin, 2016). Οι ερωτήσεις του εργαλείου που χρησιμοποιήθηκε ήταν ως ένα βαθμό προκαθορισμένες, ώστε να καλυφθούν κάποια θέματα που θεωρήθηκαν σημαντικά κατά τη μελέτη του υπό εξέταση θέματος και κατάλληλα προσαρμοσμένες, ώστε να γίνονται κατανοητές από τους εφήβους (Κανδυλάκη, 2010; Tilleczek, 2020). Το εργαλείο της συνέντευξης περιελάμβανε εκτός από τα δημογραφικά στοιχεία των ανηλίκων τρεις θεματικές. Η πρώτη αναφερόταν σε ερωτήσεις για την διερεύνηση της σχέσης των δραστών με το θύμα, η δεύτερη αφορούσε ερωτήσεις για την ανίχνευση στοιχείων έμφυλων διακρίσεων και η τρίτη αφορούσε ερωτήσεις για τον εντοπισμό απόψεων ενοχοποίησης του θύματος. Για τη συμμετοχή των ανηλίκων στην έρευνα διασφαλίστηκε η έγγραφη συναίνεση τους, αλλά και η έγγραφη συναίνεση και των δύο γονιών τους. Παράλληλα οι ανήλικοι ενημερώθηκαν για το σκοπό της έρευνας, για τα δικαιώματά της συμμετοχής τους και για τη δυνατότητα που είχαν να αρνηθούν να απαντήσουν σε κάποιο ερώτημα ή να αποσύρουν τη συμμετοχή τους χωρίς συνέπειες. Οι συνεντεύξεις ήταν ατομικές, έλαβαν χώρα σε γραφεία των επιμελητών ανηλίκων της ηπειρωτικής Ελλάδας, πραγματοποιήθηκαν το Φεβρουαρίου 2024, οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν και μετά την απομαγνητοφώνηση διαγράφηκαν, ενώ κάθε μία συνέντευξη διήρκεσε 60 με 90 λεπτά. Η μελέτη αποτέλεσε αντικείμενο προσωπικού ερευνητικού ενδιαφέροντος της συγγραφέως και για την πραγματοποίησή της χορηγήθηκαν οι απαιτούμενες άδειες από τους/τις προϊσταμένους/νες των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων.

Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Για την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η θεματική ανάλυση, ώστε να αποδοθεί νόημα στα δεδομένα και να δοθεί απάντηση στα κεντρικά ερωτήματα της έρευνας. Στη συνέχεια, ακολουθήθηκαν τα 5 βήματα της θεματικής ανάλυσης: α) η μετεγγραφή της συνέντευξης, β) η εξοικείωση με τα δεδομένα, γ) ο εντοπισμός και η συγκέντρωση των αποσπασμάτων που αντιστοιχούν σε κάθε ερευνητικό ερώτημα, δ) η κωδικοποίηση των δεδομένων και η μετάβαση από τους κωδικούς στα θέματα και στ) η έκθεση) των ευρημάτων (Lune & Berg, 2017; Τσιώλης, 2018; Yin, 2016).

Η αξιολόγηση της ποιότητας της έρευνας βασίστηκε σε ορισμένα κριτήρια, όπως η αναγνώριση προκαταλήψεων προς τους συμμετέχοντες, η επίδειξη συνεχούς κριτικής σκέψης των μεθόδων της έρευνας, η συλλογή και ανάλυση δεδομένων σε επαρκές βάθος, η διασφάλιση συνεπούς και διαφανούς ερμηνείας των δεδομένων, η επίδειξη σαφήνειας όσον αφορά τις διαδικασίες σκέψης κατά την ανάλυση δεδομένων και των επακόλουθων ερμηνειών (Naem et al., 2023; Noble & Smith, 2015; Yadav, 2022). Επίσης, η ερευνήτρια προσπάθησε να είναι σε εγρήγορση και να αναζητά και τα δεδομένα τα οποία αποκλίνουν από τα συνήθη ευρήματα ή δεν είναι εύκολα ορατά, ώστε να εμπλουτιστούν τα αποτελέσματα της ανάλυσης στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό (Noble & Smith, 2015).

Ηθική και δεοντολογία της έρευνας

Η ερευνήτρια ενημέρωσε τα παιδιά για όλα τα χαρακτηριστικά και τους σκοπούς της έρευνας και απάντησε σε όλες τις ερωτήσεις των παιδιών με όρους που να ανταποκρίνονται στο επίπεδο κατανόησης τους (Noble & Smith, 2015; Yonas et al., 2013). Επίσης, η ερευνήτρια σεβάστηκε την ελευθερία του παιδιού να επιλέξει τη συμμετοχή του ή όχι στην έρευνα και ενημέρωσε τα παιδιά, ότι είναι ελεύθερα να διακόψουν τη συμμετοχή όποια στιγμή επιθυμούν. Επειδή οι συμμετέχοντες ήταν κάτω των 18 ετών εξασφαλίστηκε και η έγγραφη συγκατάθεση των δύο γονέων (Tilleczek, 2020; Yonas et al., 2013). Η προηγούμενη σχέση που είχε αναπτύξει η ίδια η ερευνήτρια με ορισμένους από τους συμμετέχοντες, καθώς συνεργάζεται μαζί τους ως επιμελήτρια ανηλίκων, αλλά και η σχέση που είχαν αναπτύξει οι υπόλοιποι συμμετέχοντες με τους/τις συναδέλφους επιμελητές/τριες ανηλίκων, θεωρούμε ότι συνέβαλε θετικά στη συναίνεση των ανηλίκων να συμμετάσχουν στην έρευνα, καθώς ήταν εξοικειωμένοι με την επαγγελματική ιδιότητα της ερευνήτριας. Σε συνάρτηση με το παραπάνω, η συμμετοχή τους εξασφαλίστηκε υπό το πρίσμα ότι δεν θα κριθούν από την ερευνήτρια για τις πράξεις τους, τη συμπεριφορά τους και τη στάση τους απέναντι στα διάφορα ζητήματα που πραγματεύεται η μελέτη. Παράλληλα, για την δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης η ερευνήτρια διέθεσε αρκετό χρόνο έως και 90 λεπτά σε κάθε ένα από τους δύο ανήλικους, οι οποίοι προέρχονταν από παραπομπή άλλων επιμελητών/τριών ανηλίκων.

Περιορισμοί

Ένας βασικός περιορισμός για την διεξαγωγή της έρευνας ήταν η πρόσβαση στο δείγμα και η εύρεση του αριθμού των συνεντευξιαζόμενων, καθώς οι υποθέσεις οι οποίες παραπέμπονται στους επιμελητές ανηλίκων και αφορούν τη διάπραξη διαδικτυακής σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας είναι περιορισμένες. Επίσης ορισμένοι ανήλικοι οι οποίοι είχαν διαπράξει το εν λόγω αδίκημα είχαν ενηλικιωθεί, άρα δεν θεωρήθηκαν κατάλληλοι για να συμπεριληφθούν στο δείγμα λόγω ηλικίας. Τέλος, μια ακόμη δυσκολία ήταν ότι δύο ανήλικοι οι οποίοι θεωρήθηκαν κατάλληλοι να συμπεριληφθούν στο δείγμα, αλλά και οι γονείς τους, δεν δέχτηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα με αποτέλεσμα η έρευνα να περιλαμβάνει ένα μικρό δείγμα, εννιά συμμετεχόντων.

Ανάλυση Αποτελεσμάτων

Κίνητρα Δραστών

Οι συμμετέχοντες δείχνουν μια τάση να υποτιμούν την σοβαρότητα της πράξης τους, καθώς οι περισσότεροι δήλωσαν ότι τα κίνητρά τους για τη διάπραξη των αδικημάτων της σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας ήταν η ψυχαγωγία, (Ringrose et al., 2021), η επίδειξη του φωτογραφικού υλικού σε φίλους (Powell et al., 2020) και σε δύο περιπτώσεις, η αναζήτηση εκδίκησης από το θύμα (Powell et al., 2020, Ringrose et al., 2021), για την ανακούφιση του πληγωμένου τους εγωισμού. Η υποτιθέμενη «αωνυμία» που προσφέρει το διαδίκτυο (Varela et al., 2021; Cana et al., 2020), συνέβαλε στην ενθάρρυνση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς των δραστών. Κάποιες χαρακτηριστικές απαντήσεις των αναφερόμενων σκοπών των πράξεων τους περιγράφονται παρακάτω:

«Πήρα μια φωτογραφία που είχε με μαγιό στο fb, χρησιμοποίησα ρετούς, της έσβησα το μαγιό και την ανέβασα γυμνή στα social media. Νόμιζα ότι δεν θα με βρει κανείς... έκανα μια πλάκα...».(6ος ανήλικος).

«Για πλάκα το έκανα και σε ένα φίλο μου τις έστειλα μόνο και η μάνα της μου έκανε μήνυση και έμπλεξα τώρα με τα δικαστήρια».(2ος ανήλικος)

«Την τράβηξα γυμνή από πίσω την ώρα που κοιμόταν και την έστειλα στο M (φίλος) για να την κάνω ρεζίλι που μου τα φόρεσε και πήγε με τον άλλον».(4ος ανήλικος)

«Ήθελα να πονέσει όπως πόνεσα και εγώ να μάθουν όλοι τι π...».(βρισιά) *είναι».*(9ος ανήλικος)

Σχέση με το θύμα

Όλοι οι δράστες σχετίζονταν με τα θύματα (Burke et al., 2011; Goblet & Glowacz, 2021; McKinlay & Lavis, 2022), καθώς επτά (7) από αυτούς δήλωσαν ότι υπήρξαν ερωτικό ζευγάρι με αυτές. Οι άλλοι δύο (2) γνώριζαν τα ανήλικα κορίτσια από το σχολείο, καθώς οι τελευταίες υπήρξαν συμμαθήτριές τους. Τρεις (3) από τους επτά (7) ανήλικους οι οποίοι άσκησαν διαδικτυακή βία στις συντρόφους τους εμφάνισαν μια τάση για κτητικότητα, συμπεριφορές ελέγχου και κυριαρχίας απέναντι στις συντρόφους τους τόσο στο φυσικό κόσμο, όσο και στον κυβερνοχώρο (Cava et al., 2020):

«Ήξερα τους κωδικούς της και έμπαινα και φανερά στο κινητό της, το ήξερε για να δω που μπαίνει, έμπαινα στο ιστορικό της google και έβλεπα, και με ποιον μιλάει στο fb και έτσι [...]. Εννοείται ότι ήξερα που πάει και τι κάνει και με ποιόν βγαίνει».(9ος ανήλικος)

«Δεν μου άρεσε να βγαίνει μόνη με τις φίλες της, τσακωνόμασταν, εγώ έβγαίνα με τους φίλους μου. Τα αγόρια είναι αλλιώς. Αν σε δουν κοριτσοπαρέα θα στην πέσουν και θα πουν αυτές ψάχνονται να βρουν γκόμενο».(1ος ανήλικος)

«Της είχα βάλει μια εφαρμογή στο κινητό για να την παρακολουθώ, αλλά με κατάλαβε από αυτές τις χακερίστικες ονόματα δε λέω [...] Ψάρωνα και τις κολλητές της να μου πουν τι κάνει αλλά της τα σφύριζαν και μου την έλεγε».(7ος ανήλικος)

Σεξισμός

Στοιχεία σεξισμού και αντιλήψεις στερεοτύπων φύλου διαφαίνονται μέσα από τον αφηγηματικό λόγο των ανηλίκων στις σχέσεις τους με την οικογένεια, το σχολείο και τον κοινωνικό περίγυρο (Henry & Powell, 2016; Martinez-Pecino & Duran, 2016; Pina et. al, 2017), με ορισμένες μάλιστα να μην γίνονται εύκολα ορατές και αντιληπτές, ενώ άλλες να είναι βαθιά ριζωμένες στο οικογενειακό τους δέντρο

(Martinez-Pecino & Duran, 2016; McGlynn et al., 2017). Έξι (6) από τους νεαρούς δράστες δήλωσαν χαρακτηριστικά:

«Ο πατέρας μου κάνει κουμάντο στα οικονομικά του σπιτιού. Δουλεύει και η μάνα μου και του δίνει το μισθό της [...]. Οι γυναίκες δεν κάνουν καλό κουμάντο, τα χαλάνε τα λεφτά είναι σπάταλες». (8ος ανήλικος)

«Η αδερφή μου είναι ένα χρόνο μικρότερη μου (15χρονών), οι δικοί μου δεν την αφήνουν να βγαίνει όπως εγώ. Εγώ είμαι αγόρι γυρίζω και 6:00 π.μ. στο σπίτι». (7ος ανήλικος)

«Στο σχολείο ένα μπάχαλο... αφού διευθύντρια είναι γυναίκα και γενικά οι περισσότερες καθηγήτριες είναι γυναίκες. Δεν μπορούν να επιβάλλουν την τάξη αυτές». (2ος ανήλικος)

«Ευτυχώς ο θεός δεν με έκανε κορίτσι. Τα κορίτσια είναι όλες χαζές και ας το παίζουν και έξυπνες, κουτοπόνηρες και κουτσομπόλες. Κολλητές και από πίσω θάβουν η μια την άλλη». (3ος ανήλικος).

«Με τους φίλους μου έχουμε καταλήξει ότι οι περισσότερες γυναίκες είναι που.. ξέρετε τώρα, καταλάβατε τι λέω.. Δε λέω για όλες αλλά οι περισσότερες είναι». (9ος ανήλικος)

«Οι γυναίκες τώρα με την ισότητα έχουν ξεφύγει. Το στόμα τους δεν το κλείνουν και θα βρίσουν και θα πουν βλακειές να τον φέρουν τον άλλον στα αμήν. Πόσα να ανεχτούμε και εμείς οι καημένοι; Μετά λένε γυναικοκτονίες...». (1ος ανήλικος)

Άσκηση βίας

Δύο (2) ανήλικοι δήλωσαν ότι ασκούσαν συχνά στις συντρόφους τους λεκτική, ψυχολογική και σωματική βία στο φυσικό κόσμο (McGlynn et al., 2017; Burke et al., 2011; Goblet & Glowacz, 2021; McKinlay & Lavis, 2022) προσπαθώντας ακόμη και να ντροπιάσουν ή να γελοιοποιήσουν τις συντρόφους τους, είτε για να τις «συνετίσουν», είτε για προσωπική τους ευχαρίστηση.

«Είχε φάει πολλές σφαλιάρες από εμένα και μπροστά στο κόσμο μπας και την πάρει χαμπάρι, αλλά δεν έστρωνε με τίποτα. Βρε της έλεγα κάνεις δεν αγαπάει σαν και μένα μην κάνεις παρέα με τις φίλες σου, άστες αυτές θέλουν να μας χωρίσουν...». (9ος ανήλικος)

«Το κορίτσι ήταν τζαζ αν της έλεγες να πηδήξει από τον τρίτο για μένα θα το έκανε. Την έφτυνα, της έδινα καμία κλοτσιά και αυτή εκεί κολλημένη. Όλα τα γούστα μου έκανε, ιδίως αν της έλεγα ότι θα την παρατήσω». (3ος ανήλικος)

Οι υπόλοιποι πέντε (5), οι οποίοι κακοποίησαν τις συντρόφους τους μέσω διαδικτύου, δήλωσαν ότι υπήρξε έστω και μία φορά, ένα περιστατικό κάποιας μορφής βίας ανάμεσα τους και στο φυσικό κόσμο (Bloom, 2015; Bates, 2017; McGlynn et al., 2017), με αρκετούς να θεωρούν ότι η βία αποτελεί μια κανονικότητα (Cava et al., 2020):

«Μια φορά της είχα δώσει μια σπρωξιά γιατί δεν μου έδειχνε με ποιον μιλούσε». (1ος ανήλικος)

«Παίξαμε χαστούκια και μου είχε ξεφύγει μια δυνατή και μάτωσε η μύτη της». (2ος ανήλικος)

«Την είχα βρίσει μερικές φορές, αυτά που γίνονται στα ζευγάρια». (4ος ανήλικος)

«Ε, κάνα μπινελίκι έπεφτε και ποιος δεν ρίχνει κανένα μπινελίκι». (5ος ανήλικος)

«Όλοι τσακώνονται και λένε και μια κουβέντα παραπάνω...». (7ος ανήλικος)

Ενοχοποίηση θύματος

Επιχειρώντας να δικαιολογήσουν την πράξη τους οι συμμετέχοντες προσπαθούν να αποδώσουν τις ευθύνες στο θύμα (Maier, 2014; Pina et al., 2017; Flynn et al., 2022), ενοχοποιώντας το και εξαπολύοντας κατηγορίες για το ήθος, το χαρακτήρα των κοριτσιών, καθώς και για την οικογένεια καταγωγής τους.

«Δεν της είχε στείλει μόνο σε εμένα, σε όλα τα αγόρια που είχε, έστειλε γυμνές φωτογραφίες και ζητάει τώρα ευθύνες από εμένα; Τα έμαθε ο πατέρας της και έκανε μήνυση και του φταίω εγώ που δεν μπορεί να μαζέψει τη κόρη του αυτός;». (1ος ανήλικος)

«Ας μην μου έστειλε τις φωτογραφίες, αυτή δεν φταίει δηλαδή; Τι επειδή είναι κορίτσι και βάζει τα κλάματα και τη λυπούνται;». (3ος ανήλικος)

«Με τη συναίνεσή της τραβήξαμε το βίντεο, ήξερε πολύ καλά τι έκανε και με ποιον το έκανε. Εγώ μπορεί να φταίω 20% αυτή φταίει 80%». (5ος ανήλικος)

«Ας μην με κεράτωνε...». (9ος ανήλικος)

«Αυτή μια πόρνη είναι. Αν θέλετε σας δείχνω και βίντεο που έχει ανεβάσει η ίδια στο p... (ιστοσελίδα πορνό)». (2ος ανήλικος)

Ορισμένοι ανήλικοι ανέφεραν, ότι οι ίδιοι οι γονείς τους προσπαθούν να αποδώσουν την απόλυτη ευθύνη για την πράξη των παιδιών τους στα θύματα (Ringrose et al., 2021; Flynn et al., 2022). Τα ανήλικα κορίτσια αλλά και η οικογένειά τους ενοχοποιούνται για την αποστολή των προσωπικών φωτογραφιών τους από τις ίδιες τις μητέρες των δραστών.

«[...] και η μητέρα μου, μου το είπε ότι οι δικές μου οι αδερφές ποτέ δεν θα έστειλαν φωτογραφίες με τα "έτσι" (επίμαχα σημεία) να φαίνονται και φταίνε και οι γονείς πως έχουν μεγαλώσει τα παιδιά τους». (1ος ανήλικος)

«Η μητέρα μου, μου είπε ότι η μάνα της έκανε τα ίδια και χειρότερα όταν ήταν μικρή». (2ος ανήλικος)

«Η μάνα μου έφριξε με το τι έκανε στο βίντεο αυτή. "Καλά τι ρεζιλίκια είναι αυτά η μάνα της δεν ντρέπεται καθόλου;" είπε». (7ος ανήλικος)

«Πάντως η μητέρα της (του θύματος) είπε στη μητέρα μου ότι καλό της έκανε που εκτέθηκε στο διαδίκτυο γιατί μετά μαζεύτηκε και ούτε καν φώτο με μαγιό δεν ποστάρει». (6ος ανήλικος)

Συζήτηση

Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης ενισχύουν την αρχική υπόθεση ότι οι δράστες υιοθετούν κυρίαρχα και σεξιστικά στερεότυπα των φύλων, με το λόγο τους να διέπεται από έντονα σεξιστική ιδεολογία και σχετικές αναφορές (Henry & Powell, 2016; Martinez-Pecino & Duran, 2016; Pina et al., 2017), ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις τα θύματα και συνεπώς οι αποδέκτες των σεξιστικών και υποτιμητικών σχολίων ήταν οι πρώην κοπέλες των δραστών (Burke et al., 2011; Goblet & Glowacz, 2021; McKinlay & Lavis, 2022). Στοιχεία σεξισμού και αντιλήψεις στερεοτύπων φύλου διαφαίνονται στις σχέσεις τους με την οικογένεια, το σχολείο και τον κοινωνικό περίγυρο (Henry & Powell, 2016; Martinez-Pecino & Duran, 2016; Pina et al., 2017). Ο σεξισμός επεκτείνεται, πέρα από τη σύντροφό τους, και σε άλλους ρόλους που καλούνται να επιτελέσουν οι γυναίκες, όπως της εργαζόμενης, της εκπαιδευτικού, της αδερφής ή γενικότερα της μητέρας, αναδεικνύοντας τις ανισότητες φύλου και το γεγονός ότι οι αντιλήψεις για την αντρική κυριαρχία έναντι των γυναικών, μεταφέρονται από γενιά σε γενιά (Martinez-Pecino & Duran, 2016; McGlynn et al., 2017). Ο σεξισμός σε ορισμένες περιπτώσεις συνυπάρχει με την εκδήλωση σωματικής ή ψυχολογικής βίας προς τις πρώην συντρόφους τους από τους ανήλικους δράστες (McGlynn et al., 2017; Burke et al., 2011; Goblet & Glowacz, 2021; McKinlay & Lavis, 2022).

Παράλληλα, η παρούσα μελέτη επιβεβαιώνει τη δεύτερη υπόθεση σχετικά με την ενοχοποίηση των θυμάτων και την προσπάθεια αποποίησης ευθυνών των δραστών. Οι ανήλικοι δράστες δεν αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους, ενώ αντίθετα, για να δικαιολογήσουν το άδικο των πράξεων τους ενοχοποιούν το θύμα, αλλά και την οικογένεια του θύματος κατηγορώντας τους για ασυδοσία και προσβάλλοντας το χαρακτήρα τους. Μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις ασκείται στα θύματα τόσο έντονη κριτική, ώστε τα άτομα να θεωρούνται υπεύθυνα για τη θυματοποίησή τους όπως

ισχύει και με τα θύματα βιασμού (Goblet & Glowacz, 2021; Poole, 2015; Maier, 2014; Pina et al., 2017; Flynn et al., 2022). Το παραπάνω συμπέρασμα ενισχύεται και από το γεγονός ότι σχεδόν στο σύνολό τους οι συμμετέχοντες υποτιμούν τη σοβαρότητα του προβλήματος και δεν κατανοούν τις συνέπειες που έχουν οι πράξεις τους για το θύμα (Ringrose et al., 2021; Pina et al., 2017; Flynn et al., 2022). Ορισμένοι γονείς των δραστήων προσπαθούν να αποδώσουν την απόλυτη ευθύνη για την πράξη των παιδιών τους στα θύματα, αλλά και στις μητέρες τους (Ringrose et al., 2021; Flynn et al., 2022).

Με βάση τα παραπάνω ευρήματα, για την πρόληψη του φαινομένου της διάπραξης σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας στο διαδίκτυο οφείλουν να γίνουν παρεμβάσεις τόσο στο χώρο του σχολείου, όσο και στην οικογένεια. Εκπαιδευτικοί, παιδιά και γονείς οφείλουν να επιμορφώνονται και να ενημερώνονται σχετικά με τις συνέπειες και τις βλάβες που προκαλούν τέτοιες καταχρηστικές συμπεριφορές στα θύματα (Pina et al., 2017). Η επιμόρφωση να επιδιώκει να εξοπλίζει τα άτομα με κατάλληλες δεξιότητες, ώστε να προβαίνουν στην αναγνώριση συμπεριφορών οι οποίες συνιστούν σε σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας, στην αμφισβήτηση όλων των μορφών σεξισμού τόσο στο διαδίκτυο όσο και στο φυσικό κόσμο, στην αποφυγή της ενοχοποίησης του θύματος, στην κατανόηση των σχέσεων των φύλων καθώς επίσης και των έμφυλων διακρίσεων (Ringrose et al., 2021; Flynn et al., 2022). Ο χώρος του σχολείου προσφέρεται για τέτοιες επιμορφωτικές δράσεις, που θα μπορούσαν να υποστηριχτούν από τους κοινωνικούς λειτουργούς και ψυχολόγους, οι οποίοι εργάζονται σε σχολικά πλαίσια.

Ταυτόχρονα, οφείλουμε να εστιάσουμε σε προγράμματα πρόληψης και σεξουαλικής αγωγής σε έφηβους/ες για την αποτροπή της εμφάνισης φαινομένων σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας, μέσω της αλλαγής γνώσεων, στάσεων και συμπεριφορών, της καταπολέμησης των έμφυλων διακρίσεων και του τερματισμού της βίας (Crooks et al., 2018; Claussen, 2017). Ένα από τα προγράμματα αυτά τα οποία εφαρμόζονται στις ΗΠΑ είναι το Coaching Boys Into Men, όπου παρέχεται εκπαίδευση σε αγόρια-αθλητές από τους προπονητές τους, για την πρόληψη της συντροφικής βίας και της σεξουαλικής επίθεσης κατά των γυναικών (Crooks et al., 2018). Παράλληλα, το πρόγραμμα WiseGuyz όπου εφαρμόζεται σε σχολεία του Καναδά, για την αντιμετώπιση όλων των μορφών έμφυλης βίας, απευθύνεται σε αγόρια ηλικίας 14-15 ετών και επικεντρώνεται στην προαγωγή υγιών σεξουαλικών σχέσεων των αγοριών (Claussen, 2017). Επιπρόσθετα οι ανήλικοι οι οποίοι διαπράττουν αδικήματα που σχετίζονται με τη σεξουαλική κακοποίηση μέσω εικόνας, θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τα αναμορφωτικά μέτρα της διαμεσολάβησης και της συνδιαλλαγής μεταξύ δράστη και θύματος, τα οποία εφαρμόζονται από επιμελητές ανήλικων με στόχο την διαπαιδαγώγηση του ανήλικου, την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, την μείωση της υποτροπής αλλά και τη μείωση της βλάβης που υπέστη το θύμα (Μαλλούχου, 2023).

Η παρούσα μελέτη αφορά ένα μικρό δείγμα του πληθυσμού και θα πρέπει να αποφευχθεί η γενίκευση των αποτελεσμάτων. Παρόλα αυτά, η μελέτη αυτή προσπάθησε να αποκαλύψει κίνητρα, συμπεριφορές και αντιλήψεις του συγκεκριμένου πληθυσμού, που με βάση όσα γνωρίζουμε έως σήμερα, δεν έχει μελετηθεί ξανά στην Ελλάδα. Ως εκ τούτου, έρευνες σε μεγαλύτερο αριθμό ανήλικων δραστήων σεξουαλικής κακοποίησης μέσω εικόνας, θα μπορούσαν να επιβεβαιώσουν τα παραπάνω αποτελέσματα και να παρουσιάσουν μια πιο ολοκληρωμένη άποψη του κοινωνικού αυτού προβλήματος.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Almenar, R. (2021). "Cyber Violence against Women and Girls: Gender-based Violence in the Digital Age and Future Challenges as a Consequence of Covid-19". *Trento Student Law Review* 1(3), 167-230.
- Anderson, G.D, & Overby, R. (2021). The impact of rape myths and current events on the well-being of sexual violence survivors. *Violence Against Women*. 27(9), 1379–1401. <https://doi.org/10.1177/1077801220937782>
- Backe, E. L., Lilleston, P., & McCleary-Sills, J. (2018). Networked Individuals, Gendered Violence: A Literature Review of Cyberviolence. *Violence And Gender*, 5(3), 135-146. <https://doi.org/10.1089/vio.2017.0056>
- Bates, S., (2017). Revenge Porn and mental health: A qualitative analysis of the mental health effects of RP on female survivors. *Feminist Criminology* [online], 12(1), 22–42. <https://doi.org/10.1177/1557085116654565>
- Bloom, S. (2015). No vengeance for Revenge Porn victims: Unraveling why this latest female-centric, intimate-partner offence is still legal, and why we should criminalize it. *Fordham Urban Law Journal*, 42(1), 233-289. <https://ir.lawnet.fordham.edu/ulj/vol42/iss1/2>
- Burgin, R., & Flynn, A. (2021). Women’s behavior as implied consent: Male “reasonableness” in Australian rape law. *Criminology & Criminal Justice*, 21(3), 334–352. <https://doi.org/10.1177/1748895819880953>
- Burke, S. C., Wallen, M., Vail-Smith, K., & Knox, D. (2011). Using technology to control intimate partners: An exploratory study of college undergraduates. *Computers in Human Behavior*, 27, 1162-1167. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.12.010>
- Cava, M.J., Martínez-Ferrer, B., Buelga S., & Carrascosa, L. (2020). Sexist attitudes, romantic myths, and offline dating violence as predictors of cyber dating violence perpetration in adolescents. *Computers in Human Behavior*, 17(5) 1551-1562. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106449>
- Claussen, C. (2017). The WiseGuyz program: Sexual health education as a pathway to supporting changes in endorsement of traditional masculinity ideologies. *Journal of Men’s Studies*, 25, 150-167. <https://doi.org/10.1177/1060826516661319>

Crooks, C. V., Jaffe, P., Dunlop, C., Kerry, A., & Exner-Cortens, D. (2018). Preventing Gender-Based Violence Among Adolescents and Young Adults: Lessons From 25 Years of Program Development and Evaluation. *Violence Against Women*, 25(1), 29–55.

Croplay, A. (2023). *Introduction to Qualitative Research Methods: A practice-oriented introduction*. Kindle Edition.

Dlamini, J. (2020). Gender-Based Violence, Twin Pandemic to COVID-19. *Critical Sociology*, 47(4) 1-8. <https://doi.gov> 10.1177/0896920520975465

De Vido, S., & Sosa, L. (2021), Criminalization of gender-based violence against women in European states, including ICT-facilitated violence. Publications Office of the European Union.

European Institute for Gender Equality (EIGE). (2022). *Combating Cyber Violence against Women and Girls*. <https://rm.coe.int/t-cy-2017-10-cbg-studyprovisional/16808c4914>

Franklin, Z. (2014). Justice for revenge porn victims: Legal theories to overcome claims of civil immunity by operators of revenge porn websites. *California Law Review*, 102, 1303-1335.

Hunehäll Berndtsson, K., & Odenbring, Y. (2020). They don't even think about what the girl might think about it': students' views on sexting, gender inequalities and power relations in school. *Journal of Gender Studies*,30(1), 91–101 <https://doi.org/10.1080/09589236.2020.1825217>

Glick, P., & Fiske, S. T. (2011). Ambivalent sexism revisited. *Psychology of Women Quarterly*, 35(3), 530-535. <https://doi.org/10.1177/0361684311414832>

Quarterly, 35(3), 530-535. <https://doi.org/10.1177/0361684311414832>

Goblet, M., & Glowacz, F. (2021). Slut Shaming in Adolescence: A Violence against Girls and Its Impact on Their Health. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12),1-15. <https://doi.org/10.3390/ijerph18126657>

Council of Europe. (2024). Σεξισμός. Δες τον, Κατονόμασέ τον. Σταμάτησέ τον. <https://human-rights-channel.coe.int/stop-sexism-el.html>

Henry, N. & Powell, A. (2016). “Sexual Violence in the Digital Age: The Scope and Limits of Criminal Law”. *Social & Legal Studies*, 25(4), 397-418. <https://doi.org/10.1177/0964663915624273>

- Jones, L.M., Mitchell, K.M., & Finkelhor, D. (2013). Online harassment in context: Trends from three youth internet safety surveys. *Psychology of violence*,3(1), 53-69. <https://doi.org/10.1037/a0030309>
- Κανδυλάκη, Α. (2010). Η ποιοτική έρευνα σε «ευαίσθητα ζητήματα» στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας. In: Θ. Καλλινικάκη (Ed), *Ποιοτικές Μέθοδοι στην Έρευνα της Κοινωνικής Εργασίας* (83 –98). Τόπος.
- Lenhart, A., Ybarra, M., & Zickuhr K, & Price-Feeney, M. (2016). *Online Harassment, Digital Abuse, and Cyberstalking in America*. Data & Society Research Institute.
- Lichty, L.F., & Gowen, LK. (2021). Youth response to rape: Rape myths and social support. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(11-12), 5530–5557. <https://doi.org/10.1177/0886260518805777>
- Lomba, N., Navarra, C., & Fernandes, M. (2021). *Combating Gender-Based Violence: Cyber Violence*. European Parliamentary Research Service.
- Lune, H., & Berg, L. B. (2017). *Qualitative Research Methods For the Social Sciences*. Pearson.
- Maas, M. K., Cary, K. M., Clancy, E. M., Klettke, B., McCauley, H. L., & Temple, J. R. (2021). Slutpage Use Among U.S. College Students: The Secret and Social Platforms of Image-Based Sexual Abuse. *Archives of Sexual Behavior*, 50(5), 2203–2214. <https://doi:10.1007/s10508-021-01920-1>
- Maier, S. (2014). *Rape, Victims, and Investigations: Experiences and perceptions of law enforcement officers responding to reported rapes*: Routledge.
- Μαλλούχου, Α. (2023). Η συνδιαλλαγή ανήλικου δράστη-θύματος στην ποινική δικαιοσύνη ανηλίκων. *Αντιγόνη: Το ερώτημα*, 2(4),50-88.
- Maras, M.H., & Alexandrou, A. (2019). Determining authenticity of video evidence in the age of artificial intelligence and in the wake of Deepfake videos. *International Journal of Evidence & Proof*, 23(3),255–262. <https://doi.org/10.1177/1365712718807226>
- Marcotte, A. S., Gesselman, A. N., Fisher, H. E., & Garcia, J. R. (2020). Women’s Men’s Reactions to Receiving Unsolicited Genital Images from Men. *The Journal of Sex Research*, 58(3), 512521.<https://doi.org/10.1080/00224499.2020.1779171>

- Martinez-Pecino, R., & Durán, M. (2016). I Love You but I Cyberbully You. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(4), 812-825.
<https://doi.org/10.1177/0886260516645817>
- McGlynn, C., Rackley, E., & Houghton, R. (2017). Beyond “Revenge Porn”: The Continuum of Image-Based Sexual Abuse. *Feminist Legal Studies*, 25(1), 25–46.
<https://doi.org/10.1007/s10691-017-9343-2>
- Mckinlay, T., & Lavis, T. (2020). Why did she send it in the first place? Victim blame in the context of “revenge porn. *Psychiatry, Psychology and Law*, 27(3), 386-389.
<https://doi.org/10.1080/13218719.2020.1734977>
- Mourtgos, S.M., Adams, I.T., & Mastracci, S. (2021). Improving victim engagement and officer response in rape investigations: A longitudinal assessment of a brief training. *Journal of Criminal Justice*, 74, 1–10.
<https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2021.101818>
- Naeem, M., Ozuem, W., Howell, K., & Ranfagni, S. (2023). A Step-by-Step Process of Thematic Analysis to Develop a Conceptual Model in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 22,1-18.
<https://doi.org/10.1177/16094069231205789>
- Noble, H., & Smith, J. (2015). Issues of validity and reliability in qualitative research. *Evidence Based Nursing*, 18(2), 34–35. doi:10.1136/eb-2015-102054
- O’Neal, E. N. (2019). “Victim is not credible”: The influence of rape culture on police perceptions of sexual assault complainants. *Justice Quarterly*, 36(1), 127–160.
<https://doi.org/10.1080/07418825.2017.1406977>
- Pina, A., Holland, J., & James, M. (2017). The Malevolent Side of Revenge Porn Proclivity. *International Journal of Technoethics*, 8(1), 30–43.
<https://doi.org/10.4018/IJT.2017010103>
- Pinciotti, C. M., & Orcutt, H. K. (2021). Understanding gender differences in rape victim blaming: The power of social influence and just world beliefs. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(1-2), 255–275.
<https://doi.org/10.1177/0886260517725736>
- Poole, E. (2015). Fighting back against non-consensual pornography. *University of San Francisco Law Review*, 49(1), 181–214.
<https://repository.usfca.edu/usflawreview/vol49/iss1/5>

- Powell, A., Scott, A., Flynn, A., & Henry, N. (2020). Image-based sexual abuse: An international study of victims and perpetrators. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.35166.59209>
- Ricciardelli, R., & Adorjan, M. (2019). 'If a girl's photo gets sent around, that's a way bigger deal than if a guy's photo gets sent around': Gender, sexting, and the teenage years. *Journal of Gender Studies*, 28(5), 563–577. <https://doi.org/10.1080/09589236.2018.1560245>
- Ringrose, J., Regehr, K., & Milne, B. (2021). Understanding and Combatting Youth Experiences of Image-Based Sexual Harassment and Abuse. Department of Education, Practice and Society, UCL Institute of Education.
- Safeline. (2024). Αποτελέσματα πανελληνίας έρευνας Ελληνικού Κέντρου Ασφαλούς Διαδικτύου ITE σε 4.800 εφήβους. <https://saferinternet4kids.gr/nea/surveyresults2024>
- Sales, N., J. (2017). *American Girls: Social Media and the Secret Lives of Teenagers*: Alfred A. Knopf.
- Stroud, S. R. (2014). The Dark Side of the Online Self: A Pragmatist Critique of the Growing Plague of Revenge Porn. *Journal of Mass Media Ethics*, 29(3), 168–183. <https://doi.org/10.1080/08900523.2014.917976>
- Tilleczek, K. C. (2020). Qualitative Methodology in Adolescent Research. *The Encyclopedia of Child and Adolescent Development*, 1–10. <https://doi.org/10.1002/9781119171492>
- Thomas, S. E. (2018). "What Should I Do?": Young Women's Reported Dilemmas with Nude Photographs. *Sexuality Research and Social Policy*, 15(2), 192–207. <https://doi.org/10.1007/s13178-017-0310-0>
- Trottier, D., Benbouriche, M., & Bonneville, V. (2021). A meta-analysis on the association between rape myth acceptance and sexual coercion perpetration. *The Journal of Sex Research*, 58(3), 375–382. <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1704677>
- Τσιώλης, Γ. (2018). Η θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο Ζαϊμάκης, Γ. (Επιμ.) *Ερευνητικές διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές – Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*. (Σελ. 97-125). Πανεπιστήμιο Κρήτης. Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής έρευνας.

Varela, M.V., Mendez-Lois, M.J., & Fernandez, F.B. (2021). Gender-based violence in virtual environments: A look at adolescent reality. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 19(3),509-232.

Yadav, D.(2022) Criteria for Good Qualitative Research: A Comprehensive Review. *Asia-Pacific Education Researcher*, 31, 679–689. <https://doi.org/10.1007/s40299-021-00619-0>

Yin, R.K. (2016). *Qualitative Research from start to finish*. The Guilford Press.

Yonas, M. A., Burke, J. G., & Miller, E. (2013). Visual voices: A participatory method for engaging adolescents in research and knowledge transfer. *Clinical and translational science*, 6(1), 72-77. <https://doi.org/10.1111/cts.12028>

Image-based sexual abuse as a form of gender-based cyber violence. Emerge of sexism and victim blaming in the narratives of juvenile offenders

Anastasia Brani¹

¹ Social Worker, Juveniles Probation Officer, MSc Criminal Law and Addictions.

ABSTRACT

Image-based sexual abuse emerges as a recurring form of gender-based cyber violence that has become the focus of attention of the scientific community worldwide. This phenomenon has also affected adolescents, with boys appearing more often as perpetrators and girls as victims. However, information regarding abusers' behavior derives mainly from the victims while there is a paucity of relevant studies from the perspective of the perpetrators. The present study endeavors to address this gap regarding gender-based violence, which resulted from an overall lack of research initiatives to date on a targeted sample of adolescents. More specifically, it refers to the investigation of elements of sexist ideology as well as victim-blaming in the narratives of boys, identified as perpetrators of sexual abuse via image exploitation, aged 15-17, using an in-depth semi-structured interview schedule. Perpetrators tend to downplay their actions and not recognize the problem's seriousness. Evidence of sexism and gender stereotyping abounds. At the same time, girls who were victims of online abuse were found to be related to the offenders (i.e. girlfriends), highlighting that violence in cyberspace is related to physical violence. This paper contributes to the identification and understanding of sexual violence behaviors by adolescents in cyberspace.

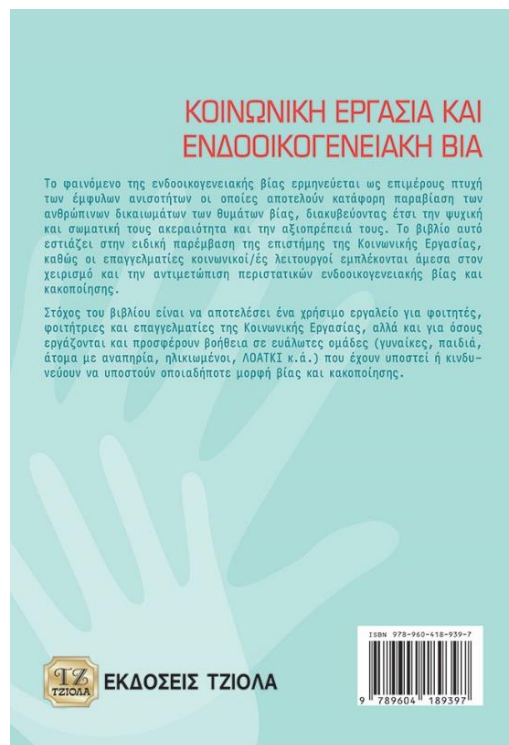
Key-words: Image-based sexual abuse, juvenile perpetrators, gender-based cyber violence, qualitative study.

Correspondence: Anastasia Brani, natassabrani@gmail.com

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ

Σεβαστή Χατζηφωτίου – Καθηγήτρια Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, Σχολή Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Εκδόσεις: ΤΖΙΟΛΑ

Το βιβλίο «Κοινωνική Εργασία και Ενδοοικογενειακή βία» της κοινωνικής λειτουργού και Καθηγήτριας του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, Σεβαστής Χατζηφωτίου, συνιστά ένα εξαιρετικό έργο στον τομέα της Κοινωνικής Εργασίας, προσφέροντας μια σαφή, δομημένη και περιεκτική ανάλυση ενός εκ των πλέον επίκαιρων και κρίσιμων ζητημάτων, της βίας στην οικογένεια.

Η διακεκριμένη Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας, μέσα από την πολυετή εμπειρία και την ενασχόληση της με ζητήματα ενδοοικογενειακής και έμφυλης βίας, προσφέρει μέσα από το βιβλίο της ένα χρήσιμο εργαλείο για τις/τους επαγγελματίες κοινωνικές/ούς λειτουργούς που εμπλέκονται άμεσα στον χειρισμό και την αντιμετώπιση περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας και κακοποίησης.

Το βιβλίο αποτελείται από επτά κεφάλαια, όπου με αξιοσημείωτη λεπτομέρεια και ευαισθησία παρουσιάζονται και αναλύονται, μεταξύ άλλων, η πρακτική της κοινωνικής εργασίας με θύματα και δράστες της ενδοοικογενειακής βίας, η παιδική κακοποίηση, καθώς και ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών στην παιδική προστασία. Τα ανωτέρω,

αναλύονται υπό το πρίσμα της συμβουλευτικής, έχοντας ως θεωρητικό υπόβαθρο τις φεμινιστικές προσεγγίσεις. Επίσης, αναλύεται το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τη βία στην οικογένεια, καθώς και παρουσιάζονται οι φορείς και τα προγράμματα πρόληψης και αντιμετώπισης της έμφυλης βίας που υφίστανται σε πανελλήνιο εύρος.

Στόχος του βιβλίου είναι να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο για φοιτήτριες, φοιτητές και επαγγελματίες της Κοινωνικής Εργασίας, αλλά και για όσους και όσες εργάζονται και προσφέρουν βοήθεια και υποστήριξη σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (γυναίκες, παιδιά, άτομα με αναπηρία, ηλικιωμένοι, ΛΟΑΤΚΙ+ κ.ά.), που έχουν υποστεί ή κινδυνεύουν να υποστούν οποιαδήποτε μορφή βίας και κακοποίησης.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Τίτλος βιβλίου: “Sex, Νόμος, Έγκλημα. Το σεξουαλικό Ποινικό Δίκαιο με λόγια απλά”

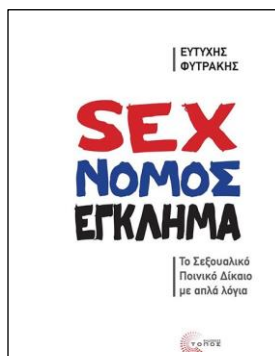
Συγγραφέας: Ευτύχης Φυτράκης

Ημερομηνία έκδοσης: Μάρτιος 2024

Εκδόσεις: ΤΟΠΟΣ

Σελίδες: 189

ISBN: 978-960-499-488-5

Τα σεξουαλικά εγκλήματα (ή αξιόποινες σεξουαλικές πράξεις) συγκαταλέγονται στα πιο συνταρακτικά και τείνουν να προκαλούν έντονα συναισθήματα. Συνδέονται αφενός με τη σεξουαλική αυτοδιάθεση των ατόμων και αφετέρου με τη σεξουαλική ανάπτυξη των παιδιών. Μολονότι αποτελούν ζήτημα μείζονος σημασίας για τις σύγχρονες κοινωνίες, σε πολλές περιπτώσεις συνοδεύονται από άγνοια, ανακρίβειες και από πληθώρα “μύθων”.

Στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα τα σεξουαλικά εγκλήματα αποκαλούνται “εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής” (19ο κεφάλαιο, άρθρα 336-353). Αποτελούν μια ετερογενή ομάδα που περιλαμβάνει το βιασμό ενηλίκου ή ανηλίκου, τις γενετήσιες πράξεις με ανήλικους ή ενώπιόν τους, την κατάχρηση ανηλίκων, την προσβολή γενετήσιας αξιοπρέπειας, την κατάχρηση σε γενετήσια πράξη, τη μαστροπεία, την εμπορία ανθρώπων για γενετήσιους λόγους, την γενετήσια πράξη μεταξύ συγγενών, την πορνογραφία ανηλίκων, την προσέλκυση παιδιών για γενετήσιους λόγους, τις πορνογραφικές παραστάσεις ανηλίκων, την προσβολή γενετήσιας ευπρέπειας, την διευκόλυνση προσβολών της ανηλικότητας, την γενετήσια πράξη με ανήλικο έναντι αμοιβής. Ομοίως, οι δράστες αυτών των εγκλημάτων αποτελούν μια ετερογενή ομάδα με ποικίλα κοινωνικοδημογραφικά και ποινικά χαρακτηριστικά.

Η ενασχόληση με τα σεξουαλικά εγκλήματα απαιτεί προσέγγιση από διάφορους επιστημονικούς κλάδους (Νομική, Κοινωνική Εργασία, Κοινωνιολογία, Ψυχολογία, Ψυχιατρική, Εγκληματολογία κλπ). Μολονότι σε πολλές χώρες του εξωτερικού υπάρχει εμπάθουση στα συγκεκριμένα ζητήματα, στην ελληνική πραγματικότητα καταγράφεται έλλειψη ερευνητικών προσπαθειών και καταγραφή της γνώσης σε συγγράμματα και εγχειρίδια. Το βιβλίο “Sex, Νόμος, Έγκλημα. Το σεξουαλικό Ποινικό Δίκαιο με λόγια απλά” του Ευτύχη Φυτράκη καλύπτει αυτό το σημαντικό κενό στην ελληνική βιβλιογραφία και προάγει τη γνώση για τα συγκεκριμένα θέματα.

Ο συγγραφέας του βιβλίου έχει μια μακρά διαδρομή και εμπειρία ως δικηγόρος, ειδικός επιστήμονας στον Συνήγορο του Πολίτη αλλά και ως Γενικός Γραμματέας Αντεγκληματικής Πολιτικής

στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2015-2019). Η συσσωρευμένη αυτή εμπειρία αποτελεί εγγύηση για την αρτιότητα της έκδοσης.

Η γενική θεματική του βιβλίου είναι το Σεξουαλικό Ποινικό Δίκαιο και το θέμα είναι η παρουσίαση των σεξουαλικών εγκλημάτων με βάση τη νομοθεσία, τη νομολογία και την ποινική επιστήμη. Όπως αναφέρεται στο βιβλίο, "...οι μεταβολές που έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια στη σεξουαλική ποινική νομοθεσία είναι εκτεταμένες. Ορισμένα εγκλήματα, απομεινάρια του παρελθόντος, καταργήθηκαν, ενώ κάποια νέα, ιδίως δημιουργήματα της ψηφιακής εποχής, καθιερώθηκαν στον Ποινικό Κώδικα". Υπό αυτή την οπτική, αναλύονται με αξιόπιστο τρόπο τα πλέον πρόσφατα στοιχεία σχετικά με αυτά τα εγκλήματα.

Ο συγγραφέας όμως δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε νομικές ερμηνείες, αλλά επεκτείνει, σχολιάζοντας-όπου είναι αναγκαίο-και καταθέτοντας επιπλέον χρήσιμα στοιχεία, στατιστικά δεδομένα, ενδεικτικές περιπτώσεις που απασχολούν την κοινή γνώμη και παραδείγματα από χώρες του εξωτερικού.

Το βιβλίο είναι γραμμένο με απλό και εύληπτο τρόπο και αποφεύγονται οι πολύπλοκες νομικές έννοιες και η δυσνόητη ορολογία. Από την άλλη όμως δεν υστερεί σε ουσία και οι απαντήσεις δίνονται με επιστημονικά τεκμηριωμένο τρόπο.

Η δομή του βιβλίου αποτελεί για τον αναγνώστη/την αναγνώστρια μια ευχάριστη έκπληξη και τα υπό εξέταση θέματα είναι δομημένα με τέτοιο τρόπο, ώστε να διαβάζονται πολύ άνετα. Συγκεκριμένα, αποτελείται από 176 σύντομες ερωταπαντήσεις που καλύπτουν σχεδόν όλο το φάσμα των σεξουαλικών εγκλημάτων στην Ελλάδα. Χωρίζεται σε τρία μέρη: 1) Σεξουαλικό έγκλημα και τιμωρία, 2) Τα σεξουαλικά εγκλήματα ένα προς ένα, 3) Πώς εφαρμόζεται ο Νόμος;

Ενδεικτικές ερωτήσεις που ακολουθούνται από απαντήσεις είναι οι εξής:

- Υπάρχουν ακόμη εγκλήματα ηθών;
- Οι σεξουαλικοί δράστες είναι αμετανόητοι και υποτροπιάζουν;
- Ο επιδειξίας τιμωρείται και πώς;
- Είναι τόσο επιεικείς οι ελληνικοί νόμοι για βιαστές και παιδεραστές;
- Προβλέπεται στην Ελλάδα ο ευνουχισμός του σεξουαλικού δράστη;
- Γιατί όσοι παίρνουν 100 ή 200 χρόνια αποφυλακίζονται;
- Μπορεί ένας άνδρας να πέσει θύμα βιασμού;
- Μπορεί μια γυναίκα να καταδικαστεί για βιασμό;
- Υπάρχει βιασμός μεταξύ συζύγων;
- Τιμωρείται το σεξ ανάμεσα σε εργοδότη ή προϊστάμενο και εργαζόμενο;
- Ο παιδόφιλος και ο παιδεραστής είναι το ίδιο πράγμα;

Αυτά και πολλά άλλα ερωτήματα απαντά το βιβλίο. Οι ερωταπαντήσεις είναι στοχευμένες στο συγκεκριμένο αντικείμενο και ο συγγραφέας σε καμία περίπτωση δεν πλατειάζει σε θέματα ήσσονος σημασίας.

Τέλος, παρατίθενται σε παράρτημα αυτούσια όλα τα άρθρα του Ποινικού Κώδικα που αφορούν στα σεξουαλικά εγκλήματα (336-353), όπως ισχύουν σήμερα.

Το βιβλίο αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο για τους κοινωνικούς λειτουργούς/τις κοινωνικές λειτουργούς αλλά και τους άλλους επιστήμονες/άλλες επιστημότισσες που ασχολούνται με τα συγκεκριμένα εγκλήματα (νομικούς, ψυχολόγους, εκπαιδευτικούς, κοινωνιολόγους κλπ). Απευθύνεται όμως και σε όλους τους ενδιαφερόμενους πολίτες και στο ευρύ κοινό, καθώς είναι γραμμένο (όπως προαναφέρθηκε) “με λόγια απλά”. Καταφέρνει έτσι να παρουσιάσει ένα νέο επεξηγηματικό πλαίσιο των νομικών ζητημάτων, ώστε να είναι κατανοητό από τον οποιονδήποτε.

Εν κατακλείδι, το βιβλίο πετυχαίνει το στόχο του να ενημερώσει πολύπλευρα και αντικειμενικά τους ενδιαφερόμενους/τις ενδιαφερόμενες και να διαλύσει τους πολλαπλούς μύθους που συνοδεύουν τα συγκεκριμένα εγκλήματα. Κρατάει αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη/της αναγνώστριας από την πρώτη σελίδα και μπορεί να διαβαστεί ακόμη και “μονομιάς”. Δηλαδή ο αναγνώστης/η αναγνώστρια θα απορροφηθεί από τις ενδιαφέρουσες πληροφορίες που περιλαμβάνονται σε αυτό και δεν το αφήσει από τα χέρια του μέχρι να το τελειώσει. Και αργότερα θα επιστρέψει στις αρχικές σελίδες για να το ξαναδιαβάσει.

Αξίζουν πολλά συγχαρητήρια στο συγγραφέα για την έκδοση και αναμένουμε συνέχιση των προσπαθειών και εμπλουτισμό της σχετικής βιβλιογραφίας με νέες εκδόσεις και στο μέλλον!

Τόγκας Κωνσταντίνος, Ph.D., post-doc
Κοινωνικός λειτουργός Ειδικού Σωφρονιστικού Καταστήματος Τρίπολης
Συντάκτης Περιοδικού Κοινωνική Εργασία-Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών

Ο Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (ΣΚΛΕ ΝΠΔΔ) σε συνεργασία με το Περιφερειακό Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας διοργανώνει Πανελλήνιο Συνέδριο, με θέμα **"ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: από τη συνηγορία στην αυτοεκπροσώπηση"**.

Ημερομηνίες Διεξαγωγής Συνεδρίου:

Τόπος: Θεσσαλονίκη, Συνεδριακό Κέντρο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, (Περίπτερο 8, 2ος Όροφος, αίθουσα Α της ΔΕΘ HELEXPO).

Στο Συνέδριο που διοργανώνεται σκοπός είναι να αναδειχθεί η Συνηγορία στην Κοινωνική Εργασία και η συμβολή της στην ενίσχυση των ανθρώπων στην αυτοσυνηγορία και στην αυτοεκπροσώπηση.

Μέσα από τις θεματικές, που θα αναπτυχθούν, επιδιώκεται να αναδειχθεί ότι η προάσπιση των δικαιωμάτων ενός ατόμου και μέσα από αυτό μιας ευρύτερης ομάδας, αλλά και η επιδίωξη στόχων, πιο μακροπρόθεσμων, όπως η καταπολέμηση των διακρίσεων και η πρόσβαση όλων στα δικαιώματα, είναι αναγκαίες περισσότερο από ποτέ σε μια συνεχώς επταπειλούμενη κοινωνική πραγματικότητα.

Η συνηγορία στην Κοινωνική Εργασία χρειάζεται όχι μόνο για να εντοπίζει και να μάχεται ενάντια σε συστημικούς παράγοντες που δρουν ως εμπόδιο, δημιουργώντας και διαιωνίζοντας ανισότητες και αδικίες, αλλά κυρίως επειδή ενδυναμώνει τα άτομα και τις κοινότητες για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, για να «ακούγεται η φωνή τους», συμβάλλοντας στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και στην προώθηση ανάπτυξης πολιτικών που προωθούν την κοινωνική δικαιοσύνη.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί, μαζί με άλλους επιστημονικούς κλάδους, έρχονται αντιμέτωποι με τα βαθύτερα αίτια των κοινωνικών προβλημάτων. Αυτό σημαίνει ότι χρειάζεται να συνηγορούν μαχόμενοι ενάντια σε συστημικές αδιέξοδες καταστάσεις προκειμένου να διασφαλίσουν τα δικαιώματα ιδιαίτερα των πιο ευάλωτων πληθυσμών, προωθώντας μια κοινωνία που εκτιμά και υποστηρίζει την εγγενή αξιοπρέπεια κάθε ατόμου.

Ενδεικτικοί Θεματικοί άξονες Συνεδρίου

- Ισότητα-Δικαιοσύνη- Διακρίσεις και προάσπιση δικαιωμάτων.
- Ψυχική Υγεία/ Υγεία/ Εξαρτήσεις: Καταπολέμηση των διακρίσεων και του στίγματος.
- Κοινωνική φροντίδα και υποστήριξη θυμάτων βίας.
- Οικογένεια και Παιδιά: Ομάδες συνηγορίας δικαιωμάτων.
- Ρομά και πολιτισμική συμπερίληψη.
- Αναπηρία και ομάδες υποστήριξης στην κοινότητα.
- Αυτοοργάνωση στην εύρεση εργασίας και κοινωνική επιχειρηματικότητα.
- Άνθρωποι σε κίνηση: Μετανάστες/ πρόσφυγες.
- ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα και συνηγορία.
- Άτομα γ' ηλικίας και αυτό-οργάνωση.
- Περιβαλλοντική δικαιοσύνη και ομάδες εθελοντών.
- Σύλλογοι οικογενειών και συγγενών θυμάτων: ζητήματα απονομής δικαιοσύνης.
- Συνηγορία και αυτοεκπροσώπηση των κοινωνικών λειτουργών.

Το Συνέδριο απευθύνεται σε Εκπροσώπους της Κοινωνίας των Πολιτών, Κοινωνικούς Λειτουργούς, Κοινωνιολόγους, Κοινωνικούς Ανθρωπολόγους, Πολιτικούς Επιστήμονες, Ψυχολόγους, Νομικούς, Εκπαιδευτικούς, Επιστήμονες Κοινωνικής Υγείας/ Ψυχικής Υγείας, Αιρετούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' & Β, Φοιτητές/τριες κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών αλλά και σε κάθε ενδιαφερόμενο/η.

Συμμετοχή: Δωρεάν

**Συνέδριο με Διεθνή Συμμετοχή
Κοινωνική εργασία στην εποχή των
«ρευστών βεβαιοτήτων»: Συνδέοντας την
εμπειρία από το πεδίο με την έρευνα.**

Συνεδριακό Κέντρο Αρχαίου Ελαιώνα,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Λ. Θηβών 250, Αιγάλεω

22 & 23 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2024

www.socialworkconference2024.gr

Το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής (Πα.Δ.Α.) και ο Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (Σ.Κ.Λ.Ε.) διοργανώνουν **Συνέδριο με διεθνή συμμετοχή, με τίτλο: Κοινωνική εργασία στην εποχή των «ρευστών βεβαιοτήτων»: Συνδέοντας την εμπειρία από το πεδίο με την έρευνα.**

Η κλιματική κρίση, οι μετακινήσεις πληθυσμών, οι αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο, η αποστέρηση, οι μεταρρυθμίσεις στα συστήματα παιδικής προστασίας και ψυχικής υγείας, καθώς και νέα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η ενδοοικογενειακή βία και η βία ανηλίκων, αποτελούν αντανάκλασεις συνολικών μεταβάσεων που συχνά υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα. Οι μεταβάσεις αυτές απαιτούν τη δημιουργία χώρων κριτικού αναστοχασμού, αξιοποίησης των εμπειριών από την «πρώτη γραμμή» στο πεδίο, ερευνητικών συνεργειών και της ανάδειξης κατάλληλων και αποτελεσματικών μεθόδων και παρεμβάσεων.

Το Συνέδριο θα επικεντρωθεί στους τρόπους με τους οποίους το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας μπορεί να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις, συνδέοντας την πλούσια εμπειρία των κοινωνικών λειτουργών της πρώτης γραμμής με τα πορίσματα της επιστημονικής τεκμηρίωσης και την εκπαίδευση.

Στο Συνέδριο θα προσκληθούν αναγνωρισμένοι διεθνείς ερευνητές και επαγγελματίες στον τομέα της κοινωνικής εργασίας.

Θα υπάρχει η δυνατότητα ανακοινώσεων για τους συμμετέχοντες με προφορικές ανακοινώσεις, αναρτημένες εργασίες (poster) και ομιλίες σε στρογγυλές τράπεζες

Ημερομηνία Συνεδρίου: 22 και 23 Νοεμβρίου 2024

Χώρος Συνεδρίου: Συνεδριακό Κέντρο Αρχαίου Ελαιώνα, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Λ. Θηβών 250, Αιγάλεω

ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ

Έναρξη Εγγραφών: 21/7/2024

Καταληκτική Ημερομηνία Υποβολής Εργασιών – Περιλήψεων: 6/10/2024

Ημερομηνία Ενημέρωσης Αποδοχής Εργασιών: 25/10/2024

Ανακοίνωση Τελικού Προγράμματος: 4/11/2024

ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Παιδική Προστασία

Υγεία

Εξαρτήσεις

Αναπηρία

Ηθική και δεοντολογία

Ανθρώπινα δικαιώματα και κοινωνικά κινήματα

Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική δικαιοσύνη

Τεχνητή νοημοσύνη και Κοινωνικές Υπηρεσίες

Ψυχική Υγεία

Σχολική Κοινωνική Εργασία

Ενδοοικογενειακή βία

Βία ανηλίκων

Κοινωνική Πολιτική

Θέματα ενεργούς γήρανσης

Μετανάστευση- προσφυγικό

Η συμμετοχή στο συνέδριο είναι **δωρεάν**

Η παρακολούθηση θα γίνει με **φυσική παρουσία**

Πληροφορίες στο <https://socialworkconference2024.gr/>

1^ο Διεθνές Συνέδριο "Βία κατά των ανηλίκων"

1ο Διεθνές Συνέδριο με τίτλο «Βία κατά των Ανηλίκων. Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις, Πρόληψη και Παρεμβάσεις».

Το Συνέδριο συνδιοργανώνεται από την Εταιρεία για την Ψυχική Υγεία Παιδιών και Εφήβων (Ε.ΨΥ.Υ.Π.Ε.), το Εργαστήριο Συμβουλευτικής, Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης και Κοινωνικών Παρεμβάσεων Πα.Δ.Α. (Ε.ΣΥ.ΨΥ.ΚΟΠ), το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού (Ι.Υ.Π.) και το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α.) και θα λάβει χώρα στην Πανεπιστημιούπολη του Αρχαίου Ελαιώνα του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, στις 4 & 5 Απριλίου 2025.

Θα περιλαμβάνει εισηγήσεις, αναρτημένες εργασίες (πόστερ) και εργαστήρια με προσκεκλημένους/ες υψηλού επιπέδου ομιλητές/τριες, από το εξωτερικό και την Ελλάδα. Θα θέλαμε επιπλέον να παροτρύνουμε τους/τις συναδέλφους/ισσες από όλους τους επιστημονικούς χώρους να υποβάλουν περιλήψεις εργασιών, ώστε να παρουσιάσουν την επιστημονική τους έρευνα αλλά και την κλινική τους εμπειρία, με στόχο τη δημιουργία ενός προγράμματος που θα συμβάλλει στην προβολή της σύγχρονης και τεκμηριωμένης γνώσης και πρακτικής.

Για περισσότερες πληροφορίες, επισκεφτείτε το <https://via-kata-anilikon-conference2025.gr/> όπου θα βρείτε όλες τις απαιτούμενες πληροφορίες και τα χρονοδιαγράμματα, τόσο για την παρακολούθηση όσο και για την υποβολή των εργασιών σας.

Εκ μέρος των Femmess

Ριζοπούλου Λευκοθέα, Υποψήφια Διδασκώρισα, Fulda University of Applied Science, Κοινωνική Εργασία & μέλος των Femmess

Ιωάννα Λιόλιου, συντονίστρια εθελοντών, Olde Vechte Foundation & μέλος των Femmess

Νικολέτα Αποστολίδου, δημοσιογράφος & μέλος των Femmess

Ιωάννα Μιχαήλ, εικαστικός & μέλος των Femmess

Δέσποινα Τσουμάνα, διαιτολόγος διατροφολόγος, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης & μέλος των Femmess

Τίτλος: “Δεν αποτελεί απλά ιδιωτική υπόθεση”: Εργαστήρια Εκπαίδευσης και Ενδυνάμωσης στα Έμφυλα Δικαιώματα και την Έμφυλη Βία στο Άργος Ορεστικό

Το "Δεν αποτελεί απλά ιδιωτική υπόθεση" είναι μια σειρά βιωματικών εργαστηρίων (workshops) με έδρα το Άργος Ορεστικό Καστοριάς σε εγκαταστάσεις προσβάσιμες για ανάπηρα άτομα. Μετά από δύο επιτυχημένους κύκλους το 2022 και το 2023, το πρόγραμμα συνεχίζει και το 2024. Τα εργαστήρια διοργανώνονται από την τοπική φεμινιστική συλλογικότητα Femmess σε συνεργασία με το Κέντρο Συμβουλευτικής Γυναικών Καστοριάς (ΚΣΓΚ). Ο νέος κύκλος εργαστηρίων θα ξεκινήσει από τον Σεπτέμβριο/ Οκτώβρη.

Η σειρά εργαστηρίων βασίζεται στα θεωρητικά πλαίσια της μετασχηματιστικής μάθησης και εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα (transformative learning and human rights education) και στις κριτικές, ριζοσπαστικές και φεμινιστικές προσεγγίσεις της κοινωνικής εργασίας. Σκοπός τους είναι η ευαισθητοποίηση στα δικαιώματα των θηλυκοτήτων και των επιζώντων έμφυλης βίας, η αμφισβήτηση της κυρίαρχης πεποίθησης ότι η έμφυλη βία είναι ιδιωτική υπόθεση και η ενίσχυση της συλλογικής δράσης.

Τα εργαστήρια χρησιμοποιούν ποικιλία μη τυπικών μεθόδων μάθησης, συμπεριλαμβανομένων δραστηριοτήτων, παιχνιδοποίησης, ανταλλαγής εμπειριών πρώτης γραμμής, κ.λπ., για την καλύτερη διευκόλυνση της βιωματικής μάθησης μέσω της πράξης και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ομοτίμων υποκειμένων.

Το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων αναπτύσσεται συνεργατικά με ένα από τα κάτω και εμπειρικό τρόπο. Τα βιώματα των μελών των Femmess ως θηλυκότητες στο συγκεκριμένο τόπο, συνδυαστικά με την επαγγελματική εμπειρία της επιστημονικής ομάδας του ΚΣΓΚ και τη σύγχρονη έρευνα πλαισιώνουν την ποικιλόμορφη βάση γνώσεων, που απαιτεί η διεξαγωγή ενός τέτοιου κοινοτικού εργαστηρίου.

Λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη έμφυλη και κοινωνική πραγματικότητα στην επαρχία και για λόγους ασφάλειας και εμπιστευτικότητας, τα εργαστήρια απευθύνονται αποκλειστικά σε θηλυκότητες ανεξαρτήτως εθνικής, φυλετικής, ταξικής, έμφυλης, σεξουαλικής και θρησκευτικής ταυτότητας ή μορφή αναπηρίας. Ακόμα, αναγνωρίζοντας τον αντίκτυπο της έλλειψης

ουσιαστικής εκπαίδευσης σε έμφυλα ζητήματα και της απουσίας πολιτειακής στήριξης, ιδιαίτερα στη περιθωριοποιημένη μας περιοχή, οι ομάδες μας υιοθετούν αξίες που προάγουν τη 1) συνεργασία, 2) ενεργή συμμετοχικότητα, 3) αλληλεγγύη, 4) έμφυλη, κοινωνική και οικονομική ισότητα, 5) χειραφέτηση 6) και μη-καταπιεστικό τρόπο εργασίας και αλληλεπίδρασης.

Για περισσότερες πληροφορίες, ανατρέξτε στο υλικό μας: <https://shorturl.at/hUbnB> Και στη σελίδα μας: https://www.instagram.com/fem_mess/ όπου θα βρείτε όλες τις ανακοινώσεις για τις δράσεις μας και τις απαιτούμενες πληροφορίες και τα χρονοδιαγράμματα, για την δήλωση συμμετοχής. Η συμμετοχή είναι δωρεάν.